

Hyväksytty humanistisessa tiedeyksinnässä

22.12.2008

2008/2009

ernomainen

merk./

Maija Ekosaari

TIETOKONEET MUSEOTYÖSSÄ
--SUOMALAISTEN TAIDEMUSEOIDEN
TIEDONHALLINNAN HISTORIA JA NYKYTILA

Taidehistorian pro gradu -tutkielma

Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos

Jyväskylän yliopisto

17.12.2008

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Taiteen ja kulttuurin tutkimus
Tekijä – Author Maija Ekosaari	
Työn nimi – Title Tietokoneet museotyössä. Suomalaisten taidemuseoiden tiedonhallinnan historia ja nykytila	
Oppiaine – Subject Taidehistoria	Työn laji – Level pro gradu
Aika – Month and year joulukuu 2008	Sivumäärä – Number of pages 84 s, liitteet 14 s.
Tiivistelmä – Abstract	
<p>Tutkimukseni kartoittaa suomalaisten museoiden tiedonhallinnan kehitystä ja nykytilaa etenkin taidemuseoissa. Halusin selvittää syyt ohjelmistokirjoon, löytää tavan tietovarojen tehokkaaseen käyttöön sekä pohtia, mihin suunnata ponnistukset tulevaisuudessa.</p> <p>Lähtökohtana on 12 – vuotinen kokemukseni museoiden tiedonhallinnasta Suomessa. Perehdyin museoissa käytettyihin kokoelmien luettelointikäytäntöihin vanhojen luetteloiden ja kortistojen kautta sekä tutustumalla ohjelmistoihin. Käytin lähteinä museoalan toimintaa koskevien mietintöjen ja raporttien lisäksi VTM:ssa ja Museoliitossa olevaa arkistoaineistoa. Tutkimusta varten haastattelin tai sain suullisia ja kirjallisia tiedonantoja 12:lta museoalan tiedonhallintaan vaikuttaneelta henkilöltä.</p> <p>Aikajänne kattaa yli 150 vuotta Suomen taideyhdistyksen ensimmäisen intendentin laatimasta kokoelmaluettelosta vuodelta 1863 OECD:n vuonna 2007 julkaiseman suositukseen julkisrahoitteisen tutkimusdatan avoimesta saatavuudesta. Seuraan yhteiskunnallisten muutosten vaikutuksia taidemuseoalaan unohtamatta tekniikan kehitystä. Tarkastelen tietokoneistumiskehitystä sekä organisaatioiden, ohjelmistojen että yksilöiden näkökulmasta.</p> <p>Tutkimukseni perusteella taidemuseoiden ja niiden taustaorganisaatioiden erilaisuus on johtanut teknisen laitteiston, ohjelmistojen ja niihin liittyvän osaamisen heterogeenisyyteen. Aluetaidemuseojärjestelmä hajotti kehitysresurssit. Valtion taidemuseoon kohdistettiin paljon toiveita, mutta sen resurssit eivät alkuaikoina riittäneet kokoelmien luettelointikäytäntöjen ja tietokantojen yhtenäistämiseen lyhyessä ajassa. Tietojen saatavuus ja yhteiskäyttöisyys ovat olleet tavoitteena jo monta kymmentä vuotta. Vasta nyt tekniikka ja tietostandardit ovat kypsiä aikaisempien visioiden toteuttamiseen kohtuullisin kustannuksin. Monimutkaisen yhtälön kolmantena ratkaisevana tekijänä ovat museoalan toimintakulttuuri ja asenteet tietotekniikkaa kohtaan.</p> <p>Ratkaisuna moniin kokoelmatietojen saatavuuteen tähtääviin hankkeisiin näen tarpeeksi helpokäyttöisen ja ”kevyen” ohjelmistoratkaisun, kommunikoinnin parantamisen museo- ja atk-ammattilaisten välillä sekä kansainvälisten standardien omaksumisen.</p>	
Asiasanat – Keywords Taidemuseot; luettelointisäännöt; dokumentointi; tiedonhallinta ; kokoelmatietokannat ; ohjelmistokehitys ; museum informatics ; CIDOC CRM ; Porin taidemuseo; Valtion taidemuseo ; Museovirasto ; Suomen Museoliitto ; valtakunnallinen taideteosrekisteri	
Säilytyspaikka – Depository Taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos	
Muita tietoja – Additional information	

Sisällysluettelo

1	Johdanto.....	1
2	Tutkimuksesta.....	5
2.1	Lähtökohtana oma kokemus.....	5
2.2	Kirjalliset lähteet.....	6
2.3	Akateeminen tutkimus.....	7
2.4	Teemahaastattelut.....	9
3	Käyttöliittymänä catalogue raisonné ja pääkirja.....	12
4	Aluetaidemuseot ja analoginen tiedonhallinta.....	17
4.1	Edistyksen esimerkkejä ulkomailta.....	17
4.2	Tietotekniikka ja tekstinkäsittely valtaavat kodit ja konttorit.....	19
4.3	Museokentän muutoksia.....	19
4.4	Paperipohjainen hakujärjestelmä.....	24
5	Tietokoneet tulevat museoihin.....	26
5.1	Edelläkävijät Jyväskylästä.....	26
5.2	Porissa aloitettiin komeasti.....	28
5.3	Systematisointitalkoot.....	29
5.4	Taidemuseopolitiikka.....	31
6	Tietotekniikan tavoille opettelua.....	34
6.1	Täydellinen unelmisto.....	34
6.2	MikroMikot ja Polydocit.....	35

6.3	Näyttely- ja tiedotusosaston ensimmäinen tietokone	36
6.4	Museoiden tietotekniikkatyöryhmän muistio	38
6.5	Museoalan ja valtion reaktioita <i>Tietotekniikka</i> -muistioon.....	40
6.6	Ohjeita, tutkimuksia ja Antikvaria	43
7	Vihdoinkin keskustaidemuseo!	46
7.1	Valtakunnallinen taideteosrekisteri	46
7.1.1	Asiasanoitus	48
7.2	VATI ja VALTTERI.....	50
7.3	Tiedon valtaväylälle	51
8	Tietoyhteiskunnan uusi nousu	53
8.1	Hallitusohjelma: Suomi tietoyhteiskunnaksi	54
8.2	Valtionohjaus suoritetaan projektein.....	55
8.3	Museo2000 – uuden vuosituhatosen museopolitiikka.....	56
8.3.1	Museoviraston tiedonhallintakeskus.....	57
8.4	Museo-ohjelmistojen kehitys	58
8.4.1	Esine-Vati → Musketti	61
8.5	Itse räätälöidyn ja valmiin tietokantasovelluksen ero	62
8.5.1	Omakohhtaisia kokemuksia museoiden tiedonhallinnasta tuhatluvun vaihteessa.....	63
9	Datasuositus on tätä päivää.....	65
9.1	OECDn <i>Datasuositus</i>	66
9.1.1	Yhden taidemuseon kokoelmatietokanta internetissä keväällä 2008	66

9.1.2	Siksi että.....	69
9.2	Museoiden tietohallinnon nykytilanteesta	70
9.2.1	Tietojärjestelmät ovat heterogeenisiä	71
9.2.2	Yksilöllisyydestä saa maksaa	72
9.2.3	Avoimuus auttaisi yhtenäistämään	73
9.2.4	Miksi vasta nyt edistytään?	74
9.3	Kokoelmaluetteloinnin evoluutio.....	74
10	Johtopäätökset.....	77
11	Lähdeviitteet	80
12	Liitteet.....	85

1 Johdanto

Tutkimukseni kartoittaa suomalaisten museoiden tiedonhallinnan kehitystä ja nykytilaa. Suomen yli 600 ammatillisesti hoidetussa museossa käytetään tällä hetkellä jopa 50 ohjelmista kokoelmatietojen hallintaan. Suurin osa niistä on museoammattilaisten itselleen kehittämiä. Taidemuseoita joukossa on 69¹, ja myös niissä ohjelmien kirjo on suhteessa yhtä laaja.

Omassa työssäni Valtion taidemuseon tietohallinnossa, jossa toimin tietokantojen kehitysprojekteissa vuodesta 1996 lähtien, huomasin, että monet museoammattilaiset kokivat tietotekniikan hankalaksi. Näitä huolia tuotiin esiin henkilökohtaisissa tapaamisissa ja seminaareissa. Viimeisimmän muistutuksen asiasta sain toukokuussa 2008 Suomen museoliiton Helsingissä järjestämässä valtakunnallisessa kokoelmaseminaarissa. Tietotekniikan tuomiin mahdollisuuksiin viitattiin puheenvuoroissa rivien väleissä, digitoitujen tietojen lyhyttä säilymisaikaa päiviteltiin, kokoelmajärjestelmien parantamista toivottiin ja ammattilaisen verkostoituminen Suomen kokoisessa maassa tuntui vaikealta.[62] Samoista asioista on museoissa puhuttu jo kaksikymmentä vuotta: eikö nyt olisi jo aika tehdä jotakin!

Aivan työurani alusta asti minua on kiinnostanut sähköisten tietokantojen hyödyntäminen museotyössä ja kysymys, miksi se näyttää olevan niin vaikeaa suomalaisissa museoissa. Siksi valitsin keskeisiksi tutkimuskysymyksiksi:

Mikä on johtanut museoalalla kokoelmatietojen hallintajärjestelmien suureen hajanaisuuteen?

Miten museoiden olemassa olevia tietovarantoja voisi käyttää mahdollisimman tehokkaasti museotyössä?

Mihin suuntaan museaalisen tiedon hallintaa tulisi ohjata?

Museoiden tietokoneistumisesta on Suomessa tehty niukasti akateemista tutkimusta. Suomalaisissa tutkimuksissa tietotekniikkaa edustaa lopputuote, esimerkiksi museon

¹ Museotilasto 2006. Lasken Valtion taidemuseon museoyksiköt itsenäisiksi museoiksi.

julkaisema CD-ROM tai yleisölle suunnatut verkkosivut, eikä niiden luomisen mahdollistanut tietovaranto. Yleensä tutkimus on pro seminaari -esitelmä tai projektin rahoittajalle laadittu raportti. Keväällä 2008 ilmestyi István Kecskemétin museologian väitöskirja ”Papyruksesta megabitteihin: Arkisto- ja valokuvakokoelmien konservoinnin prosessin hallinta”, jossa paneuduttiin myös dokumentointiin ja tietohallinnon rooliin kokoelmien hoidossa.

Valtiovalta on ohjaillut voimakkaasti kulttuurikentän kehitystä suomalaisessa yhteiskunnassa. Hallitusohjelmat, kulttuuripolitiikka, aluepolitiikka, tietoyhteiskunta- ja tuottavuusohjelmat houkuttelevat kukin museotoimijoita omiin suuntiinsa. Ministeriöille kirjoitetut mietinnöt, suunnitelmat ja raportit täyttävät valtaosan lähdeluettelostani.

Suomen museoliitto (Museoliitto) on seurannut tietokoneistumista alusta asti, ja sen julkaisuissa on artikkeleiden lisäksi tilastotietoja museoiden tietohallinnollisista ratkaisuista. Museovirasto toimittaa vuosittain museotilaston, ja sen tietohallintoyksikkö on perustamisestaan saakka kartoittanut digitointitilannetta ja maamme museoissa käytettäviä ohjelmistoja.

Ulkomaista kirjallisuutta ja tutkimuksia lähinnä anglosaksisten maiden museoiden tietohallinnosta löytyy runsaasti. Suuri osa vuoden 1997 jälkeen julkaistusta aineistosta on saatavissa myös digitaalisessa muodossa joko internetissä tai erilaisissa tietokannoissa. Suomalaisen yhteiskunnan ja yritysten tietokoneistumisesta löytyy artikkeleja ja väitöskirjoja mm. historian ja tekniikan aloilta, ja käytän myös niitä kokonaisuuden hahmottamiseen.

Tietotekniikan rantautumista Suomen museoihin voi tarkastella vain tiettyyn rajaan asti kirjallisten dokumenttien ja tilastojen valossa, koska vertailukelpoista dokumentaatiota on vähän, ja luonnollisesta syystä otokset ovat usein hyvin pieniä. Julkaistujen lähteiden lisäksi olen tutustunut sekä käytössä oleviin ja—mahdollisuuksien mukaan – jo poistuneisiin ohjelmistoihin lukien ainakin niihin liittyvää arkistoaineistoa.

Tutkin tietotekniikan leviämistä museoissa myös henkilöverkostoja kartoittamalla. Haastattelin noin kymmentä keskeistä suomalaista toimijaa, jotka ovat olleet alkuunpanijoita museoiden tietokoneistumisessa ja tietohallinnon kehittämisessä.

Halusin saada tietotekniikkapioneerien oman äänen kuuluviin, koska oletin, että varsinkaan alkuvaiheessa päätösten taustojen dokumentointia ei pidetty tärkeänä.

Jotkut haastatteluistani sulautuvat osaseksi vuonna 2005 aloitettua valtakunnallista *Museohistoria*-hanketta, josta vastaavat Suomen museoliiton ja Museoviraston lisäksi useat muut alan toimijat². Olen käyttänyt haastatteluissani apuna projektia varten laadittuja valmiita kysymyslistoja, joissa on myös muutamia valmiita kysymyksiä tietotekniikasta.

Tutkimukseni on laadullinen ja vahvasti käytännön museotyötä kuvaava. Lähtökohdakseni otin omat kokemukseni museoiden tietohallinnosta Suomessa viimeisen kahdentoista vuoden ajalta, minkä pohjalta keräsin ja rajasin materiaalin. Kuvittelin paketoivani nopeasti tietokoneiden kanssa käydyn 30 – vuotisen sodan, mutta yllätyksekseni jouduin siirtymään 153 vuoden taakse ennen kuin löysin tarinan punaisen langan pään. Kerin lankaa rullalle ja päätin pistää sen poikki OECD:n vuonna 2007 julkaiseman *Datasuosituksen* kohdalta. Rajasin aineiston ulkopuolelle marraskuussa 2007 käynnistyneen *Kansallinen digitaalinen kirjasto* -hankkeen, koska vuoteen 2011 jatkuvan hankkeen tarkastelu sen ensimmäisinä kuukausina ei antaisi siitä oikeanlaista kuvaa. Joissakin kohdin en tosin malta olla viittaamatta kuluvan vuoden tapahtumiin.

Toinen aspekti, jonka jätän muiden tarkasteltavaksi on museoalan koulutus. Museoalalla tarvittavaa koulutusta pohditaan lähes jokaisessa tutkimassani mietinnössä, raportissa ja muistiossa. Kun sitä käsittelevä luku oli paisunut kuusisivuiseksi kiihkeäksi kannanotoksi, päätin siirtää sen viimeistelyn myöhemmäksi.

Halusin selvittää kehityksen syitä erityisesti taidemuseokentällä, koska se on minulle tuttu ja koska taidemuseot ovat varsin selkeästi rajattava tarkastelukohde. Niillä on vahva ”taidemuseoidentiteettinsä”, kulttuuri- ja luonnonhistoriallisia museoita huomattavasti pienemmät kokoelmat sekä usein muita suuremmat henkilö- ja

² Hankkeen muut osallistajat ovat Luonnontieteellinen keskusmuseo, Valtion taidemuseo (Kuvataiteen keskusarkisto ja Kehys) sekä Helsingin, Jyväskylän ja Turun yliopistojen museologian oppiaineet. Hankkeessa korostetaan museoiden historian ja museoprofession tuntemusta ja kerätään alan muistitietoa. Lisäksi kartoitetaan jo tehty museoalan tutkimus.

hankintaresurssit. Näistä syistä taidemuseoiden kokoelmien hallinta on yleensä muita museoita pitemmällä ja niiden tilannetta on helpompi tarkastella. Tosin kentän ollessa näin pieni haen tarvittaessa esimerkkejä myös kulttuurihistoriallista museoista.

Tutkimukseni etenee kronologisesti. Luvuissa tarkastelen tekniikan ja tietokantojen kehittymisen rinnalla poliittisia ja yhteiskunnallisia muutoksia museoiden toimintaympäristössä, mitkä vaikuttivat museoiden organisaatioon, taloudelliseen tilanteeseen ja työntekijöihin. Tutkielman painopistealueiksi nousee 1970- ja 80 - lukujen vaiheeseen osunut tietokoneistumisen alku tietotekniikkapioneereineen sekä sitä seurannut tietoyhteiskuntakehitys.

Kokoan tutkimukseen luettelon aikaisemmista hankkeista ja ohjelmista sekä tietoa yhä meneillään olevista projekteista. Uskon, että parempi kokonaiskuva museoiden tiedonhallinnan tilasta helpottaa päätöksentekoa ja uusien kehitystoimien suuntaamista.

2 Tutkimuksesta

Tavoitteeni on luoda yleiskuva suomalaisten taidemuseoiden tiedonhallinnan tähänastisista vaiheista. Tarkastelen aihetta useista eri näkökulmista ja kerään laajan otoksen kirjallista materiaalia, jotta seuraavilla tutkijoilla olisi jo valmista tarttumapintaa. Julkaistujen ja epävirallisten tilastojen, oman tutkimukseni ja arkistoaineiston pohjalta laadin liitteitä, jotka valottavat esim. asiansanoitustyön kehitystä ja tietorakenteiden samankaltaisuuksia.

2.1 Lähtökohtana oma kokemus

Tutkimukseni lähtökohtana on kokemus, jota sain työskennellessäni Valtion taidemuseossa (VTM). Vuonna 1996 etsittiin henkilöä, joka kykenisi toimimaan tulkkina taidehistorioitsijoiden ja ohjelmoijan välillä. Tulin töihin vastavalmistuneena taidehistorian ja kuvataiteilijan kandidaatin tutkinnot suorittaneena keltanokkana Yhdysvalloista, koska tuolloin ei löytynyt ketään lähempää. Ainoalla suomalaisella ehdokkaalla kun sattui jo olemaan töitä.

Aloitin Kuvataiteen keskusarkiston VATI/VALTTERI –projektissa ja jatkoin VTM:n tietohallintosektorilla projektikoordinaattorina ja -päällikkönä mm. Vati2000– ja Muusa–järjestelmien valtakunnallisissa kehityshankkeissa. Työni painottui projektityöskentelyyn sisäisten ja ulkoisten asiakkaiden sekä VTM:n muiden sidosryhmien kanssa. Ensimmäisistä viikoista lähtien istuin projektiryhmissä, komiteoissa ja toimikunnissa. Pääsin tutustumaan laajasti suomalaisiin taidemuseoihin ja niiden henkilökuntaan sekä perehdyin ongelmiin, joihin museoissa tietokoneiden ja kokoelmatiedon hallinnan kanssa törmättiin.

Näkökulmaani lienee taidehistorioitsijan taustaa enemmän ohjannut insinöörimäinen pragmaattisuus ja kuvataiteilijan intomielisyys; halu ymmärtää miten jokin toimii ja saada se toimimaan vielä paremmin. Tavoitteeni on ollut alkuvuosista saakka—ja on edelleen—saada tietotekniikka museoammattilaisten rengiksi.

Tutkimuskysymykset nousivat omista pohdinnoistani. Usein työssäni askarruttavat asioiden syy- ja seuraussuhteet, mutta tietoa niistä ei ole helposti saatavilla. Sitä ei

pimitetä tahallisesti, mutta monelle tiedon haltijalle ei tule mieleenkään, miten arvokasta hänen aineeton pääomansa olisi muille.

2.2 Kirjalliset lähteet

Aloitin keräämällä ja käymällä läpi omat muistiinpanoni, projektisuunnitelmani ja – raporttini sekä tuottamani koulutus- ja tiedotusmateriaalin. Koska oma aineistoni kattoi vain noin kymmenen viime vuoden jakson, ja se painottui luonnollisesti VTM:n tietohallinnon kehitykseen, etsin siihen täydennystä Museoliiton hyvin järjestetystä kirjastosta ja arkistosta.

Suomen museoliitto on seurannut ja dokumentoinut alan kehitystä alusta asti. Sukelsin museoiden digitoimattomaan historiaan sen kirjastosta löytämieni lähteiden viitoittamia johtolankoja seuraten. Näistä tärkeimpiä olivat ”ATK –Juliukset”³, jäsenlehden teemanumerot, joissa julkaistiin artikkeleiden lisäksi tilastotietoja museoiden kokoelma – ja tietohallinnollisista ratkaisuista [61]. Havaitsin, että Porissa 1981 ja Saarijärvellä 1986 pidetyt taidemuseopäivät oli dokumentoitu lähes sanatarkasti ja niissä käytetyt puheenvuorot johtivat monien keskeisten suunnitelmien jäljille [27],[42]. Esimerkiksi museo- ja taidemuseopoliitikoiden julkaisemista, joita käsittelen tarkemmin tulevissa luvuissa, on seurannut vilkas keskustelu *Museo*-lehdessä. Mm. näistä lähteistä löytämäni aineiston perusteella tarkentuivat tietokoneistumisen taitekohdat ja avainhenkilöt.

Keskeiset kotimaiset lähteet, jotka on julkaistu aluetaidemuseoiden noin 35 vuoden mittaisen historian aikana, oli suhteellisen helppo identifioida, vaikka niihin käsiksi pääseminen vaati toisinaan luovaa ongelmanratkaisua. Komiteoiden ja hyvää tarkoittavien selvityshenkilöiden työtä ei selvästikään ole erityisemmin arvostettu – ainakaan Helsingin ulkopuolella. Esimerkiksi museoalaa koskevia keskeisiä muistioita ei ole koottu julkisiin tai yliopistojen kirjastoihin. Onneksi Tampereen museoissa on ollut tilaa. Werstaan, Vapriikin ja Tampereen taidemuseon kaukonäköisen kirjastopolitiikan ja ystävällisen henkilökunnan ansiosta löytyivät sekä viimeisimmät uutuudet että seitsemänkymmenluvun retromuistiot.

³ ”Julius” on Suomen museoliiton jäsenlehti, jossa tiedotetaan museoalan ajankohtaisista asioista. <http://www.museoliitto.fi/tiedotus/julius>

Julkisin varoin kustannettujen projektien aineistot ovat noin vuodesta 1998 lähtien saatavilla myös sähköisessä muodossa: mm. Opetusministeriön julkaisemia, tietoyhteiskuntakehitykseen liittyvien projektien raportteja 1990 - luvun lopulta ja 2000 - luvulta (esim. KULDI ja Muisti). [34] ja [67]

Komiteamietinnöt ja selvitykset ovat yleensä ”museoalaa hyvin tuntevien” museoammattilaisten ja virkamiesten laatimia. Niissä on luonnollisesti painotuksia sen mukaan, mitä museoissa tehtävän työn sektoria kirjoittajat edustavat ja keitä he alalla arvostavat tai ovat raporttiaan varten haastatelleet.

Rahoittajille kirjoitetuissa projektien loppuraporteissa ei korosteta tai mainita epäonnistumisia, vaan ”vastaan on tullut uusia haasteita”. Jatkotoimenpide-ehdotuksia on yleensä runsaasti ja niihin luonnollisesti tarvitaan varoja tulevinakin vuosina. Joissakin dokumenteissa käytetään luotaantyöntävän vaikeaselkoista ammattislangia, joka yleensä toimii asialleen haitaksi silloin, kun uutta teknologiaa pitäisi tehdä päättäjille tai rahoittajille tykö.

Museovirasto kokoaa ja toimittaa vuosittain museotilaston, ja Museoviraston tietohallintoyksikkö on perustamisestaan saakka kartoittanut digitointitilannetta ja museoissa käytettäviä ohjelmistoja maassamme (Esim. tietohallintopäällikkö Vesa Hongiston raportit *Myytti-avustusten käyttö* ja *Museoiden kokoelmien digitointi v. 2005*). *Museotilastoonkaan* ei voi varauksetta luottaa. Kerätäänhän tiedot museoilta, jotka ne itse kokoavat ja ilmoittavat edelleen *Museotilaston* toimittajille. Samat museot myös käyttävät tätä vuosittain ilmestyvää julkaisua kertoessaan toiminnastaan rahoittajilleen ja muille sidosryhmilleen. Kuultuani kerran patkän keskustelua, jossa selvitettiin, miten ”kova homma on karsia kävijätilastoista ne kaikki (museo)kahviloiden asiakkaat”, muistan suhtautua tähänkin instituutioon kriittisesti.

2.3 Akateeminen tutkimus

Tilastojen ja muistiinpanojen lisäksi kartoitan aiheitani sivuavaa Suomessa tehtyä akateemista tutkimusta. Jyväskylän yliopistosta löytyivät mm. Susanna Kinan proseminariesitelmä *Avaako internet museoiden ovia?: Kuinka museotoimintaa on hajautettu internetiin keväällä 20002* ja Sinikka Reitmaan *Myytti, suomalainen askel museokokoelmien sähköisessä tallennuksessa: Projektin tarkastelua digitalisoituvassa*

maailmassamme. Tuorein, ja ainoa löytämäni väitöskirjatasoinen suomalainen tutkimus, on István Kecskemétiin museologian väitöskirja. Konservointiprosessin hallintaa käsittelevässä väitöskirjassaan ”Papyruksesta megabitteihin” Kecskeméti taustoittaa paitsi konservoinnin dokumentointiin myös laajemmin museoalan dokumentointiin liittyviä perusasioita museolaista [37, s.22] ja museoiden etiikasta lähtien. Hän käsittelee myös luettelointiobjektin dokumentointia *Museologian perusteiden* pohjalta ja kuvaa yksityiskohtaisesti miten paperikonservaattori tallentaa tietoja tietokantaan [37, s.138]. Kecskeméti kuvaa asiantuntevasti valokuvakokoelmien digitoinnin ja kopioinnin [37, s.202] Hän tiivistää kappaleeseen ”Kulttuuriperinnön digitointi” valtiovalan toimet suomalaisen kulttuuriperinnön hyväksi. Omassa tutkimuksessani tarkastelen lähinnä viimeistä mainittua. [37, s.32 - 32]

Muissa oppiaineissa tietotekniikan hyväksikäyttöä on tutkittu jo 1980- ja 1990-lukujen taitteessa, esim. Tampereen teknillisen korkeakoulun julkaisemassa Hannu Jaakkolan väitöskirjassa *Analyysi tietotekniikan soveltamisesta Suomen teollisuudessa luvataan* esitellä systemaattinen analyysi tietotekniikan leviämisestä Suomen teollisuuteen. Väitöskirjassa käytetty diffuusiomallista johdettu teknologian leviämismalli on mielenkiintoinen, mutta itse pidättäydyn vielä helpommissa metodeissa. Aluksi vaikealta kuulostavasta tekstistä löytyi kuitenkin hyödyllisiä näkökulmia, kun mietin miten monet tekijät vaikuttivat museoiden(kin) tietokoneistumiseen [35, s.96 -100]. Myöhemmin tietoyhteiskuntaa on tutkittu paljonkin: Suomen Akatemialla on oma Tiedon tutkimuksen ohjelmansa, jossa ilmiötä tarkastellaan mm. yhteiskunta- ja informaatiotieteiden näkökulmasta, esim. [52 s. 253 - 268].

Ulkomaista, lähinnä anglosaksista, kirjallisuutta ja tutkimuksia tiedonhallinnan historiasta ja käytännöistä museoissa löytyy runsaasti. Käytän niitä lähinnä hahmottamaan yleiskuvaa siitä, oliko tietokoneistuva Suomi edelläkävijä vai perässähihtäjä. Varhaisimmat teokset 1960-luvulta lähtien käsittelevät arkisto- ja kirjastolaitoksen tietojärjestelmiä ja -hallintoa, mutta useissa viitataan myös museolaitokseen ja arkistoille suunniteltujen järjestelmien käyttökelpoisuuteen museokokoelmienkin hallinnassa. Pohjoismaiden vastaavasta kehityksestä on kirjoitettu muutamissa raporteissa 1990-luvulla, esim. Pohjoismaisen ministerineuvoston vuonna 1995 julkaisemassa *IT på museum: informationsteknologi på de nordiske museer* [30.]

Uusinta ulkomaista, alunperinkin digitaalista aineistoa, tästä aiheesta on paljon sekä internetissä että erilaisissa tietokannoissa.

Tutkimuksen edetessä pohdinkin kirjoittajien pyyteettömyyden tai objektiivisuuden asteen sijaan sitä, onko komiteamietintö, raportti tai ehdotus näin jälkikäteen tarkasteltuna saanut muutosta aikaan. Tutustuttuani kymmeneen hartaisiin mietintöihin ja hyvää tarkoittaviin suunnitelmiin havaitsen samojen ongelmien nousevan esiin noin kymmenen vuoden välein. Mitä—ja keneltä—unohtui, kun ”sähköisten tietojärjestelmien kehittäminen” muodossa tai toisessa löytyy vuodesta toiseen parannustoimenpiteiden listalta?

Julkaistujen lähteiden lisäksi tutustuin joihinkin käytössä oleviin kokoelmanhallinta-ohjelmistoihin ja niihin liittyvään arkistoaineistoon sekä keräsin aineistoa museoiden tietokantojen kehittämiseen liittyvistä projekteista. Työurallani perehdyin moniin museoissa käytettyihin tietokantasovelluksiin käytännössä mm. tietokantojen konversioita tehdessäni.

Ohjelmien kokeileminen ja vertailu käytännössä on tärkeää, koska vasta silloin saa tuntuman niiden käytettävyyteen. Nykyäänkin monien ohjelmistojen dokumentaatiossa saattaa olla puutteita ja käyttäjäystävällisyys on pelkkä sana. Tietosisällön laajuutta ja laatua on vaikea hahmottaa näkemättä, miten tietokantaa on käytetty. Tiedon hakeminen ja sen jatkokäytön helppous selviää ainoastaan itse kokeilemalla. Ohjeiden ja todellisuuden ero saattoi olla melkoinen.

2.4 Teemahaastattelut

Teemahaastatteluja suunnitellessani tutustuin kirjallisuuteen ja mm. *Museohistoria* – hankkeen haastattelijoina varten laadittuun materiaaliin. Hyödynsin ja sovelsin näitä neuvoja ja käytin *Museohistorian* valmiita kysymyslomakkeita omien haastattelujeni rakentamisessa. [68]

Oli hedelmällistä seurata tietotekniikan leviämistä taidemuseoissa henkilöverkostoja tutkimalla. Kuka aloitti ensimmäisenä ja ketkä seurasivat perässä? Tunsivatko pioneerit toisensa? Kuka jatkoi sitkeästi etulinjassa ja kuka suhahti nopeasti ohi jonon hänniltä? Lopahtiko alkuinnostus? Lähtikö museo organisaationa mukaan hankkeeseen vai jäikö se yksittäisen harrastajan harteille? Onko maksetuille oppirahoille saatu jo vastinetta?

Haastattelemiini henkilöt työskentelevät yhä aktiivisesti Suomen kulttuurikentällä. Nyt on oikea aika kerätä heidän tietonsa talteen. Haastateltavat tarkkailivat aihetta laajasta perspektiivistä ja heillä oli sekä hauskoja että opettavaisia tarinoita kerrottavaan.

Haastatteluiden ja epämuodollisempien keskustelujen jälkeen saatoinkin pyytää haastateltavilta tai muilta heidän mainitsemiltaan henkilöiltä tarkennuksia puhelimitse tai sähköpostitse. Lisäksi tein puhelinhaastatteluita tilanteissa, joissa yhteistä aikaa tai helposti saavutettavaa kohtaamispaikkaa ei löytynyt. Tapaamisen tai puhelinkeskustelun jälkeen lähetin muistiinpanoni haastateltavalle kommentoitavaksi. Lähdehenkilöt saavat myös käsikirjoituksestani omaa osuuttaan koskevat otteet luettavaksi.

Huomasin, että sanavalinnat voivat ratkaista paljon. Joskus yhden termin vaihtaminen kysymyksessä olisi tarjonnut suoran liittymän tiedon valtatielle mutkikkaan kinttupolun sijasta. Tästä on esimerkki seuraavassa luvussa, jossa etsin suomalaisten inventaariokirjojen vanhinta. Olisinpa tajunnut heti pyytää kokoelmaluetteloiden vanhinta.

Sattuman merkitystä ei todellakaan sovi aliarvioida edes suunnitelmallisessa työskentelyssä: Ellen olisi eräänä iltana tavannut näyttelyvaihtokeskus FRAMEn johtajaa Tampereelle menevässä junassa, ensimmäinen löytämäni maininta tietokoneiden käytöstä museotyössä olisi uinunut vielä vuosikaudet Keski-Suomen museon arkiston mapissa a0649! Aineistosta löytyy Marketta Hytönen-Seppälän vuonna 1975 kirjoittama raportti *Aluemuseokokeilun tutkimuskaavakkeiden tietokonekäsitteilyn tulokset*. Vaikka ”ensimmäisten”, ”vanhimpien” ja ”uuden” löytämiseen liittyy aina kutkuttavaa jännitystä, pyrin ensisijaisesti kuvaamaan kehityskaaren niiden välissä. Läpikantavina teemoina viimeisen neljänkymmenen vuoden ajalta nostan esiin organisaatioiden keskittämisen ja hajauttamisen syklit, rahoituksen järjestymisen hankkeille ja inhimilliset tekijät. Jäljempänä kerron, miten tietämys tietotekniikasta tai sen puute ja käsitteiden hajanaisuus vaikuttavat museoammattilaisten suhtautumiseen tietohallintoon. Huomiota saa myös erilaisten toiminta- ja organisaatiokulttuurien ei-aina-niin-hedelmällinen yhteentörmäys, kun insinöörit ja intendentit aloittelivat yhteistyötään. Inhimillisiä tekijöitä ei voi jättää huomioimatta, koska suurissakin hankkeissa viestijät ja päättäjät ovat yksilöitä.

Mietin pitkään, millaisia käsitteitä itse käytän ja missä merkityksessä. Käytänkö niitä oikein? Pitäisikö lukijaa varten liittää sanasto? Jos kirjoittaisin diplomityötä teknilliselle korkeakoululle, minun tulisi ohjeiden mukaan käyttää aina täsmällistä termiä kuvaamastani ilmiöstä huolimatta siitä että tekstissä olisi toistoa. Humanistina ajattelin kuitenkin laistaa tästä. Tekstissäni siis vilistävät sulassa sovussa ohjelmat, ohjelmistot ja sovellukset sekä tietojärjestelmät, kokoelmanhallintajärjestelmät ja museojärjestelmät. Tietohallinto ja tiedonhallintakin ovat oikeasti aivan eri asioita ATK-sanakirjan mukaan.

Yritän esittää asiani niin yleisellä tasolla, että lukija siitä saa siitä käsityksen ilman ATK –sanakirjan viimeisimmän painoksen apua. Lukiessani havaitsin, että aikaisemmin kovin täsmällisenä pitämäni tietotekniikan termistökin on ollut aikamoisessa tietoyhteiskuntamyllytyksessä. Kun aiemmin suppean erikoisalan sanasto on otettu koko kansan käyttöön, on se ”viäntynyt” moneen tarkoitukseen. Ja siinä ainoassa tilanteessa (luku 8.5), jossa olisin todella tarvinnut selkeää määritelmää, sitä ei löytynyt.

3 Käyttöliittymänä catalogue raisonné ja pääkirja

Tässä luvussa tarkastelen lyhyesti museolaitoksen ja kokoelmanhallinnan kehittymistä Suomessa 1800-luvulla. Aikaisempia toimintatapoja tuntematta olisi ollut mahdotonta havaita millaisia muutoksia tietotekniikka toi museaalisten tietojen rekisteröintiin. Kerätäkseni vertailumateriaalia viimeisimpien luettelointiohjeiden ja sisältöstandardien rinnalle, otin yhteyttä muutamiin vanhimpien taideyhdistysten edustajiin⁴ ja pyysin heitä vastaamaan kysymyksiin vanhoista kokoelmätietojen keräämisen ja kirjaamisen käytännöistä. Minua kiinnosti mm. se, milloin taideteosten tietojen rekisteröinnistä annettiin ensimmäiset kirjalliset ohjeet, kenelle ne annettiin sekä milloin kirjauksissa käytettävää sanastoa alettiin yhdenmukaistaa.

Tampereelta sain tilannetta yleisemminkin kuvaavan vastauksen: historiatiedot olisi pitänyt etsiä vanhoista pöytäkirjoista, koska luettelointiperiaatteita ei ollut aiemmin tutkittu. Vain keskustaidemuseon resursseilla työntekijöiden oli ollut mahdollisuus paneutua myös marginaaliseen tutkimukseen. Sen vuoksi tutkimuksessa käyttämäni aineisto muodostui hyvin Suomen taideyhdistys –, Ateneum – ja Valtion taidemuseo – keskeiseksi. Haastattelin Ateneumin taidemuseosta grafiikan kokoelmien intendentti Heikki Malmea ja Ateneumin kokoelmien dokumentoinnista vastaavaa Raija Vuorista. Kuvataiteen keskusarkistosta valokuvia koskeviini kysymyksiini vastasi amanuenssi Veikko Pakkanen ja vanhimpia luetteloita koskevaa tietoa antoi kirjastonhoitaja Irmeli Isomäki.

Suomessa julkinen museotoiminta alkoi ottaa ensiaskeleitaan Suomen Taideyhdistyksen (Taideyhdistys) perustamista (1846) seuraavina vuosina kokoelman karttuessa ostoin ja lahjoituksin. Kokoelmien hankinnat merkittiin ensin vain pöytäkirjoihin vuoteen 1854 saakka. Sen jälkeen niistä alettiin pitää käsin kirjoitettua luettelo [6.]

B. O. Schaumann, Taideyhdistyksen ensimmäinen intendentti vuosina 1869 – 1887, oli aikaisemmin työskennellyt kirjastossa ja yhdisti sieltä saamansa luettelointikokemuksen

4 Suomen taideyhdistys, Helsinki, Turun taideyhdistys, Tampereen taideyhdistys

keskieurooppalaiseen museokäytäntöön. Hän laati käsikirjoitustensa pohjalta ensimmäisen painetun luettelon *Katalog öfver Finska Konstföreningens samling af taflor och skulpturarbeten (Katalog 1873)* yleisön käyttöön vuonna 1873.

Systemaattisen luettelonsa esipuheessa Schaumann selostaa lukijalle kahdella sivulla tiedon järjestämisperusteet ja erilaisten merkintätapojen, esim. kursivoinnin, merkitykset tekstissä. [76, esipuhe]. Koodien purkaminen oli todella tarpeen, jotta ulkopuolinen ymmärtäisi kaiken dokumenttiin kätkeyn tiedon. *Katalog 1873*:n tietorakenne on kirjoitettu auki liitteessä 1, **Tietosisältömallit**.

Luettelo oli jaettu ”taulukokoelmaan” ja ”veistoskokoelmaan”, joihin kuuluvat teokset oli järjestetty taiteilijoittain. Taiteilijoiden ensimmäinen lajittelukriteeri oli heidän kansallisuutensa: suomalaiset ensin; sitten ulkomaalaiset, maittain järjestettynä. Seuraava kriteeri oli taiteilijan ikä. Kotimaiset taiteilijat olivat vanhimmasta nuorimpaan syntymäpäivän tarkkuudella, ulkomaalaisten järjestämiseen syntymävuosikin riitti. Myös taideteokset olivat kronologisessa järjestyksessä ja kummankin kokoelman teoksille oli annettu juokseva numero⁵. Kustakin numeroidusta teoksesta oli merkitty teoksen kuvailevan nimen ja pääluokan lisäksi valmistumisvuosi ja paikka. Luettelossa oli myös tiedot merkinnöistä ja niiden alkuperästä sekä näyttelyhistoria. Teosten mitat ilmaistiin ”tavallisina suomalaisina mittoina”, jotka kirjoitusajankohtana olivat kyynärä (aln) ja tuuma (tum). Erityisen maininnan ansaitsee se, että Schaumann kuvaili esipuheessaan kymmenen näyttelysalia ja taideteoksen yhteydessä ilmoitti kunkin teoksen sijainnin. Tämän tiedon ansioista ensimmäisen luettelon aikaisen ripustuksen voisi halutessaan rekonstruoida – joko reaalisesti tai virtuaalisesti. [76, esipuhe.]

Vertaamalla Valtion taidemuseon nykyisestä *Muusa* –tietokannasta tulostettua listausta Schaumannin luettelon tietoihin voi todeta, että vuoteen 1889 mennessä hankitut teokset olivat pääosin säilyttäneet *Katalog 1873:ssa* saamansa järjestysnumeron. Jonkin verran niitä oli muuttanut käytäntö lisätä myöhemmin hankitut teokset inventaariokirjaan kukin

⁵ Maalaukset numeroitiin arabialaisin ja veistokset roomalaisin numeroin.

tekijänsä kohdalle. Teosten kirjausjärjestys *Muusassa* oli kuitenkin sama kuin ensimmäisessä luettelossakin.[25.]

Thorsten Waenerberg seurasi Schaumannia intendentin virassa 1888 – 1913. Hän muutti kokoelman kanssa vastavalmistuneeseen Ateneum –rakennukseen ja siirsi edeltäjänsä kokoelmaluettelon tiedot pääkirjaan. Waenerberg aloitti hankintojen kirjaamisen Schaumannin luoman tietosisältömallin mukaan suurille, n. A3-kokoisille, irtoarkeille. Teokset eroteltiin edelleen niiden pääluokan (A=maalaukset, akvarellit, piirustukset; B=veistokset; uutena luokkana C=grafiikka). Kun tarpeellinen määrä irtoarkkeja oli täyttynyt, arkit sidottiin valtaviksi kirjoiksi mustiin nahkakansiin. Ensimmäinen maalauksia ja piirustuksia sisältänyt kirja sai A-tunnuksen jälkeen roomalaisen I:n. Tästä luettelointitavasta muodostui myöhemmin taidemuseoille tyypillinen tapa antaa teoksille yksilöivä tunnus (teosnumero l. inventaarionumero). [26.] Esimerkiksi rintakuva, joka kirjattiin viidentenä hankintana toiseen veistoksia sisältävään inventaariokirjaan, sai inventaarionumerokseen “B II 5”⁶.

Waenerbergin ainoat selitykset inventaariokirjan alussa koskivat teosten sijaintipaikkoja, joita hän määritteli Ateneum –rakennukseen kuusi: Biblioteket, Direktionens rum, Museum, Trappuppgången, Westibulen ja Winden Kun Schaumann luetteloi teosten sijainnin näyttelytiloissa huoneen tarkkuudella, Waenerbergille riitti tieto, että teos oli ”museossa” tai ”rappukäytävässä”. Hän jätti myös pois teoksen näyttelyhistorian, mutta sen sijaan lisäsi teoksen hankintavuoden ja –hinnan sekä muuta hankintatilanteeseen liittyvää informaatiota. [24.]

Vaikka inventaariokirjoja täytettiin Ateneumin taidemuseossa ruotsiksi vuoden 1949 loppuun saakka [24, vuodenvaihe 1949-50], ensimmäinen suomenkielinen kokoelmaluettelo ”*Luettelo Suomen taideyhdistyksen kokoelmista*” (*Luettelo 1889*) julkaistiin jo vuonna 1889 [79]. Valtion taidemuseon kirjastonhoitajan mukaan kyseisen luettelon olisi laatinut vt. Intendentti Johan J. Tikkanen⁷ hoitaessaan Waenerbergin

6 Teoksen pääluokan ilmaiseva kirjain (A,B,C) , inventaariokirjan järjestysnumero ja teoksen omasta juokseva numero.

7 Tikkanen toimi STY:n intendenttinä vt. 1889 – 1890 ja 1913 – 1914

virkaa tämän ollessa matkoilla. Luettelon esipuheen allekirjoituksena on ainoastaan ”Hoitaja”. Waenerberg oli vuotta aikaisemmin, Ateneumiin muuton yhteydessä v. 1888, toimittanut yleisölle suunnatun ajantasaistetun, ruotsinkielisen luettelon kasvaneesta kokoelmasta. [6] Uusissa luetteloissaan Waenerberg ja Tikkanen päätyivät Schumannia huomattavasti säästeliäämpään tietosisältöön: aakkosjärjestykseen laitettujen taiteilijoiden teoksista mainittiin ainoastaan nimi [79].

Vanhimmista, 1800-luvun lopun kokoelmaluetteloista maininnan ansaitsee vielä *Förteckning på mästare inom målarekonsten, hvilka äro afsedda att representeras i den blifvande kopiesamlingen i Helsingfors (1891)*, koska sitä voisi kutsua Ateneumin ensimmäiseksi hyperlinkiksi eurooppalaisiin kokoelmiin. Julkaisussa kuvaillaan valikoitujen teosten tarkka sijainti Euroopan tärkeimmissä museoissa ja siinä on yksityiskohtainen lähdeluettelo ulkomaisista kokoelmaluetteloista. [6.]

Tiedustellessani, kuka hoiti hankintojen dokumentoinnin 1900-luvulla, Raija Vuorinen, Ateneumin taidemuseon pitkäaikainen työntekijä kertoi, että inventaariokirjoja täytti yleensä aina intendentti. Ateneumin taidemuseon johtaja Soili Sinisalo kirjoitti inventaariokirjoja aina vuoteen 1991, koska hänelle perinteiden ylläpito oli tärkeää. Soili Sinisalon jälkeen intendentti Helmi-Riitta Sariola ja Raija Vuorinen jatkoivat inventaariokirjojen kirjoittamista vielä joitakin vuosia. Sittenkin käsin kirjoittamiseen ei enää ole ollut aikaa. [26.]

Heikki Malme, Ateneumin taidemuseon grafiikan intendentti tarkensi työnjakoa: *”Silloin kun sidotut inventaariokirjat olivat vielä käytössä eli viimeisen kerran evakossa Kansakoulukadulla, niin museonjohtaja, jota silloin kutsuttiin intendentiksi, teki kaikki maalauksia koskevat inventaariokirjaan viennit ja apualaisintendentti grafiikkaa koskevat.”* [8.]

Uniikkien pääkirjojen rinnalla painetut luettelot toimivat pitkään museotyöntekijöiden ”käyttöliittymänä” kokoelmatietoon sekä tuoreen tiedon tallennusalueina. Luetteloiden marginaaleihin kerättiin uutta ja korjattua tietoa, mistä se myöhemmin ”päivitettiin eräajona” korjattuun painokseen tai uuteen luetteloon. Museoiden käsikirjoitettuihin tietovarantoihin kuuluivat myös erilaisiin kirjoihin kerätyt tiedot mm. teosten lainoista ja näyttelyhistoriasta (”lainakirja”) sekä kulloisestakin sijainnista.

Varhaisimmat kokoelmatiedot olivat lähinnä inventaariokirjanpitoa. Dokumentoitu kontekstiedon keruu jäi vähäiseksi, mutta intendenteilla oli paljon hiljaista tietoa. Intendentti pysyi pitkään tiedon kerääjänä, omistajana ja hallitsijana. Hän ymmärsi omat merkintänsä selittelyittä ja tallensi informaation, josta hänelle oli työssään välitöntä hyötyä. Metatiedon dokumentoinnista lukijan ohjeistukseksi Schaumannin tapaan ei näy jälkiä. Uudet intendentit kartuttivat kokoelmaa ja seurasivat edeltäjiensä mallia tiedon keräämisessä ja dokumentoinnissa, muokaten sitä omiin tarpeisiinsa sopivaksi. Kirjallista ohjesääntöä tai luettelointiohjeita ei Taideyhdistyksessä (myöh. Suomen Taideakatemia) ollut⁸, vaan 1990-luvulle saakka toimittiin 140 vuotta vanhan tradition mukaan sitä liiemmästi kyseenalaistamatta.

⁸ Kukaan haastattelemistani henkilöistä ei muistanut tarkkoja kirjallisia luettelointiohjeita olleen ennen Vatin luettelointiohjeistusta.

4 Aluetaidemuseot ja analoginen tiedonhallinta

Museoiden perustiedon tarve ei ole muuttunut satoihin vuosiin. Lisätietojen tarve sen sijaan alkoi lisääntyä museotoiminnan laajenemisen ja ammatillistumisen myötä. Kasvava näyttely- ja tutkimustoiminta myös tuotti tietoa. Museoissa toimivat uudet ammattiryhmät tarvitsivat erilaisia tietoja ja niitä oli pystyttävä vaihtamaan. Aluetaidemuseoistumisen kaudella tiedon hallinnan tarve Suomen museoissa kasvoi valtavasti, mutta atk-järjestelmät museoissa eivät vielä tuolloin ratkaisseet ongelmia.

Taustoittaakseni muutoksia tutkin ensin, mitä tapahtui muualla maailmassa, miten tietotekniikan käyttö alkoi Suomessa ja millaiset yhteiskunnalliset muutokset johtivat taidemuseoiden määrän nopeaan kasvuun. Luvun lopussa kuvailen, miten museoiden tietojen hallintaa kehitettiin ennen tietokoneistumisen aikaa.

4.1 Edistyksen esimerkkejä ulkomailta

Amerikan Yhdysvallat oli edelläkävijä tietokoneiden käytössä museoiden dokumentointityössä. Siellä työ aloitettiin jo 1960-luvulla; samoihin aikoihin, kun tietokanta-alan pioneeri Charles Bachmann kehitti tietokantojen edeltäjiä. Kanadassa ja Euroopassa kokeiluvaihe ajoittui noin vuosikymmentä myöhemmäksi. 1970- ja -80-lukujen taitteessa tietotekniikka oli jo kymmenissä eurooppalaisissa museoissa hyötykäytössä. Odotukset varhaisia atk-ohjelmia kohtaan olivat hyvin samansuuntaisia kuin nykyäänkin: niiden toivottiin auttavan kokoelmien hoidossa, parantavan asiakaspalvelua ja helpottavan tutkimustyötä.

Suomenkin museoissa tätä kehitystä seurattiin eri tavoin 1970-luvun lopulta lähtien. Suppeahko kartoitus on jo 1973 julkaistussa *Kuvataiteen koulutus- ja museotoimikunnan mietinnössä* [41, s.105 - 107]. Paremman yleiskuvan saamiseksi poimin kuitenkin seuraavien kappaleiden historiatiedot Museoiden tietotekniikkatyöryhmän v. 1985 julkaistusta muistiosta⁹, jonka muuta sisältöä käsitelen tarkemmin jäljempänä Yhdysvalloissa ohjelmistoja tuottivat sekä erilaiset järjestöt että

⁹ OPM:n työryhmien muistioita 1985:17

museot. Museum Computer Networkiin (MCN) kuului 40 museota. Detroit Institute of Artsin ohjelmisto oli käytössä useilla kymmenillä museoilla ja Getty Foundationilla sellaisen kehittäminen oli suunnitelmissaan. Smithsonian Institutin ohjelma oli tarkoitettu luonnontieteellistä aineistoa varten. [47, s.29-30.]

Kanadassa toimi Yhdysvaltoja keskitetympi malli. Sinne perustettiin vuonna 1972 museoiden dokumentointipalvelu, jota ylläpiti National Museums of Canada - The National Inventory program, sittemmin Canadian Heritage Information Network (CHIN), jona se edelleenkin tunnetaan. CHIN huolehti paitsi ohjelmistosta myös museoammattilaisten tietotekniikkakoulutuksesta, joka alkoi välittömästi perustamisvuonna. Alun alkaen museoiden kokoelmatietoja syötettiin järjestelmään CHIN:in laitteistolla ja museot pääsivät selaamaan tietoja CHIN:in aluekeskuksissa ellei niillä ollut omia päätteitä. Verkoston palveluja käytti satoja erikokoisia museoita. [47, s.29.]

Iso-Britanniassa toimittiin samantapaisen keskitetyn mallin mukaan, kun The Museum Documentation Association (MDA) perustettiin vuonna 1977. Se neuvoi ja ohjasi museoita kokoelmien dokumentoinnissa. MDA:n toimintaa seurattiin Suomessakin tarkasti ja siitä osoituksena on, että Museoliiton kirjastosta löytyivät lähes kaikki MDA:n alkuaikojen julkaisut. [47, s.27-28.]

Ruotsissa tietokoneistuminen lähti liikkeelle maan suurimmista museoista parikymmentä vuotta Suomea aikaisemmin. Ruotsissa Nordiska Museet (NM) suunnitteli ottavansa atk:n käyttöön jo 1960-luvun puolivälissä, mutta taloudellisista syistä suunnitelma ei tuolloin toteutunut. NM:n järjestelmän lähtökohtana oli standardoitu esinekuvaus, joka perustui amerikkalaiseen Outline of Cultural Materials -luokitukseen. Nordiska Museetin ohjelmistoa käytettiin lähtökohtana, kun Skoklosterin linnan kokoelmien dokumentointiin kehitettiin uusi tallennuspohja. Skoklosterin versio puolestaan oli esikuvana useiden muiden museoiden dokumentoinnille, joissa järjestelmää kehitettiin edelleen. Ruotsissa atk:ta käytti toistakymmentä suurta museota 1970-luvulla. [47 s. 25-26.]

Ruotsissa tietojen tallentamiseen kokeiltiin laajalti erilaisia menetelmiä ja niiden esittämisessä monipuolisia havainnollistamistapoja. Nordiska Museetissa mekaanisen rekisteritiedon syöttämiseen reikäkorttikoneiden vaatimille koodauslomakkeille hoitivat

työvoimaministeriön palkkaamat tilapäiset toimihenkilöt. Tulevaisuus osoitti tavan aiheuttavan myöhemmille museoammattilaisille harmaita hiuksia. Museoiden käytäntöjä tuntemattomat konekirjoittajat eivät havainneet aineistossa mahdollisesti olevia virheitä ja luonnollisesti tekivät niitä myös itse. Tietojen korjailuun kului paljon aikaa. Tukholman kaupunginmuseossa käytettiin tietojen syötössä optista lukulaitetta. Kulturarvetissa valokuvakokoelmat siirrettiin kuvalevyille kymmenen vuotta ennen ensimmäisiä suomalaisia kokeiluja ja tietokoneella voitiin tarkastella valokuvia rinnan esineestä tallennettujen tekstitietojen kanssa. [47 s. 25-26.]

4.2 Tietotekniikka ja tekstinkäsittely valtaavat kodit ja konttorit

Kun suomalaisilla museoilla digitoimattoman esihistorian kauteen kuuluvan ajanjakso kesti 1980-luvulle saakka, muualla yhteiskunnassa digielämä alkoi villisti lisääntyä; ensin yliopistoissa ja tutkimuslaitoksissa, sitten yrityksissä ja viihdeteollisuudessa.

Jo 1900-luvun alussa maahamme oli tuotu ensimmäisiä reikäkorttikoneinstallaatioita ja suunniteltu laskukoneita. Vakuutusyhtiöt Salama ja Sampo hankkivat ensimmäisten joukossa reikäkorttikoneita 1920-luvun loppupuolella. Talvisodan jälkeen 1940-1941 myös Kansaneläkelaitos, Yhdyspankki ja Postisäästöpankki siirtyvät reikäkorttikoneaikaan. [77.] Reikäkorttikoneista yritykset ja yliopistot siirtyivät ”matematiikkakoneisiin” ja sitten tietokoneisiin, jotka valtasivat suuria, ilmastoituja konesaleja. Vasta tietotekniikan miniatyrisoituminen toi sen osaksi jokaisen arkea.

4.3 Museokentän muutoksia

Suomessa käynnistyi 1960 –luvun lopulla vilkas taide- ja kulttuuripoliittinen keskustelu, joka kosketti myös taidemuseolaitosta. Keskustelussa oli vallalla toisaalta tasa-arvo-ajattelu ja toisaalta aluepoliittinen ajattelu. Seuraavan vuosikymmenen nopeat muutokset ravisuttivat museoiden vallitsevia kokoelmakeskeisiä työtapoja perusteellisesti.

Museolaitos osallistui debattiin kahdella merkittävällä puheenvuorolla. *Museotoimen aluehallintokomiteanmietintö* käsitteli museotoiminnan alueellisen hallinnon järjestämistä ja sisälsi ehdotuksen aluemuseolaista. Lain mukaan museoille taattaisiin valtionapu, joka kattaisi tietyn osuuden niiden menoista. *Kuvataiteen koulutus- ja*

museotoimikunnan mietintö esitti myös taidemuseoiden ottamista mukaan valtionapua saavien joukkoon [41, s.149-153].

Kuvataiteen koulutus- ja museotoimikunnan mietintö selvitti taidemuseoiden tilannetta ja resursseja 1970 – luvun alussa. Käsittelen tutkimuksessani ainoastaan museojaoston osuutta, joka kattaa jälkimmäisen puoliskon yli 160-sivuisesta mietinnöstä. Tekijöiden joukossa oli viime vuosiin asti taidemuseoalalla vaikuttaneita ammattilaisia, kuten Marjatta Levanto¹⁰ ja Tuula Arkio¹¹ sekä Ateneumin intendenttinä 1969-77 toiminut Sakari Saarikivi [41, esipuhe].

Kuvataiteen museotoimikunnan mietintö oli ensimmäinen taidemuseoita koskeva perusselvitys. Sen perustan muodosti kyselytutkimus, jonka museojaosto oli lähettänyt 45 taidemuseolle, jotka oli valittu *Suomen museot* – nimisen julkaisun tietojen perusteella. Vastausprosentti nousi 95%:iin [41, s.81-82]. Kyselyn tulokset oli koottu mietinnön liitteeksi ”*Yhteenvedo taidemuseotiedustelusta*”, jota voisi kutsua Suomen ensimmäiseksi (taide)museotilastoksi.

Aivan tarkkaa käsitystä taidemuseoiden määrästä Suomessa kysely ei anna, koska joissakin yhteyksissä mainitaan liitteenä olevan yhteenvedon 36 museon vastauksista, toisaalla puhutaan sen sisältävän 30 varsinaisen kuvataidemuseon tiedot [41, s. 82]. (Itse laskin mainitusta listasta 31 nimeä. [41, liite, s. 1.]) Jo seuraavalla sivulla taidemuseoiden kokonaismääräksi Suomessa ilmoitetaan 50 [41, s. 83].

Huolimatta näistä epä johdonmukaisuuksista, mietintö maalaa osuvan ajankuvan Suomen tuolloisesta museomaisemasta. Ensinnäkin, taidemuseot olivat hyvin nuoria. Taidemuseoiden ikää koskevaan kysymykseen oli vastannut 35 museota 43:sta. Yhteenvedon mukaan vuonna 1900 Suomessa oli kolme taidemuseota. Seuraavan 25 vuoden aikana niitä perustettiin viisi lisää. Vuoteen 1960 mennessä museoita oli 19.

¹⁰ Valtion taidemuseon museopedagogisen yksikön ja myöhemmin VTM:n kehityskeskukseen (KEHYS) päällikkö.

¹¹ Nykyaiteen museo Kiasman johtaja ja myöhemmin VTM:n ylijohtaja.

Määrä miltei kaksinkertaistui seuraavan vuosikymmenen aikana, sillä vuonna 1971 museoiden lukumäärä oli noussut jo 35:een. [41, liite s.9.]

Toiseksi, mietinnön mukaan, riittämätön henkilökunta suoranaisesti esti museoiden kehittämistä. Sama viesti kertautui myös kirjassa ”*Muuttuva Museo*”¹²: useimmilla taidemuseoilla oli liian vähän henkilökuntaa, ja sekin alipalkattua. Vain kuudessa museossa oli enemmän kuin viisi työntekijää. Museotyöhön päteviä työntekijöitä, joihin luettiin myös ylioppilaat ja taiteilijat, oli keskimäärin yksi jokaista taidemuseota kohti! [54, s.149.] Taidemuseoiden odotukset tulevaisuuden suhteen kohdistuivatkin usein juuri ammattitaitoisen henkilökunnan lisäämiseen. [41, s.86.]

Museoiden talous oli jo 1970 –luvulla vahvasti julkisen tuen varassa. Menoista 42% katettiin kuntien budjetista. Valtio tuki taidemuseoita puolella tästä määrästä (21%), mutta Ateneumin ylläpito söi osuudesta kaksi kolmasosaa. Pääsymaksutulot muodostivat 8% tuloista. Viimeisen kolmanneksen menoista kattoivat ”yksityiset, yhteisöt” ja ”sekalaiset tulot”. [41, liite s. 10.] Tämän vuoksi taidemuseot olivat hyvin usein taloudellisesti kytkettyjä omistajatahonsa kunnallishallintoon. Lisäksi säätiöiden tai yhdistysten kokonaan tai osittain omistamien museoiden suhteet olivat paljon kiinteämmät omaan taustayhteisöönsä kuin valtioon. Toiminnallisesti taidemuseot olivat kuitenkin varsin riippumattomia julkisesta hallinnosta.

Kokoelmat olivat kanttuneet 22% viiden vuoden (1968 – 1972) aikana [41, s. 88]. Tuolloinen museoiden nuoruus ja kokoelmien pienuus selittivät osittain rajua kasvuvauhtia. Nykyään tiedämme vauhdin jatkuneen ja monien museoiden painivan suunnittelematta laajentuneiden kokoelmien kanssa.

Taidemuseolaitoksen hallinnon uudistamiseksi mietinnössä tarjottiin useita vaihtoehtoja. Jo museotoimen aluehallintotoimikunta oli todennut, että museoasioiden käsittely Opetusministeriön kahdessa eri toimistossa vaikeutti kokonaisvaltaisen museopolitiikan harjoittamista. Tuolloin kulttuurihistoriallisten museoiden asiat

¹² Teoksen toimittaja Sakari Saarikivi oli Kuvataiteen koulutus- ja museotoimikunnan jäsen sekä Ateneumin intendentti vuosina 1969-1977.

hoidettiin OPM:n tiedetoimistossa ja taidemuseoiden taidetoimistossa. Tilanne oli erityisen hankala ”sekamuseoille”¹³.

Kokoelmien hallinnan ja museoiden tietohallinnon kannalta oleellisinta muistiossa oli museoparadigman täydellinen muutos. Sisäänpäin kääntyneen kokoelmalaitoksen piti muuttua ulospäin suuntautuvaksi näyttelytehtaaksi. Toimenpide-ehdotuksissa alleviivattiin kerta toisensa jälkeen näyttelytoiminnan (ja -politiikan) sekä muun tiedotus- ja valistustyön muodostavan taidemuseoiden kulttuuripoliittisesti tärkeimmän tehtävän. Taidemuseoiden piti huolehtia kulttuurinjakelusta l. tarjota taidepalveluja taiteen vastaanottajille. Taidemuseoiden tuli olla monitoimikeskuksia, jotka järjestivät näyttelyitä, tutkivat ja tuottivat valokuvapalveluja. Museo ei saanut enää keskittyä ainoastaan kokoelmien dokumentointiin ja hoitoon. Museoiden piti lisätä kansalaisten viihtyvyyttä. Näitä visuaalisen taiteen monitoimikeskuksia piti olla saatavilla Suomen jokaisessa kolkassa, tasapuolisesti. [41, s.109-114.]

Kuvataiteen koulutus- ja museotoimikunnan mietinnössä kaavailtu aluetaidemuseokokeilu alkoi vuonna 1973 ja vakinaistettiin 1979 (VnP 404/79). Ensimmäisenä kokeiluvuonna avustusta saivat Kemin taidemuseo sekä Keski-Suomen museo/Alvar Aalto museo. Vuonna 1974 joukkoon liittyi Tampereen taidemuseo. Kolmantena vuonna osallistujia oli eniten. Edellisten lisäksi avustusta saivat Oulun taidemuseo, Haapasalon museo Mikkelistä sekä Turun taidemuseo/Wäinö Aaltosen museo. Vuonna 1976 määrärahojen niukkuuden vuoksi kokeiluun ei enää otettu mukaan uusia museoita. [32, s.3.]

Vuonna 1980 aluetaidemuseoiden toimintaan tarkoitettujen määrärahojen jako siirtyi Museovirastolle. Opetusministeriö vahvisti aluetaidemuseoiden toiminta-alueet ja nimesi virallisesti ensimmäiset aluetaidemuseot 20.3.1980.

Kristiina Hautalan ja Maaretta Jaukkurin raportti vuodelta 1976, *Aluetaidemuseokokeilu vuonna 1974. Muistio aluetaidemuseotoiminnan kehittämisestä*, käsittelee tuoreeltaan joitakin aluetaidemuseokokeilun vaikutuksia ja

¹³ KM 1973:119:ssä käytetty termi museoista, joissa oli sekä kulttuurihistoriallista aineistoa että laajat taidekokoelmat (esim. Kansallismuseo ja Pohjanmaan museo).

epäkohtia. Siinä todetaan mm. rahoituspäätösten tulleen niin myöhään, että käytännön järjestelyjä oli ollut mahdoton hoitaa suunnitelmallisesti ja niveltää museoiden normaaliin toimintaan [32, s.122]. Toinen epäkohta oli vaatimusten ja määrärahoilla realistisesti aikaansaatavien tulosten välinen ero. Anottua pienemmillä määrärahoilla ei voinut läheskään kattaa tarpeellisen henkilöstön palkkakustannuksia. Aluetaidemuseotyötä tekivät kokeilun aikana pääasiassa vakituiset työntekijät, museonjohtajat palkattomina ylitöinä. [32, s.3, 117, 120]. Tässäkin raportissa muistettiin korostaa uudenlaisten museokoulutuksen tarvetta. Museonjohtajilta ja amanuensseilta puuttui viestintätaitoja ja taloustietoutta. Lisäksi oli tarve museomestareille ja konservattoreille. [32, s.121-122.]

Taidemuseoiden toiminta ja kokoelmat kiinnostivat myös Museoliittoa. Alkuvuodesta 1976 *Museoliiton kokoelmaselvitys* kartoitti julkisiin ja yksityisiin kokoelmiin kuuluvien teosten määrää ja niiden luettelointitilannetta. Apuna kartoituksessa olivat aluetaidemuseokokeilussa mukana olevat sekä muut tehtävästä kiinnostuneet taidemuseot. Tiedot kerättiin lääneittäin ja tutkimustulokset jäivät alueellisesti käytettäväksi vastaavaan museoon. Valtakunnallisesti ne palvelivat taidemuseotoiminnan kehittämistä ja kokonaissuunnittelua.[18.]

Aiemmin tunnettujen 34 000 taideteoksen sijasta kartoitus paljasti Suomen museoissa ja kokoelmissa olevan ainakin 116 127 teosta!

Huolimatta siitä, että yhteenvedossa neljä prosenttia raportoiduista teoksista on hukkunut johonkin ”määrittelemättömienkin” ulkopuolelle (prosenttien yhteenlasketuksi määräksi tuli 96), selvityksen tulokset näyttävät realistisilta. [18, s. 3.]

Taideteokset olivat jakautuneet 238 kokoelmaan, joista julkisyhteisöt omistivat 205 ja yksityiset 33. Valtaosa l. 78% teoksista oli museoiden (sekä taide- että sekamuseoiden) omistamia. Muiden yhteisöjen (esim. kunnat, yhdistykset ja sairaalat) teoksia oli 19% ja loput 3% kuuluivat yksityiskokoelmiin. [18, s. 3.]

Teosten luettelointitilanteesta raportoitiin, että jopa 89% oli jonkinasteisesti luuteloitu. Tosin vain suurimmat museot olivat käyttäneet yhdenmukaista luettelointitapaa. Vain 20% teoksista oli valokuvattu, ”pääasiassa taidemuseoiden merkkiteokset”, kuten yhteenveto huomauttaa. Täysin luuteloimattomia teoksia oli vajaat 10% jakautuneena

yli 80 eri kokoelmaan. Valokuvaamattomat teokset olivat 191 eri kokoelmassa ja niitä oli n. 90 000. [18, s. 3.]

4.4 Paperipohjainen hakujärjestelmä

Museoiden kokoelmien, niiden käytön ja henkilökunnan vähitellen kasvaessa oli pääkirjojen rinnalle kehitetty joustavampia "hakujärjestelmiä" l. kortistoja. Catalogue raisonné – ajatteluun perustuvat luettelot tai hankintajärjestyksessä pidetty pääkirja eivät enää yksin riittäneet laajentuneen kokoelman hallintaan. Valtionapua saavilta museoilta edellytettiin asianmukaista luettelointia, joka Museoviraston ohjeiden mukaan tarkoitti 1) ajantasaista pääkirjaa, josta ilmenivät a) hankintatiedot ja b) teoksen perustiedot. Lisäksi museossa tuli olla tarkoituksenmukainen kortisto. [45, s.30]

Vaikka taidemuseoiden pääkirjatiedot olivat varsin kirjavia, oli niitä yleensä tarpeeksi täyttämään Museoviraston vaatimukset. Kullekin teokselle ja taiteilijalle laadittiin omat korttinsa, mikä selittää sen, että pääkirjoihin kirjattavan tiedon määrä väheni. Ihmettelin "riutuvien teostietojen" ilmiötä pitkään katsellessani valokuvia, jotka oli otettu Ateneumin A I-inventaariokirjan eri aukeamilta. Vihdoin valkeni: "puuttuvat" tiedot löytyisivätkin kortistosta!

Kortistot lajiteltiin eri kriteerien (esim. taiteilija, teoksen aihe, pääluokka) mukaan sovittuun järjestykseen. Haluttaessa useampia hakumahdollisuuksia, kokoelman tiedot jouduttiin tallentamaan pahvikortteille yleensä kolmeen, joskus jopa seitsemään kertaan!

Kuvataiteen keskusarkiston amanuessi Veikko Pakkasen mukaan kortistoja alettiin käyttää Suomen taideyhdistyksessä jo vuonna 1924. Tuolloin nuori Bertel Hintze (1901-1969) perusti valokuvakortiston, joka on edelleenkin nähtävissä ja käytettävissä Pakkasen työhuoneessa Ateneumissa. Yksinkertainen¹⁴ kortisto oli alusta lähtien värikoodattu. Taideyhdistyksen omistamien teosten kuvista kirjoitettiin valkoiset kortit, muista vaalean siniset, ja ne järjestettiin taiteilijan tai valokuvaajan nimen mukaan.

14 Kortisto oli järjestetty ainoastaan yhden kriteerin, tekijän, mukaan, toisin kuin aiemmin mainitut moninkertaiset hakujärjestelmät taideteoksista.

Kortistoon merkittiin ainoastaan negatiivien tiedot. Alkuvaiheessa negatiiveilla tai kuvilla ei ollut yksilöiviä tunnuksia, vaan esimerkiksi kaikki tietystä teoksesta valotetut negatiivit mainittiin sen tehneen taiteilijan kortilla. Kaikki vedostetut kuvat ikään, harvinaisuuteen tai taiteelliseen tasoon katsomatta oli talletettu sekalaisesti, mm. kirjekuoriin. Niitä ei katsottu tarpeeksi järjestää tai koota yhteen Ateneumissa—tai myöhemmin rakennuksen remontin aikana—Kansakoulunkadun tiloissa. [14.]

Kortistoja perustettiin myöhemmin lisää uusien ammattiryhmien käyttöön. Nykyäänkin, tietokoneistumisesta huolimatta, fyysiset kortit ovat edelleen konservaattoreiden tärkeä työväline monissa museoissa. Konservaattori saattaa työskennellä yhden teoksen kanssa vuosikausia. Konservointi- ja tutkimusaikana kertyy valtavasti materiaalia pienen asiantuntijaryhmän käyttöön eikä kaikkea tietoa kannata digitoida, jos se voidaan sujuvasti jakaa ja säilyttää perinteisinkin menetelmin. Lisäksi konservointikansioissa on usein mukana materiaalinäytteitä: metallin- tai puunpalasia, maalia, värimalleja tms., joita ei voi tallentaa tietokoneelle. Muita museoammattilaisia varten konservaattorit tallentavat teoskortistoihin – nykyään museojärjestelmiin – yleistä tietoa teoksen kunnosta ja tehdyistä tai tulossa olevista konservointitoimenpiteistä.

Kortit paransivat esinetiedon saatavuutta ja demokratisoivat sitä työntekijöiden kesken. Lisäksi kortit alkoivat toimia “ajattelun välikappaleina”. Esineitä tutkittaessa ja käsiteltäessä yksittäinen kortti kulki helposti mukana. Sitä pyöriteltiin ja hypisteltiin väliin hansikoimattomissa ja likaisissa käsissä, sen reunoihin kirjattiin lisäyksiä ja huomautuksia. Kuluneista korteista saattoi aistia esineisiin suunnatut pohdinnat.

Aluksi jokainen museo laati itse omat korttinsa tai otti mallia Ateneumin teoskorteista (ks. Liite 1 **Tietosisältömallit**). Vasta paljon myöhemmin Suomen museoliitto julkaisi ensimmäiset suosituksensa korttien sisällöstä. Luetteloinnin yhtenäistämisyarkimykksiä selvitän edempänä luvussa ”Systematisointitalkoot”.

5 Tietokoneet tulevat museoihin

5.1 Edelläkävijät Jyväskylästä

Tässä luvussa tarkastelen niitä toimijoita ja tapahtumia, jotka aloittivat tietotekniikan käytön Suomen museoissa ja keskustelun sen tarpeellisuudesta. Selvitän, millaisia reaktioita tapahtumat herättivät museoammattilaisissa ja millaista kehitystä alkoi tapahtua kokoelmatietojen käsittelyn käytännöissä jo ennen kuin tietokoneohjelmistot valtasivat laajalti alaa.

Energiakriisiä seurannut taloudellinen nousukausi valoi intoa ja optimismia kaikille tahoille. Museoalan toimijat ja valtiovalta olivat aktiivisia kehittämään nopeasti kasvanutta kulttuurisektoria: Museovirasto laatii 1981 *Museopolitiittisen ohjelman (Museopolitiikka)*, jossa käsiteltiin mm. museoiden valtionosuuksia ja keskusmuseota. *Museopolitiikan* tekijät eivät vielä innostuneet tietotekniikan tuomista mahdollisuuksista vaan totesivat, [kulttuurihistoriallisten museoiden osalta] atk:n kustannusten olevan vielä liian suuret hyötyihin nähden. Käsinkirjoitettu ja –kopioitu tieto vaatisi paljon työstä systematisointia, yhtenäistämistä. [45, s.29.]

Suomessa automaattinen tietojenkäsittely, atk, oli jo laajasti käytössä yrityksissä ja julkishallinnossa, kun sitä alettiin soveltaa taidemuseoiden kokoelmatietoihin. Tietokoneistumiskehityksen haasteeseen vastasivat ensimmäisinä uudet taidemuseot, joilla ei ollut pitkien perinteiden tuomaa painolastia, mutta sitäkin enemmän halua ja intoa näyttää omaa ammattitaitoaan. Taidemuseoalalla kehitys näytti alkavan samanaikaisesti eri puolilla maata. Tarkemmin katsoen huomaisin, että jäljet johtivatkin Jyväskylän yliopistosta valmistuneeseen ryhmään atk:sta kiinnostuneita pioneereja, jotka uransa alussa työskentelivät museoissa eri puolilla Suomea. Näihin pioneereihin kuuluvat mm. Merja Heiskanen, Esko Nummelin, Yrjö Nurkkala, Raija Partanen, Marketta Seppälä ja Simo Kotilainen. Jo 70-luvulla Jyväskylän museot tekivät tiiviisti yhteistyötä yliopiston kanssa ja yliopiston koneresursseja käytettiin yhteisiin projekteihin. Myös erilaisten atk-suunnitelmien teossa yliopisto antoi apua museoille [7]. Keski-Suomen museon (KSM) arkiston kokoelmasta a0649 löytyi Marketta Hytönen-Seppälän vuonna 1975 museolle kirjoittama raportti *Aluemuseokokeilun tutkimuskaavakkeiden tietokonekäsittelyn tulokset*. KSM oli mukana maakuntamuseokokeilussa ja teki kyselyn alueensa paikallismuseoille selvittäen mm.

näyttelyiden kävijämääriä. ”Tietokonekäsittelyn tulokset” saatiin toimittamalla museolta reikäkorttinippuja eräajoja varten Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteen laitoksen tietokoneelle. Anita Kangas, joka hoitaa nykyään kulttuuripolitiikan professuuria, oli jo silloin töissä yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksella, ja osallistui Seppälän ohella tutkimuksen toteuttamiseen. [17.]

Simo Kotilainen oli Marketta Seppälän työtoveri KSM:ssa, ja jatkoi tämän tehtäviä Seppälän lähdettyä Poriin uuden taidemuseon johtajaksi. Myöhemmin Kotilainen siirtyi Kotiteollisuusmuseoon (nyk. Suomen käsityön museo), joka hankki yhdessä ensimmäisen tietokoneensa Alvar Aalto –museon ja Keski-Suomen museon kanssa. [7.]

Yrjö Nurkkala teki opiskeluaikanaan Alvar Aalto –museolle selvityksen **Esitutkimus aluetaidemuseon tietopalvelutoiminnan järjestämiseksi**, joka sai tietokoneistumisen ja siitä keskustelun käyntiin Suomen museoissa. Nurkkala itse kertoi tapahtumien kulusta sähköpostissaan näin:

”... Alvar Aalto -museon harjoittelijana 70-luvun lopussa paneuduin aiheeseen saadessani 'urakaksi' järjestää ja luoda dia-arkisto. Arkisto tuli ja samalla löytyi malli museon taidekirjastoksi ... Löytynee Aalto -museon arkistosta. ... Samaan aikaan Aalto -museo ja syntyvä Porin taidemuseo olivat puuhaamassa taideteostietokantaa isäntäkaupunkiensa atk-yksiköiden kanssa. Siirtyessäni Porin amanuenssiksi 1981 keväällä sain hommaksi tämän tietokannan laajentamisen koskemaan myös arkisto- ja kirjastoaineistoja. Tein asiaa varten UDK-aiheluokituksesta taidemuseoversion, joka sittemmin siirtyi tänne Tornioon Aineen taidemuseolle. [11]

Esko Nummelin tarkensi tietoja Porin osalta: Porin taidemuseo aloitti toimintansa kesällä 1979 pakkahuonerakennuksen itäpäädyssä. Kaikkien tilojen valmistuttua museo vihittiin käyttöön 1981, jolloin järjestelmät olivat käytössä. Käytössä oli kokonaisuus, johon kuului kolme eri rekisteriä: Taideteokset: laajuus 152 merkkiä; Lainausrekisteri: laajuus 49 merkkiä; Museokäynnit –rekisteri: laajuus 70 merkkiä.

”Kaikesta jäykkyydestään huolimatta päätöpohjainen teostallennusohjelma toimi mainiosti.” totesi Nummelin. [10.]

Tässä vaiheessa ei käytössä ollut vielä relaatiotietokantoja vaan atk-rekistereihin tehtiin moninkertainen hakemistojärjestelmä aivan kuin oli vanhoissa kortistoissa. Nurkkalan mainitsemat Porin taidemuseon ja Alvar Aalto –museon

tietokantasovellukset olivat nimenomaan ”hakemistorekistereitä” joiden teosrekisteriin tallennettiin ainoastaan 17 nk. kortistotietoa kustakin teoksesta 1-8 merkin mittaisin koodein. Ainoat poikkeukset muodostivat taiteilijan, teoksen ja teoksen sijaintipaikan nimet, joille allokoitiin ruhtinaalliset 33, 40 ja 16 merkkiä. Sovellusten tietosisältö on kokonaisuudessaan liitteessä 1 **Tietosisältömallit**. Kortistotietoja käytettiin raporttien ja tilastojen laatimiseen sekä teosten tunnistamiseen ja paikantamiseen. Varsinaiset luettelointitiedot säilytettiin edelleen manuaalisessa kortistossa.

5.2 Porissa aloitettiin komeasti

Porin taidemuseon avaaminen syyskuussa 1981 ja avajaisjuhlallisuuksien yhteydessä järjestetyt taidemuseopäivät siirsivät taidemuseoiden kokoelmanhallinnan tietokoneaikaan [27]. Taidemuseopäivät herätti paljon huomiota museoalalla ja käynnistivät vilkkaan keskustelun atk:n käytöstä museoissa. Porissa vaikuttivat jo opiskeluaikanaan Jyväskylässä tutustuneet Marketta Seppälä taidemuseon johtajana ja Yrjö Nurkkala amanuenssina.

Taidemuseon vuosikertomukseen dokumentoitiin sana sanalta taidemuseopäivillä käytettyjä puheenvuoroja. Ennen tätä ei Suomen museoissa ollut käsitelty laajasti tietotekniikan hyödyntämistä museotyössä. Suomen museoliiton pääsihteeri Heinonen avasi keskustelun ”Taidemuseon informaatiojärjestelmillä” [27, s. 41-47], museonjohtaja Markku Lahti jatkoi ”Taidemuseoiden dokumentointitoiminnan” tarkastelulla [27, s. 48-54, keskustelu s.54-66], Liisa Kasvio ja Bengt von Bonsdorff valottivat Pohjoismaista yhteistyötä mikrofilmauksen saralla. Osastopäällikkö Salme Sarajas-Korte haaveili (vasta kymmenen vuotta myöhemmin toteutuvasta) ”Keskuskuva-arkistosta”.

Porin taidemuseon johtaja Marketta Seppälä esitteli tarkoituksenmukaisen taidekokoelmien tietokonerekisterin. Hän kertoi, miten ohjelman kehittäminen alkoi puoliksi sattumalta, kun kaupunkiin oli hankittu uusi PDP11-tietokone ja sillä oli ylimääräistä kapasiteettia. Museo sai varat palkata puolipäiväisen atk-alan asiantuntijan selvittämään tietokoneen käyttömahdollisuuksia museossa ja suunnittelemaan sopivan ohjelmiston. Koska Jyväskylästä tutussa Alvar Aalto -museossa oli samanlaisia hankkeita meneillään, alettiin taidekokoelmien dokumentointia suunnitella yhdessä. [27, s. 83-89,

keskustelu s.89-95.] Ateneumin intendentti Olli Valkonen puki sanoiksi vanhojen museoiden tilanteen:

Kyllä tässä täytyy tunnustaa vanhojen museoitten edustajana, että aika lailla sitä on jahkailtu näitten tietokoneasioitten kanssa. Porin taidemuseo, jota ei ole vielä vihittykään näyttää meille tietä. Mutta asiat ovat tietysti tällä hetkellä jäljessä vanhoissa museoissa ja tämä asettaa meidät ihan vakavan tilanteen eteen, missä ei oikeastaan olisi varaa kovin pitkiin jahkailuihin, vaan pitäisi päästä hyödyntämään tekniikka todella siinä muodossa kuin se tällä hetkellä vain mahdollista on. [27, s. 89.]

Seuraavana päivänä, juuri ennen taidemuseon vihkiäisjuhlaa, keskusteltiin Yrjö Nurkkalan johdattamana ”Taidemuseon arkistojärjestelmästä” [27, s. 96-99, keskustelu 99-100]. Jo esitelmänsä alussa Nurkkala tarkensi otsikkonsa nykylukijallekin paremmin ymmärrettäväksi taidemuseon tiedonhallintajärjestelmäksi. Tämän esitelmän perusteella Nurkkalan voi nimittää ”näkiäjäksi”. Kaikki esityksessä esiin nostetut haasteet ovat realisoituneet kuluneen neljännesvuosisadan aikana, vaikka puhuja tarjosi niihin samanaikaisesti ratkaisunkin. Kuinka tutuilta kolme suurinta ongelmaa edelleen kuulostavat! Toiminnoille ratkaisevan tärkeä hiljainen tieto katosi usein organisaatiosta tietäjän mukana. Laitteet ja ohjelmistot olivat lyhytikäisiä. Kolmanneksi ongelmavyyhdiksi Nurkkala nimesi ”useat erilaiset koordinoimattomat tiedonhallintaohjelmistot”. [27, s. 97.]

5.3 Systematisointitalkoot

Nurkkalan puheenvuoron jälkeisessä keskustelussa Tuula Arkio teki ehdotuksen, jota kaikki osallistujat kannattivat [27, s. 99]. Siitä sai alkunsa kauan toivotun yhtenäisen luettelointikortin suunnittelu. Systematisoinnin tarve oli huomattu myös saman vuoden keväällä ilmestyneessä *Museopolitiikassa*.

Luettelointisuosituksia laadittaessa Suomessa seurattiin tiiviisti naapurimaan kehitystä. Ruotsin kautta tänne suodattui myös 1950 perustetun CIDOCin¹⁵ kansainväliset suositukset, koska ruotsalaiset olivat olleet komiteassa aktiivia sen alusta asti. Ruotsin opetusministeriö oli myöntänyt Kulturrådetille apurahan vuosiksi 1982 – 85 museoiden dokumentaation koordinointiin *SAMOREG* (Samordningsgruppen för dokumentationsfrågor vid museer) –projektia varten [75]. Asiaa kävi henkilökohtaisesti esittelemässä projektin sihteeri Gunilla Cedrenius Nordiska Museetista marraskuussa 1982, kun Museoliitto järjesti Vaasassa ja Uumajassa kolmipäiväisen, museoiden dokumentointia ja tutkimusta käsittelevän seminaarin. [46, s.4.]

SAMOREGIN tärkeimpänä tehtävänä oli suunnitella yhtenäiset luettelointisuositukset (luettelointikortit ja ohjeistus) viidelle eri aineistotyyppille: arkeologiselle, etnograafiselle, taiteelle, kulttuuri- ja luonnonhistorialliselle aineistolle. Projektin jälkeen ehdotukset oli tarkoitus testata museoilla ja kotiseutuyhdistyksillä, joilta saadun palautteen perusteella ne viimeisteltäisiin ja saatettaisiin julkiseen jakeluun. Projektin ohjeistus valmistui vuonna 1985. Se siirrettiin internetiin vuonna 2000 ja on edelleen luettavissa ja vapaasti käytettävissä projektin verkkosivuilla. [75.]

Ruotsin museoiden pyrkimyksenä oli tallentaa pääkirja- ja inventointitietonsa atk-rekistereihin. Laajoista aineistoista haluttiin siirtää nopeasti riittävät tiedot atk:lle hakujen tekemistä ja aineiston paikantamista varten. Näitä perustietoja ajateltiin myöhemmin täydentää esim. inventaarioiden yhteydessä. [47, s.26.]

Vuotta ennen *Taideteosten luettelointikortin* valmistumista Suomen museoliitto antoi suosituksen museoiden kokoelmien luokitusjärjestelmäksi. *Kulttuurimateriaalin luokitusjärjestelmä* pohjautui käännökseen amerikkalaisesta *Outline of Cultural Materialsista* (OCM), joka oli ollut käytössä Ruotsissa jo 1970-luvulta saakka. Nyt muissakin pohjoismaissa valmisteltiin sen käyttöönottoa. Suomessa suunniteltiin alueellisia ja valtakunnallisia tallennus- ja tutkimusohjelmia, ja ajateltiin optimistisesti, että ”... hakujärjestelmän pohjalta voidaan laatia museon dokumentointi- ja

¹⁵ Comité Internationale de Documentation, ICOMin (International Council of Museums) kansainvälinen dokumentointiin keskittynyt toimikunta.

tutkimustyötä ohjaava ja säätelevä kokonaisuohjelma.”[56, s.2]. OCM oli kaksi- kolme- ja nelinumeroisiin koodeihin perustuva ”asiasanoitusjärjestelmä”, jollaista tuon aikaiset tietokoneet pystyivät käsittelemään. Käyttäjälle systeemi oli hankala. Taideteosten luetteloinnissa se ei ollut kovin käyttökelpoinen, koska OCM:n pääpaino oli esineen funktiossa.

Suomen Museoliiton Suosituksia 1/1984 Taideteosten Luettelointikortti täyttöohjeineen valmistui vihdoin kolmen vuoden työskentelyn jälkeen. Luettelointikortti oli oikeastaan korttipakka. Varsinainen teoskortti oli suuri, taitettuna A4-kokoinen pahvikortti, jonka sisään saattoi sujauttaa muita, esim. taiteilijan tai näyttelyiden tiedot sisältäviä, pienempia kortteja. Korttien mukana tuli täyttöohje, joka lienee varhaisin kansallisen tason kirjallinen luettelointiohjeistus taidemuseoille Suomessa. [58.]

5.4 Taidemuseopolitiikka

Museoasiain neuvottelukunnan taidemuseojaosto työskenteli kaksi vuotta ja julkaisi *Taidemuseopoliittisen ohjelman* vuonna 1984 täydentämään Museoviraston aiemmin laatimaa *Museopolitiikkaa*. Samaan aikaan toinen jaosto valmisteli Luonnontieteellisille museoille vastaavaa kehittämissuunnitelmaa.

Taidemuseopolitiikka käsitteli osin samoja asioita, joita kymmenisen vuotta vanhemmat *Kuvataiteen koulutus- ja museotoimikunnan mietintö (1973)* sekä Hautala ja Jaukkuri raportissaan *Aluetaidemuseokokeilu (1976)* nostivat esille. Mm henkilökunnan tarve oli edelleen suuri, vaikka sen määrä olikin kasvanut taidemuseoissa keskimäärin yhdestä kolmeen vakituiseen henkilöön [45 s.10]. Museotoiminnan painopiste oli nyt selkeästi näyttelykeskeistä ja ulospäin suuntautuvaa. Näyttelyiden lisäksi keskityttiin museo- ja taidekasvatukseen sekä julkaisuihin.

Kokoelmien hoitoon ja dokumentointiin vaikuttavia teemojakin *Taidemuseopolitiikassa* pohdittiin. Ongelmallisina koettiin monien asioiden määrittelemättömyys ja niihin haluttiin selkeyttä : Ateneumin l. ”... maamme keskustaidemuseon (de facto)” asema taidemuseokentässä; taidemuseoiden toimintakenttä ja vastuualueet; museoalan käsitteistön selkiintymättömyys. [45 s.2 – 3.]

Museojaosto korostaa useaan otteeseen kokoelmien suunnitelmallista, tutkimukseen perustuvaa kartuttamista ja huolellista kontekstitietojen dokumentointia. Se asetti museoille tavoitteeksi kokoelmapolitiikan¹⁶ laatimisen. *Taidemuseopolitiikassa* haluttiin kaukonäköisesti huomioida myös sellaisia tulevaisuuden tarpeita, joita ei voitu tarkasti ennakoita. Siinä mm. nostettiin visuaalinen kulttuuri uudeksi osaksi tallennettavia kokoelmia [45 s.22]. Uuden tekniikan läpilyöntiä taiteen mediana museojaostokaan ei osannut ennustaa, koska sen mielestä ”kuvajäljennökset ja erilaiset sähköiset tallenteet voivat olla vain täydentävää tutkimus- ja opetusmateriaalia”. [45 s.23.]

Tästä huolimatta uusien tallennustekniikoiden käyttöön kokoelmatietojen tallennuksessa *Taidemuseopolitiikka* suhtautuu *Museopolitiikkaa* luottavaisemmin. ”Kirjallisten, kuvallisten ja numeraalisten” menetelmien käyttöä pidettiin välttämättömänä, jotta monipuolistuvat ja nopeasti kasvavat kokoelmat saataisiin dokumentoitua. [45, s. 24.]

Luvun alkupuolella mainittuihin ongelmiin *Museopolitiikka* muotoili museokentän pitkäaikaisia toiveita toimenpide-ehdotuksiksi. Ateneumin asema pitäisi virallistaa keskustaidemuseoksi. Sen yhteyteen olisi perustettava kuvataiteen keskusarkisto ja – kirjasto, jotka keräisivät valtakunnallisesti merkittävää aineistoa, jota aluetaidemuseoiden ja paikallismuseoiden määritely toimialuejako ja keräysvastuu ei kattaisi. [49, s. 20,74-77.]

Kokoelmien hoitoon käytettävien luetteloiden ja kortistojen luettelointimenetelmiä olisi ehdotusten mukaan tullut kehittää ja yhdenmukaistaa, jotta tietojen pohjalta voitaisiin tulevaisuudessa luoda yhteisrekistereitä. Tietojen pitäisi olla mahdollisimman vertailukelpoisessa muodossa, koska ne pian siirrettäisiin atk:lle [45 s.29.] Ohjeistus tähän olisi olemassa Museoliiton julkaistua suosituksensa taideteosten luettelointitiedoiksi. Ohjeistuksesta huolimatta museoilla oli edessään valtava urakka suunnitelmien käytäntöön panemisessa.

Ehdotuksissa luotiin myös pohja valtakunnalliselle taideteosrekisterille, joka alkoi VALTTERina konkretisoitua noin kymmenen vuotta myöhemmin. Kerron VALTTERIN

¹⁶ Tämä onnistui laajamittaisesti vasta 2000- luvun alkupuolella, kun VTM:n Kehys teki ML:n vuoden 1976 selvitykseen verrattavan kokoelmakyselyn ja järjesti koulutusta asian tiimoilta.

tarinan seuraavassa luvussa. Yhteisrekisteriin haluttiin kerätä tiedot Suomen museoissa olevista taideteoksista ja sitä oli määrä säilyttää Ateneumissa. Rekisterin toivottiin helpottavan kokoelmien hankintojen ja näyttelyiden suunnittelussa. [49 , s. 30-31, 48.]

6 Tietotekniikan tavoille opettelua

Mikrotietotekniikka levisi 1980-luvulla yhä laajemmalle työpaikoilla ja kotona tietokoneet otettiin harrastuskäyttöön. Desktop Publishing -ilmiö alkoi näkyä Suomessa laajemmalti vuosikymmenen lopulla. Automaattisen tietojenkäsittelyn, atk:n ja tietokoneiden sijasta alettiin käyttää laajempaa termiä ”tietotekniikka”. 1980-luvun puolimaissa alkoi Suomessa ensimmäisen kerran vilkas tieto- (tai informaatio-) yhteiskuntakeskustelu.

Monissa museojärjestelmissä (esim. *Antikvaria*, VATI) käytössä olleen relaatiotietokantamallin ja -teorian oli kehittänyt Edgar F. Codd vuonna 1970 työskennellessään IBM:n tutkimuslaboratoriossa Yhdysvalloissa. Hän myös johti ensimmäisten relaatiotietokantojen testiversioiden kehitystyötä. Useat yritykset jatkoivat kehitystyötä koko 70-luvun ajan ja kaupallisia tuotteita alkoi tulla markkinoille vasta 1970-80-luvun taitteessa. Suomen museokentällä relaatiotietokannoille syntyi kysyntää 1980-luvun lopulla, kun VAX-tietokoneita käyttävien kuntien museot alkoivat suunnitella Museoiden tietotekniikkatyöryhmän muistiassa visioitua ”kokonaistietojärjestelmää”.

6.1 Täydellinen unelmisto

Museoiden kokoelmätietojen hallinnoinnissa oli tehty pari innovaatiota 150 vuoden aikana: 1920-luvulla alettiin käyttää kortteja inventaariokirjojen rinnalla ja 1980-luvun alussa ryhdyttiin hiljalleen systematisoimaan erilaisia luettelointitapoja. Tietotekniikan kehitystahti oli valtavan paljon nopeampi: tietokoneet, oheislaitteet ja ohjelmistot vanhenivat 2 - 5 vuodessa. Edessä oli väistämätön toimintakulttuurien ja odotusten yhteentörmäys.

Ohjelmatoimittajien oli vaikea käsittää asiakkaiden todellisia tarpeita, joita nämä itsekin eivät välttämättä olleet analysoineet kovin tarkasti. Museoammattilaisten taas oli vaikea ymmärtää varsinkin varhaisempien ohjelmistojen rajallisia mahdollisuuksia käsitellä monivivahteista tietoa ja vielä vaikeampi hyväksyä sitä että ”heidät kangistettiin koodeihin”. Kun ohjelmistotoimittaja näytti hyvin valituilla normalisoiduilla esimerkeillä, miten nopeasti tiedot sai haettua, lajiteltua ja tulostettua,

ei tunnollinen museoammattilainen voinut jättää investoimatta kokoelmansa parhaaseen mahdolliseen hoitajaan.

Laitteiston (hardware) ja ohjelmiston (software) lisäksi asiakkaille kaupattiin unelmistoa (dreamware), kun heidän katteettomia odotuksiaan ohjelmien ja laitteiden ominaisuuksista ja suorituskyvystä ei oikaistu. Ominaisuuksien ja “ominaisuuksien” lisäksi hämmennystä aiheuttivat tuotteiden lyhyt elinkaari ja markkinatalouden vaatimukset. Mikäli asiakkaita ei ollut tarpeeksi, vedettiin tuote markkinoilta, eikä siihen tietyn siirtymäajan jälkeen saanut enää päivityksiä tai tukea. Polydocin käyttäjät ovat olleet onnekkaita, koska lukuisista jälleenmyyjän tai omistajan vaihdoksista huolimatta ohjelmiston tukipalvelut ovat olleet hyvin asiakkaiden saatavilla – ainakin ruotsiksi.

6.2 MikroMikot ja Polydocit

Monissa museoissa käytettiin kotimaista MikroMikko 2 –pc:tä ja norjalais-ruotsalaista alkuperää olevaa Polydoc- tietokantaohjelmistoa. Nokia oli lanseerannut MikroMikko 2:n vuonna 1983. Se oli aikansa edelläkävijä: ylivoimainen ergonomialtaan ja suorituskyvyltään. Nokia oli havainnut museoidenkin tulevat tiedontarpeet. Olihan jo museo- ja taidemuseopolitiikoissa nostettu atk-rekisterien luominen esille ja nyt oli tietotekniikkatyöryhmän muistio konkreettisine suosituksineen tekeillä.

Nokia etsi museoille soveltuvan tietokantaohjelman, suomennutti sen ja myi ohjelman yhdessä koneidensa kanssa. Polydoc oli alunperin norjalaisen Norsk senter for informatik – NSI:n kirjastoille suunnittelema ohjelma, mutta se ostettiin Ruotsiin Företagsimuleringiin. Asiakkaina oli myös esim. teollisuuslaitosten arkistoja ja joitakin norjalaisia museoita. Nokia hankki myös Helsingistä alihankkijakseen yrityksen, joka käänsi Polydocin suomeksi ja hoiti sen teknisen tuen. Käytännössä työn teki Matti Uimonen, jonka yhteistyö Valtion taidemuseon luotto-ohjelmoijana ja atk-konsulttina jatkui vielä pitkään Polydocista luopumisen jälkeenkin. [7.]

Simo Kotilainen Suomen käsityön museosta (ent. Kotiteollisuusmuseo) muisteli, miten Jyväskylään päätettiin hankkia Polydoc vuonna 1984. Nokian tarjoukseen tarttuivat myös Alvar Aalto –museo, Keski-Suomen museo sekä Helsingistä taideteollisuusmuseo (nyk. Designmuseo) ja Suomen taideakatemia. [7.]

Kotilaisen mukaan Jyväskylässä käyttäjät pitivät suurena etuna sitä, ettei ohjelmointipalveluja tarvinnut ostaa keneltäkään ulkopuoliselta. Tietokannan pääkäyttäjä osasi peruskoulutuksen jälkeen luoda tietokannan ”pohjat” l. ”kortit”. Monissa museoissa oltiin kiinnostuneita vain esineiden tai taideteosten luetteloinnista, mutta Jyväskylässä tehtiin saman tien tietokannat myös valokuville, arkistoaineistolle, kirjastolle jne. Ne suunniteltiin yhdessä ja niitä mietittiin eri museoiden henkilökunnista koostuvissa ryhmissä. Ideoita saatiin myös jyväskylässä opiskelleelta Lahden kaupungin museon amanuenssi Merja Heiskaselta, joka oli Museoliiton työryhmässä valmistelemassa taideteosten luettelointisuosituksia¹⁷[4]. [7.]

Polydociin oli Kotilaisen mukaan helppo tehdä muutoksia. Jyväskylän Polydocin tietomalli muutettiin myöhemmin, vuonna 1988, vastaamaan ML:n tekeillä olevia suosituksia (liite1 **Tietosisältömallit / ML 2/87**), koska tietokantaan ei ensimmäisten käyttövuosien aikana (1986-87) ehditty tallentaa paljon tietoa. Tällöin ohjelmaan lisättiin mm. kentät *museo* ja *omistaja*, tarkennettiin tekotapaan ja materiaaliin liittyviä tietoja sekä lisättiin kuntoon liittyviä kenttiä. [7.]

Polydoc -ohjelmisto ei levinnyt kovin laajalle Suomessa, koska, Kotilaisen sanoin, ”kaikki halusivat tehdä ikioman ohjelmansa” [7]. Vähäisen kysynnän vuoksi Nokia lopetti Polydoc -tuen. Tuki pieneltä erikoisryhmältä olisi todennäköisesti loppunut muutenkin, koska Nokia Data Systems nousi Pohjoismaiden suurimmaksi ja Euroopan seitsemänneksi suurimmaksi atk-alan yritykseksi, kun vuoden 1988 alussa Nokia Informaatiojärjestelmät, Ericssonin Data-ryhmä sekä Dava yhdistyivät.

6.3 Näyttely- ja tiedotusosaston ensimmäinen tietokone

Amanuenssi Veikko Pakkanen muisteli, että jo vuonna 1980 käytettiin tietokonetta Suomen taideakatemian palkkahallintoon. Sitten hän etsi mapeistaan vuodelle 1984 päivätyn Nokian tarjouskirjeen, jossa: “*Tarjoamme teille ... järjestelmä tukee Polydocia ... MikroMikko 2A ja MikroMikko 3.*”[14.]

¹⁷ *Taideteosten luettelointitiedot ja kirjoitusohje automaattista tietojenkäsittelyä varten, Museoliiton suositus 2/87*

Pakkanen oli Taideakatemiassa ensimmäisiä tietokoneen hankkineita. Koneeseen tarvittavat varat piti anoa Taideakatemian hallitukselta. Anomus käsiteltiin vuoden 1984 joulukuussa hallituksen kokouksessa ja Pakkanen pääsi hankkimaan koneen seuraavan vuoden alussa. Se maksoi 25 000 markkaa (noin 4 200 €). Tuo ensimmäinen tietokone tulostimiseen ja käynnistyslevykeineen on edelleen tallessa huolellisesti pakattuna. [14.]

Raha ei, yllättävää kyllä, ollut varhaisten tietokonehankintojen esteenä. Laitteiden kalleus hyväksyttiin, mutta vastassa olivat asenteet. “Ei täällä tietokoneita tarvita, tää on kutsumustyötä” oli työtoveri tokaissut Pakkaselle. “Tarviiko taidemuseoon tietokonetta?” [14.]

Taideakatemian hallintojohtaja Asko A. P. Koivu oli kuitenkin tietokoneiden puolella. Niitä käytettiin tuohon aikaan jo yleisesti pankeissa ja vakuutusyhtiöissä sekä hallinnossa. Nopeuteen, tarkkuuteen ja muihin tyytyväisiin käyttäjiin viitattiin hakemuksissakin. Alkuaikoina tietokonehankintoja ei Pakkasen mukaan ohjattu ylhäältä päin. Hankintavarat piti anoa erikseen ja muutkin asiat piti hoitaa itse, koneen ylläpitoa myöten. Pakkanen kuvaili, miten irtaimen omaisuuden tarkastajat saattoivat tulla milloin vain tekemään pistokokeen: mitä tietokoneella oli saatu aikaan ja miten laitteet ”pelasivat”. [14.]

MikroMikolla Pakkanen toteutti valokuvatietokannan DataStart –ohjelmaa käyttäen. 1980-luvun puolivälissä näyttely- ja tiedotusosaston kuvapalveluiden kokoelmasta lainattiin enemmän kuin 50.000 diaa vuosittain [13.] Tietokoneella hoidettiin diojen haku- ja lainaustoimenpiteet. Systemin suuri uudistus oli se, että sen mukana jokaiselle dialle annettiin yksilöivä kuvatunnus. Aikaisemmin kuviin oli viitattu taiteilijan ja teoksen nimellä valokuvakortissa, johon oli luetteloitu ainoastaan negatiivien tunnistetiedot (ks. Paperipohjainen hakujärjestelmä). [15.]

Ateneumin taidemuseo sai tietokoneen seuraavana vuonna. Kokoelmatietokannan suunnittelusta vastasivat Helmiriitta Sariola, Marja Supinen ja Raija Vuorinen. Tietojen syöttö Polydoc- kantaan alkoi maaliskuussa 1986 Kansakoulukadun väliaikaistiloissa. Vaikka kokoelmaluettelo oli siirtynyt atk-pohjaiseksi, hankinnat kirjattiin yhä käsin. Vasta Soili Sinisalon aikana 1992 manuaalisesta inventaariokirjasta luovuttiin kokonaan. [26]. Ensimmäiset Polydocin tiedoista toimitetut kokoelmaluettelot koskivat

Suomen taiteen vanhinta osaa vuosilta 1750 – 1850 ja Sinebrychoffin kokoelmia, jotka esiteltiin luettelossa nyt ensimmäistä kertaa koulukunnittain [6].

6.4 Museoiden tietotekniikkatyöryhmän muistio

Museoiden tietotekniikkatyöryhmän huhtikuussa 1985 julkaisema muistio (Tietotekniikka-muistio) selvitti tietotekniikan kehittämistarpeen Suomen museolaitoksessa ja teki esityksen sen käytöstä ja käyttöönoton tarvitsemista toimenpiteistä. Huolimatta siitä, että muistion laatijoina oli niinkin odottamaton joukko kuin kolme kansantieteilijää, pari museonjohtajaa ja nilviäistutkija yhden taidehistorioitsijan rinnalla, se oli asiantuntevasti ja napakasti kirjoitettu [47, esipuhe]. Jos muistion suosituksia olisi noudatettu, Suomen museolaitoksen tietohallinto olisi aivan toisella mallilla kuin nyt.

Muistio korosti dokumentoinnin tärkeyttä museoiden työssä [47, s.12]. Myös tietotekniikan käyttöä yleisötoiminnassa sivuttiin, mutta sitä, miten kaikki (muutakin kuin kokoelmatoimintaa palveleva) tieto hallitaan, pidetään selvästi keskeisimpänä. Kulttuurihistoriallisten, taide- ja luonnontieteellisten museoiden dokumentointikäytännöistä 1980-luvun puolivälissä muistio antaa hyvän kuvan. Seitsemänkymmenluvun ”politiikkaretoriikka” on tässä tekstissä alkanut korvautua ”informaatioyhteiskuntapuheella” [47, s.2]. Tiedon piti olla riittävää, laadukasta ja sen hyväksikäyttömahdollisuuksiin tuli kiinnittää huomiota. Tieto muodosti tärkeän osan kansallisia voimavaroja, ja se määrittäisi instituutioiden elinkelpoisuuden tietoyhteiskunnassa. Tiedon käyttäjät ryhmiteltiin (museon työntekijät, ulkopuoliset tutkijat, yleisö) ja heidän erityistarpeisiinsa kiinnitettiin huomiota. Laajaan kontekstitiedon keräämiseen perehdyttiin omassa luvussaan ”Muu dokumentointi”.[47, s.21 - 23.]

Työryhmä oli tutustunut tilanteeseen ulkomailla ja raportoi Yhdysvaltojen ja useiden Euroopan maiden tilanteesta, jota olen jo tiivistäen käsitellyt luvussa 4.1. ”Edistyksen esimerkkejä ulkomailta”. Muistion esittelemät suomalaiset edelläkävijämuseot (Porin tm, Alvar Aalto -museo) ovat myös tuttuja luvusta 4. Matkoilla oli mukana myös taiteentutkimusta Jyväskylässä opiskellut Raija Partanen, joka valmistumisensa jälkeen työskenteli Alvar Aalto -museossa. Museonjohtaja Markku Lahti oli määrännyt

Partasen heti kokoelmarekisterin pariin, josta hänelle oli jo ehtinyt kertyä useiden vuosien kokemus. [16]

Pääosa muistiosta keskittyy museoiden tiedonhallintajärjestelmän kehittämiseen. Se aloittaa vaatimusmäärittelyistä edeten kustannuslaskennan ja standardien määrittämisen kautta valmiisiin ehdotuksiin eri tyyppisten aineistojen tietosisällöiksi. Standardien kehittämiseen haluttiin perustaa kolme työryhmää: kulttuurihistoriallisille, luonnontieteellisille ja taidemuseoille omansa. [47, s.3 – 4] Erityisen ansiokkaasti työryhmä mielestäni perustelee ja selvittää dokumentointistandardien tärkeyden ja tehtävät tietojärjestelmän osana.

Työryhmä ehdotti erillistä, vastuullista projektioorganisaatiota huolehtimaan tietotekniikan käyttöönotosta museoissa. Työryhmän pitäisi koostua eri museotyyppien edustajista, koska koordinoinnista ja yhteistoiminnasta olisi kaikille välitöntä hyötyä. Projektioorganisaatio olisi asiantuntijaelin, joka osallistuisi sopivien työvälineiden kehittämiseen, tutkisi kaupallisia valmisohjelmia ja auttaisi museoita laitteistovalinnoissa. Samalla sen tehtävänä huolehtia aiheesta koskevan kirjallisuuden muun tiedon keräämisestä. [47, s. 64-65.]

Kun raportin sivun kääntää ja lukee ”projektioorganisaation” kustannusarvion, lukija näkee jo silmissään nykyisen Museoviraston tiedonhallintakeskuksen. Perustamiskuluihin suunnitelmassa varattiin noin miljoona markkaa kirjastoon, kalusteisiin ja koneisiin. Toisen miljoonan arvioitiin kuluvan vuosittaisiin käyttökuluihin. Niihin laskettiin mm. johtajan, amanuenssin, tietokonespecialistin ja kanslistin palkat, ohjelmistot, atk-palvelut ja julkaisut. Projektin kestoksi kaavailtiin kolmea vuotta. [47, s. 66 - 67.]

Löysin itse muistion syksyllä 2006 Museoliiton kirjastosta. Luettuani dokumentin hämmästyin sen ammattimaisesta otteesta ja neuvojen pätevyydestä (suurimmalta osin) vielä 20 vuotta myöhemminkin. Miksi en ollut nähnyt tai kuullut mainittavan sitä aikaisemmin urani aikana? Tutkimusta tehdessäni palaan usein tähän nimenomaiseen lähteeseen ja mietin, mikä meni vikaan. Oliko ehdotus aikaansa edellä? Astuttiinko siinä jonkun varpaille? Oliko ehdotus liian kallis vai olisiko se vaatinut liian suurta, nopeaa remonttia hallintojärjestelmässä?

Aluetaidemuseojärjestelmän vakinaistamisesta huolimatta taidemuseoilla ei edelleenkään ollut virallista keskustaidemuseota koordinoimassa alan kehitystä. Sen lisäksi museoiden hallinto oli edelleen jakautunut OPM:n eri osastoille ja muistion kirjoittajat edustivat vahvasti ”tiedeosaston leiriä”. Muistion sananvalinnoissa huomaa varovaisuutta taidemuseoita käsitellessä. Tohditaan kyllä sanoa että taideteoksen dokumentointiprosessi on varsin samanlainen toimenpide kuin kulttuurihistoriallisen esineistönkin. Toisiin asioihin taas jätetään selvästi ottamatta kantaa taidemuseolaitoksen puolesta.

6.5 Museoalan ja valtion reaktioita *Tietotekniikka* -muistioon

Koko huhtikuun Museo – lehti 4/85 oli omistettu tietotekniikalle. Pääkirjoituksessa Museoliitto oli halukas isännöimään projektiorganisaatiota: ”Suomen museoliitto pitää luonnollisena, että muistiossa ehdotetun kaltainen projektiorganisaatio kytkettäisiin Museoliiton yhteyteen”. Sillä oli kannalleen hyvät perustelut. Se oli vielä 1985 ainoa organisaatio, johon kaikenlaiset museot olivat tervetulleita. Käyttäjien kuuleminen ja sitouttaminen tuleviin normeihin ja standardeihin olisi onnistumiselle elintärkeää. Museoliitto oli demokraattinen organisaatio, jonka toimintaan jäsenmuseot osallistuvat aktiivisesti. Museoliiton perusvalmiuteen kuuluivat myös ”*kokemus luettelointityön kehittämisestä, valmis täydennyskoulutusorganisaatio ja eri yhteistyökanavat.*” [44, ensimmäinen aukeama.]

Markku Linna, Opetusministeriön koulutus- ja tiedeosaston päällikkö¹⁸, kuitenkin toppuuttelee Museo –lehden haastattelussa erillisen, valtion perustaman organisaation pystyttämistä. ” Hänellä oli kokemusta tieteellisen kirjastojen hankkeesta, jossa kukaan viranomainen ei oikein tahtonut ottaa vastuuta vastaavanlaisesta kehitysorganisaatiosta. Lisäksi hän epäilee onko valtio paras taho perustamaan pääasiassa kunnallisen museolaitoksen kehittämisestä vastaavaa elintä [44, s. 6.]

¹⁸ Linnan johtaman osaston alaisuuteen kuuluivat kulttuuri- ja luonnonhistorialliset museot.

Lehden lopussa on Veli-Pekka Isomäen kirjoitus, joka toimituksen huomautuksen mukaan oli odottanut toimituksessa jo hyvän aikaa tullakseen julkaistuksi sopivassa yhteydessä. Artikkelissaan ”*Joutaako tietokone museoon*” Isomäki kertoo jo esille tulleita perusteluita, mutta nostaa myös esille polttavan kysymyksen sopivien ohjelmistojen puutteesta.

”... yhtenäinen museoiden atk-ohjelmisto rationalisoisi maamme museoiden tutkimus- ja tallennustyötä. ... museo-ohjelmiston aikaansaamisella alkaa olla jo kiire, sillä monessa tapauksessa laitteiston hankinta kiikastaa juuri mielekkään ja pätevän ohjelmiston puuttumisesta.” [44, s. 19.]

Taidemuseot vastasivat museoiden *Tietotekniikka*-muistion heittämään haasteisiin yhtenäisistä luettelointitiedoista perustamalla Taidemuseoiden atk-työryhmän vielä samana syksynä. Ryhmän jäsenistä monet olivat jo aikaisemmista yhteyksistä tuttuja. Puhetta johti Marja Supinen, joka oli kehittämässä Ateneumin Polydoc – kannan tietosisältöä. Rinnalla työskentelivät Maija-Riitta Kallio Lahden taidemuseosta; Yrjö Nurkkala, joka oli vuotta aikaisemmin siirtynyt Porista Tornioon Aineen taidemuseon johtajaksi; Jukka Partanen Alvar Aalto –museosta ja Marketta Seppälä, Porin taidemuseon johtaja. [42, s. 6.]

Ryhmä raportoi työnsä tuloksista elokuussa 1986 pidetyillä taidemuseopäivillä Saarijärvellä. Tehtävänä laatia suositus taidemuseoiden kokoelmien atk-rekisteröintiin liittyvistä minimitiedoista, jotka koostuivat 13 tietueesta. (Liitel **Tietosisältömallit**) . Ainoa uutuus minimitiedoissa on taiteilijan sukupuolen merkitseminen nimen, elinajan ja kansallisuuden lisäksi. Lisäksi atk-työryhmä ehdottaa 13. tietoelementiksi ”luokitusta”. Supisen puheesta päätellen kyseessä oli suppea teoksen aihetta kuvaileva asiasanasto, josta hän antaa esimerkeiksi muotokuvan, asetelman ja ei-esittävän taideteoksen.

Supinen korostaa, että esityksen ei ole millään muotoa tarkoitus ohjata museokohtaisia päätöksiä tietojen keruun laajuudesta. Työryhmän esitys oli kerätä ko. minimitiedot taidemuseoiden kokoelmista keskusrekisteriin viisivuotissuunnitelman mukaan. Aikatauluehdotuksessa tiedot kerättäisiin teoksen valmistumisvuoden mukaisesti: 1987 loppuun mennessä teokset, jotka ovat valmistuneet ennen vuotta 1900; 1988: 1900 – 1929; 1989: 1930 – 1959; 1990: 1960 – 1979, 1991: vuodesta 1980 eteenpäin. [42, s. 7.]

Keskusrekisteriä ja keskustaidemuseota oli myös Tuula Arkio Suomen taideakatemiasta peräänkuuluttanut avajaispuheenvuorossaan. Hänen tarkoituksenaan oli jälleen kerran vauhdittaa keskustelua Ateneumin roolista taidemuseokentällä sekä museoiden lakisäätteisistä valtiosuuksista. [42, s. 12.]

Ylitarkastaja Kari Poutasuo vastasi Arkion kysymyksiin museolain (laki museoiden valtiosuudesta) toteutumisesta ja keskustaidemuseon perustamisesta kertomalla, että ”... Molemmat sattuvat olemaan asioita, joista ei juuri nyt saa, eikä voi kertoa mitään”. Museolaki kuului budjettisalaisuuden piiriin, mutta sen verran Poutasuo tohti kertoa että näin pitkällä laki ei vielä koskaan aiemmin ollut¹⁹. Keskustaidemuseoasian hän kommentoi olevan ilmeisesti siinä vaiheessa että seuraavilla taidemuseopäivillä siitä voitaisiin puhua jo konkreettisten suunnitelmien pohjalta. [42, s. 13.]

Opetusministeriön puheenvuoron jälkeen on Museoviraston toimistopäällikkö Olavi Tapion vuoro. Hän tarkastelee taidemuseotoiminnan kehitystä ja resursseja Suomessa 1970 – luvun alkupuolelta lähtien käyttäen lähtökohtanaan *Kuvataiteen koulutus- ja museotoimikunnan mietintöä* vuodelta 1973. Tapio iloitsee taidemuseoiden näyttelytoiminnassa tapahtuneesta kehityksestä ja koulutetun museoammatillisen henkilökunnan lähes kolminkertaistumisesta. Aivan esitelmänsä lopussa Tapio sanoo alkavansa menettää uskoaan valtion mahdollisuuksiin turvata taidemuseotoiminnan kehittäminen ja kehottaa kuntia ottamaan siitä vastuuta. [42, s. 17.]

Olavi Tapio kiteyttää taidemuseolaitoksen ja siten myös sen tietohallinnan kehittämisen ongelman. Kaikki kehitys tapahtuu aluetaidemuseoissa, koska keskustaidemuseota ei ole. Aluetaidemuseot eivät kuitenkaan resurssien vähyys vuoksi pysty vastaamaan kehityshaasteisiin ja kuntien niille asettamiin odotuksiin. [42, s.17.]

Vielä viisi vuotta aikaisemmin Yrjö Nurkkala Porin taidemuseopäivillä pitämässään puheenvuorossa oli pitänyt hajautetun kehityksen mallia ja sen demokraattisuutta hyvänä [27 s. 96]. Tulevaisuus kuitenkin osoitti sen syövän tarpeettomasti niukkoja resursseja.

¹⁹ Laki museoiden valtiosuudesta säädettiin vuonna 1988.

6.6 Ohjeita, tutkimuksia ja Antikvaria

Tietotekniikka –muistio ei ainoastaan innostanut museoalaa keskustelemaan. Tuloksia alkoi syntyä niukillakin resursseilla. Vuonna 1986 - 1987 Lahden kaupunginmuseon julistetietokannan suunnittelussa kokemusta hankkinut Merja Heiskanen oli omien sanojensa mukaan "lainassa" Lahdesta työskentelemässä Museoliitossa. Hänen yhtenä keskeisenä tehtävänä oli etsiä ratkaisuja tietotekniikan hyväksikäyttöön museoiden kokoelmahallinnassa. Siihen liittyi mm. Museoliiton suosituksien uudistaminen.[4.]

Museoliitto päivitti vuoden 1984 luettelointisuosituksen julkaistessaan *Taideteosten luettelointitiedot ja kirjoitusohje automaattista tietojenkäsittelyä varten*, 2/87 vuonna 1987 [57]. Vuoden ensimmäinen suositus koski vastaavanlaista ohjeistusta kulttuurihistoriallisille museoille.

Suomen taideakatemiassakin seurattiin *Tietotekniikka* -muistion suosituksia ja varauduttiin jo remontin²⁰ jälkeiseen aikaan tekemällä Ateneumin tietojenkäsittelyn kokonaistutkimus- ja kehittämissuunnitelma vuosina 1988 – 89. Työhön osallistuivat mm. haastatteleman Raija Vuorinen ja Heikki Malme. Suunnitelmia tehtiin Rakennushallituksen kanssa tietokoneasioiden järjestelyistä. Tieto Enatorin kanssa oli tehty 120 000 mk:n sopimus Ateneumin atk-suunnittelusta. Puolueettomana konsulttina työhön osallistui Jarmo Hallikas Valtion tietokonekeskuksesta. Hän kiersi Malmen kanssa yrityksissä etsimässä vaihtoehtoja ja tutustumassa eri laite- ja tietoliikennetarkaisuihin. Malme kertoi, että museossa oli useita erilaisia näkökantoja kehittämisen suunnista ja mm. siitä, tarvittiinko luettelotietojen systematisointia ennen niiden kirjoittamista atk:lle vai ei. Ateneumin taidemuseo osallistui myös *Museoiden kokonaistietojärjestelmähankkeeseen*. [9.]

Museoiden kokonaistietojärjestelmähankkeen, joka tuotti *Antikvariana* tunnetun kokoelmanhallintaohjelmiston²¹, tunnustelukokous pidettiin Kajaanissa keväällä 1989. Lähtökohtana olivat *Tietotekniikka* –muistion innoittamina tehdyt museoiden

²⁰ Remontti kesti 1983 – 1991. Sen ajan Suomen taideakatemian oli evakossa Kansakoulunkadulla Kampissa.

²¹ Antikvaria on Suomen museoiden pitkäikäisin relaatiotietokantasovellus. Sitä käyttävät edelleenkin mm. Lahden ja Joensuun taidemuseot. Ks. kaikki käyttäjät liitteestä Tietokannat 1987 – 2008.

kokonaistietojärjestelmäselvitykset. Kajaanista raportoi Oulun taidemuseon vs. amanuenssi Heikki Hanka, joka osallistui kokoukseen amanuenssi Marja Junttilan kanssa. Marja Junttilalla oli myöhemmin tärkeä rooli Antikvaria-järjestelmän kehittämisessä. [2.]

Seminaariin oli kutsuttu sekä museo- että atk –ammattilaisia kaupungeista, joissa käytettiin Vax-keskustietokoneita. Siellä haluttiin selvittää, olisiko näillä kaupungeilla mahdollisuus kehittää yhteinen luettelointiohjelmisto. Kajaanin kaupungin atk-päällikkö Erkki Kemppainen kertoi kokemuksiinsa perustuen, ettei mikään valmisohjelma sellaisenaan sopisi museoiden luettelointitarpeisiin. Hän esitteli myös eri tietoliikennetarjousia, jotka mahdollistaisivat ohjelman käytön useammalta työasemalta. [2.]

Anne Vikkula Museovirastosta painotti, ettei viraston ollut tarkoitus sanella ratkaisuja vaan kehittää järjestelmää yhdessä. Museovirastossa oli kokemuksia siitä, miten vaikeaa yhtenäisen järjestelmän luominen oli edes yhden organisaation sisällä. (vrt. luku 9.2) Museoviraston kehitysympäristöksi oli valittu Oracle, mikä lienee ollut ainakin osasyynä Museoviraston myöhempään irrottautumiseen *Antikvaria* – yhteistyöstä. [2.]

Merja Heiskanen kertoi Lahden museoiden keskustietokoneympäristöstä ja kaupungin tietoliikennetarjousista. Hänellä oli myös paljon kokemukseen perustuvia neuvoja tietokantaohjelman kehittämisestä. Lahteenhan oli jo 1980-luvun alkupuolella kehitetty julisterekisteri museon laajan julistekokoelman hallinnointiin. [4.]

Seminaarissa sovittiin *Antikvaria* –ryhmän toimintamallista, joka perustui yhdessä sovittavien periaatteiden mukaan tehtävään ohjelmakehitykseen, jonka kustannukset jaettaisiin ryhmän kesken. Tuloja ryhmä saisi ohjelmiston myynnistä sen ulkopuolisille museoille. Siellä myös perustettiin työryhmä kehittämään tietokantaohjelmaa ja pohtimaan käytännön kysymyksiä, kuten rahoitusjärjestelyjä. Kuten aikaisemmin mainitsin, ryhmästä jättäytyivät pois varsin pian sekä Museovirasto (edustajana Anne Vikkula) että Ateneumin taidemuseo (edustajana Heikki Malme). Alkuperäisistä jäsenistä tänäkin päivänä jatkavat ainakin Hannu Mustonen Oulun kaupungin tietotekniikkaosastolta ja Merja Heiskanen, joka toimii nykyään Kuopion kaupunginmuseon intendenttinä. [2.]

Antikvarian ensimmäinen vaihe valmistui vuonna 1992. Silloin toteutettiin kokoelmien hallinnan perustoiminnot: esineiden, taideteosten, valokuvien ja maalöytöjen luettelointi sekä tiedonhaku ja perusraportit. Tämä varhainen versio myytiin myös Espoon museolle, joka räätälöi siitä käyttöönsä *Escoll*-järjestelmän. [4, liite: Antikvaria-esite.]

7 Vihdoinkin keskustaidemuseo!

Ateneum-rakennuksen pitkäksi venynyt remontti (1983 – 1991) valmistui ja Valtion taidemuseo perustettiin vuonna 1991. Ateneumin taidemuseon, Nykytaiteen museon ja Sinebrychoffin museon lisäksi Suomen taideakatemian näyttely- ja tiedotusosaston (NTO) työtä saatiin jatkamaan ja kehittämään Kuvataiteen Keskusarkisto (KKA). Hallinto-osastolle palkattiin VM Markku Uusiniemi mikrotukihenkilöksi. Hän aloitti työnsä purkamalla tehtaan paketista 50 henkilökohtaista tietokonetta, joiden tilaaja paljastuu myöhemmin tässä luvussa, ja jakoi ne työntekijöille [21.] Veikko Pakkanen muistaa vieläkin, miten ”koko Ateneum- rakennuksen kattava Ethernet-verkko tehtiin remontissa ja otettiin käyttöön muutettaessa Atskiin 1991. Se oli upea!” [14.]

KKA otti alusta lähtien aktiivisen roolin taidemuseoiden kokoelmien hallinnan kehittämässä ja pelasti hujan hajan olleen valokuvien vedoskokoelman yhteen paikkaan. Pakkanen kertoi, että Taideakatemian aikaan vedostetut kuvat oli talletettu hyvin sekalaisesti. Kansakoulunkadulla ”evakkotiloissa” oli ainakin seitsemän eri arkistoa eri yksiköissä; jokaisella museolla omansa sekä niiden lisäksi NTO:n arkisto, dialainaus ja muut. Kukaan ei varsinaisesti hoitanut arkistoja ennen Keskusarkistoa. [14.]

Kun arkistot yhdistettiin 1991, kului ”monia päiviä, kun käyttökuva-arkistoa koottiin monista paikoista KKA:n käytävälle”. Tällöin 1800-luvun uniikkivedokset erotettiin omaksi arkistokokoelmakseen, johon vain KKA:n henkilökunnalla oli pääsy. Kuva-arkistoja hallinnoitiin edelleen viisi vuotta käytössä olleella DataStartilla. [14.]

7.1 Valtakunnallinen taideteosrekisteri

Kuvataiteen keskusarkiston vs. johtajana aloitti elokuussa 1990 Sirkka Valanto, joka siirtyi KKA:oon Rakennustaiteen museon (RakTM) arkistonjohtajan tehtävästä. Valanto muisteli, miten hän ensimmäisenä työpäivänään pyysi VTM:n hallintojohtaja Malkavaaralta lain, asetuksen ja työjärjestyksen selvittääkseen, mitä hänen tehtäväkuvaansa mahtoi kuulua. Työjärjestyksestä löytyvät sanat ”valtakunnallinen taideteosrekisteri” osuivat Valannon silmiin ja hän tiedusteli sanojen tarkoitusta. ”Ei sitä ole olemassa”, tokaisi Malkavaara. [22.]

Valanto tarttui toimeen. Hän oli keskivertoa museoammattilaista huomattavasti perehtyneempi tietotekniikkaan ja tietohallintoon. Rakennustaiteen museon johtaja Ruusuvuori oli lähettänyt hänet 1980-luvun puolivälissä Valtion tietokonekeskuksen tietotekniikkakursseille todeten ”tietokoneissa on tulevaisuus”, ja sille tielle Valanto jäi. Hän oli ollut mukana hankkimassa RakTM:n ensimmäisiä ”kottaraispönttöjä”²² ja kehittänyt arkiston ensimmäisen piirustusrekisterin. Kokemuksensa perusteella Valanto joutui—yhdessä lakimies Tuula ”Tuikku” Hämäläisen kanssa—hoitamaan myös VTM:n tietokonehankintoja. Valanto itse toteaa, ettei heillä ollut minkäänlaista kompetenssia tehdä hankintoja, mutta eipä sitä ollut VTM:ssa kellään muullakaan tuohon aikaan, joten työ oli langennut heille. [22.]

Syksy kului uudistettuun Ateneum-rakennukseen muutettaessa ja järjestäytyttäessä. Valanto huomasi, että huhu valtakunnallisesta taideteosrekisteristä uuden keskusmuseon työjärjestyksessä oli jo levinnyt kentälle. Hänen korviinsa kantautui happamia huomautuksia siitä, miten ”nyt sitten Helsingin herrat tulevat ja tekevät asian mielensä mukaan”, joten hän päätti ottaa huomauttelijat mukaan työhön. Valanto ymmärsi sitouttaa kentän mukaan työhön, ja oletti oman organisaationsa tukevan työjärjestykseenkin kirjattua velvoitetta. [22.]

Tässä oli vihdoin mahdollisuus tehdä jotakin pitkään suunnitellulle hankkeelle, joka oli noussut säännöllisesti esille vuoden 1973 *Aluetaidemuseo* – muistiosta lähtien. Valtakunnallisen taideteosrekisterin, myöhemmin VALTTERINA tunnetuksi tulleen, tietosisältömallin suunnittelu aloitettiin kesäkuussa 1991 ja Opetusministeriötä pyydettiin saman vuoden lokakuussa virallisesti nimeämään työryhmä[23].

Työryhmän tehtäväkenttä oli hyvin laaja. Siihen kuului paitsi rekisterin tavoitteiden selvittäminen, sisällön suunnittelu ja standardien kehittäminen myös kaikki rekisterin tekniseen toteutukseen, testaukseen ja levittämiseen liittyvät tehtävät—puhumattakaan systeemin ylläpidosta, jatkokehittelystä ja seurannasta. Tätä ei ollut ajateltukaan tehdä huolimattomasti. Projektin aikatauluksi oli suunniteltu viittä vuotta. Myöhemmin

²² ”Kottaraispönttö” oli Suomessa Apple McIntoshin henkilökohtaisten tietokoneiden yleinen lempinimi korkean, linnunpönttömäisen muotonsa vuoksi.

työryhmä jakautui kahteen alatyöryhmään: toinen valmistelemaan rekisterin asiasanastoa ja toinen tietosisältöä. [23.]

Tietosisällön suunnittelun pohjana olivat sekä taidemuseoiden luetteloimiskäytäntö ja olemassa olevat suositukset Suomessa, joita olen kuvaillut aikaisemmissa luvuissa. Lisätietoja käytännöistä on myös liitessä 1. Tässä vaiheessa Suomessa tunnettiin hyvin jo kansainvälisetkin esimerkit, mm. CIDOCin hyväksymä taideteosten luettelointisuositus vuodelta 1992. Valanto oli aktiivinen CIDOCissa. Hän muistaakin lämpimästi VTM:n ylijohtaja Marja-Liisa Rönkköä, joka tarjosi mahdollisuuden kartuttaa tietohallinnon asiantuntemusta mm. osallistumalla säännöllisesti dokumentointikomitean toimintaan. Se tarjosi kollegiaalisen tuen ja tiedon, joka Suomesta vielä puuttui. [22] Tietosisältö –ryhmään, jonka vetäjänä toimi Kristiina Nivari KKA:sta, kuului useita tähän mennessä tutuksi tulleita museoammattilaisia: Esko Nummelin Porin taidemuseosta, Yrjö Nurkkala Aineen taidemuseosta ja Päivimarjut Raippalinna/Raija Partanen Alvar Aalto –museosta. Tietosisältömalli oli valmis vuoden 1993 päättyessä. [60, esipuhe.]

Mallin sisältämien ohjeiden noudattamisen museoiden nykyisessä luetteloinnissa luvattiin helpottavan tietojen siirtämistä valtakunnalliseen rekisteriin – tapahtuipa se sitten lähitulevaisuudessa tai vuosien päästä. (vrt. SAMOREG). Oleellista mallissa oli laatijoiden mukaan se, että se tarjosi mahdollisuuden tallentaa hyvinkin erilaista tietoa, mutta pakollisia tietoja oli vain kymmenkunta (vrt. Taidemuseoiden minimitiedot vuodelta 1986). Pakolliset kentät sisälsivät niitä tietoja, jotka valtakunnallisen rekisterin toimivuus vaati. Museot saivat itse päättää, mitä muita tietoja ne pitävät tarpeellisina tallentaa. [60, esipuhe.]

Taideteosrekisterin tietomalliin liittyvät myös kenttäkohtaiset luettelointiohjeet yleisluontoisempia ohjeita tiettyjen ongelmatapausten käsittelemiseksi. Mallia oli tarkoitus koekäyttää vuoden 1994 aikana ja lanseerata vuonna 1995 koko taidemuseokentän käyttöön.

7.1.1 Asiasanoitus

Asiasanoitus on ollut (taide)museoalan kuuma peruna vuosikymmeniä. Ja on edelleen. Ongelmien taustalla lienevät humanistinen traditio ja lahjakkaat kielenkäyttäjät. Kaikki

haluaisivat antaa oman merkityksensä käyttämilleen termeille ja mielellään suunnitella vielä omaan työtapaansa sopivan järjestyksen luetteloimilleen tiedoille. Lähdekirjallisuuteen tutustuessani edes termi ”asiasana” ei esiintynyt vain yhdessä merkityksessä.

Tietokoneet paljastivat sekalaisen luettelointiterminologian ongelmat kertaheitolla. Aikaisemmin, kun tietoja haettaessa ja edelleen jalostettaessa välikappaleena oli käsin (myöhemmin koneella) kirjoittava, ajatteleva ihminen, tulkintojen tekeminen ei aiheuttanut hankaluuksia. Tietosisältö normalisoitiin lennossa samalla kun naputeltiin vuodenvaihteen hankintaraporttia tai laadittiin kokoelmaluettelon kuvatekstejä. Mutta jos tietokoneelta haettiin listausta vaikkapa 1900 –luvun grafiikasta, huomattiin valtavan määrän tietoa ”hukkuneen”! Vuosien työ oli valunut hukkaan!

Kun asiaa ensijärjestyksen jälkeen tutkittiin tarkemmin, tehtiin yleensä joitakin seuraavankaltaisia huomioita. 1) Osa teoksista oli ajoittamatta. 2) Ajoitustieto olikin muualla kuin mistä sitä etsittiin, esim. teoksen nimen yhteydessä. 3) Osasta teoksia puuttui pääluokan tiedot. 4) Pääluokan (grafiikka) tiedon saattoi päätellä tekniikkatiedosta (akvatinta, viivasyövytys jne.), mutta sitä ei otettu hakua laadittaessa huomioon. 5) Kentistä löytyi kirjoitusvirheitä ja/tai erilaisia kirjoitusmuotoja. Läheskään kaikki yllämainituista ongelmista eivät johtuneet asiasanoituksesta tai edes tietokoneista, ohjelmistoista ja niiden kehittäjistä, mutta harvoin se myöskään paikallistettiin omiin työtapoihin.

VALTTERIN asiasanoitustyöryhmän työ oli välillä turhauttavaa. Termien merkityksistä keskusteltiin pitkään, eikä niille aina saatu sovittua yhteisiä määritelmiä, kertoi Jyväskylän yliopiston taidehistorian laitoksen johtaja, Heikki Hanka, joka taidehistorian assistenttina oli mukana työryhmässä. Taideteosten tekniikkaa l . tekotapaa, materiaaleja ja luokituksia koskevista sanastoista päästiin kuitenkin sopimukseen ja nämä sanastot liitettiin VALTTERIN ja myöhemmin VATIN luettelointiohjeistukseen. Aiheen tulkintaan tarkoitettu kenttä jätettiin pois VALTTERIN ensimmäisestä tietosisältömallista, koska sen soveltaminen olisi ollut liian hankalaa. [60, esipuhe.]

Myöhemmin, 1996 tai -97, teosten sisältöä kuvailevaksi ”aihesanastoksi” Valtion taidemuseossa valittiin hollantilainen, taiteen ikonografiseen luokitukseen suunniteltu **Iconclass**. Osia *Iconclassista* käännettiin suomeksi, mutta sitä ei milloinkaan onnistuttu

integroimaan VATI-ohjelmistoon—suurelta osin sanaston hollantilaisesta ylläpitäjistä johtuvista syistä.

Kirjastoilla olisi ollut **Yleinen suomalainen asiasanasto (YSA)**. Arkistolaitos oli saanut oikeudet käyttää sitä sanastonsa perustana ja tarkentaa YSA:aa omaan työhönsä liittyvällä terminologialla. Valtion taidemuseossakin mahdollisuutta harkittiin, mutta muistan taidemuseo(ide)n kavahtaneen niin yleisluontoista ratkaisua, olihan kyse suppean erikoisalan ammattisanastosta [0]. Taideteollisuusmuseot valmistelivat omansa ottaen mallia YSAn muodosta ja rakenteesta. Myöhemmin Museovirastossa alettiin kerätä ja ylläpitää museoalan asiasanastoa, **MASAA**. Taidemuseoissa terminologian standardointi jäi pitkäksi aikaa Valtakunnallisen taideteosrekisterin asiasanoitustyöryhmän 1993 julkaistun työn varaan.

7.2 VATI ja VALTTERI

Valtakunnallinen taideteosrekisteri, oli alunperin vain tietosisältömalli kokoelmatiedon systematisointia varten ja sellaisena sitä tarjottiin aluetaidemuseoille [23]. Mallista, hyvästäkään, ei kuitenkaan ollut museoille apua, koska sen hyödyntämiseen olisi tarvittu luettelointiohjelma. Sellaista ei taidemuseoilla vieläkään ollut. Aika oli ajanut ohi Porin taidemuseon ja Alvar Aalto -museon ”tietokonekortistoista” ja monet taidemuseot olivat periaatteesta irtisanoutuneet *Antikvaria* – ryhmästä. Samaan aikaan VTM:ssa todettiin, että Polydocilla laadittu tietokantasovellus ei ollut yhtenevä uuden taideteosrekisterin tietorakenteen kanssa. Siellä haluttiin uudempaa, toimivampaa ja yhteensopivampaa tallennusohjelmaa. Polydoc –yhteyshenkilönä tunnetulla Matti Uimosella oli ehdotus, relaatiotietokanta. Uimonen palkattiin ohjelmoijaksi kun uuden, VATiksi ristityn, relaatiotietokannan kehittäminen VTM:ssa alkoi edetä tietomallin valmistuttua.

Mikään muukaan olemassa oleva tietokantasovellus ei vastannut uutta tietosisältömallia. Museokentältä tulevan paineen vuoksi alunperin realistiseksi suunniteltua etenemisaikataulua, jossa museoiden mukaantulon rekisteriin oli suunniteltu tapahtuvan asteittain vuosina 1994 – 1996, nopeutettiin. Alunperin vain VTM:n käyttöön suunniteltua ohjelmistoa päätettiin alkaa myydä halukkaille taidemuseoille [22]. Alkuperäisiä suunnitelmia laadittaessa oli ajateltu museoiden hankkivan valmiin ohjelman jostakin muualta. Sen vuoksi niissä ei ollut huomioitu VTM:lle myöhemmin

lankeavaa roolia ja vastuita laajan sovelluskehitysprojektin kehittäjänä ja jakelijana [23]. Laman aiheuttamien kustannuspaineiden, tietotekniikan kehityksen hämärtämän perspektiivin ja toiveikkaiden museoiden työntämänä lähes vuosikymmenen kestävät VATI –kehitysprojektit laitettiin liikkeelle.

Välitavoite saavutettiin 18.8.1994, kun tekstitietokannan sisältävät rekisterit VALTERI ja VATI esiteltiin lehdistölle [23].

7.3 Tiedon valtaväylälle

Suomi oli liittynyt internetiin vuonna 1989, ja esimerkiksi sähköpostin käyttö yleistyi nopeasti yliopistoissa, mutta suurelle yleisölle se, kuten tekstipohjainen world wide webkin, pysyi varsin tuntemattomana ilmiönä monta vuotta. Taidemuseoissa oltiin kuitenkin valppaina ja vuonna julkaistiin 1993 VTM:n ensimmäiset www-sivut. Internet oli huomattu myös julkisuudessa: Helsingin Sanomat uutisoi 26.2.1993, miten "jo yli miljoona tietokonetta on kytketty kansainväliseen Internet-verkkoon, johon myös jokaisella suomalaisella korkeakoulun opettajalla, tutkijalla ja opiskelijalla on mahdollisuus liittyä." [77.]

Ensimmäinen laajemmalti tunnettu graafinen www-selainohjelma²³, Mosaic, tuli käyttöön loppuvuodesta 1993. Se mahdollisti myös kuvallisen informaation jakelun internetissä! Vuotta myöhemmin VTM:n edustajat neuvottelivat Yleisradion edustajien kanssa projektista, jonka tavoitteena oli liittää kuvatietokanta VATIin [23]. Projekti toteutettiin ja kuvat saatiin myös VTM:n www-sivuille.

Pohjoisessa edettiin sama tahtia. Yrjö Nurkkala kertoi Aineen taidemuseon julkaisseen ensimmäiset www-sivut vuonna 1994 paikallisen ammattikorkeakoulun avustuksella. Tornion kaupungin verkko oli kytketty internetiin ja kaupungin työntekijät saivat sähköpostin. "Oli mahtavaa saada vastaus Englantiin (MDA) lähetettyyn sähköpostiin!" [11 .]

Valtion taidemuseo toimi yhteistyössä Taideteollisen korkeakoulun ja etenkin sen medialaboratorion kanssa, joka oli maailman huippua teknologian ja taiteen

²³ Nykyisin tunnetuimpia ja käytetyimpiä lienevät Internet Explorer ja Firefox.

yhdistämisessä ja uusien medioiden käytössä. Heinäkuussa 1994 Helsingissä pidettiin *International Symposium of Electronic Arts (ISEA 1994)* –konferenssi, jossa toimin vapaaehtoisena työntekijänä. Sen yhteydessä Nykytaiteen museo järjesti Ateneum-rakennuksen 3. kerroksessa elektronisen taiteen näyttelyn. Osa teoksista oli interaktiivisia ja eri puolille Helsinkiä sijoitetut teososat kommunikoivat modeemien välityksellä. Vastasin näyttelyssä vapaaehtoisten työntekijöiden ohjaamisesta sekä tietokonelaitteiden ylläpidosta. Se oli hyvin haastavaa, koska taiteilijoiden ja ylläpitäjien tietokonetaidot yltivät harvoin visioitujen tulosten toteuttamiseen. Ajan avainsanoja olivat keinotodellisuus, virtuaalitodellisuus, multimedia ja cd-rommit. Ne lisäsivät aikamoisen haasteen kokoelmatiedon hallinnalle.

8 Tietoyhteiskunnan uusi nousu

Tietoyhteiskunta tuli (taas) käsitteenä muotiin muun muassa alueellisten, kansallisten ja kansainvälisten strategioiden kautta 1990-luvun puolivälissä. Kansallisia tietoyhteiskuntastrategioita julkaistiin kaksi: *Suomi tietoyhteiskunnaksi – kansalliset linjaukset* (VM, 1995) sekä *Elämänlaatu, osaaminen ja kilpailukyky* (SITRA, 1998). Kansalliset strategiat ja ohjelmat muodostivat jatkumon: uusi strategia sisälsi ainesosia myös aiemmasta.

Tietoyhteiskunta oli eurooppalaisten yhteinen unelma, jota suomalaisetkin lähtivät jälleen tavoittelemaan liittyttyään Euroopan unioniin. Tässä luvussa käsitelen ensin toisen ”tietoyhteiskuntahypen” ilmentymiä valtakunnallisella tasolla. Tänä aikana käynnistettiin ja toteutettiin paljon erityyppisiä hankkeita, jotka ovat välillisesti vaikuttaneet myös museoiden tietohallintoratkaisuihin. Luvun lopussa jatkan aikaisemmin aloittamaani kertomusta siitä, mitä tapahtui ruohonjuuritasolla museoiden kokoelman- ja tiedonhallinnassa.

EU:n viidenteen puiteohjelmaan kuuluvan *Käyttäjätystävällinen tietoyhteiskunta IST (1995 - 99)* –ohjelman loppuraportin tiivistelmä kuvaa mielestäni niin osuvasti tuon aikakauden huumaa, etten lähtenyt sitä referoimaan. Jos kehityksen vauhti on saanut insinöörinkin hengästymään, kuinka se on mahtanut huimata humanisteja?

Tieto- ja viestintätekniikan käytössä on tapahtunut perustavanlaatuinen muutos viisivuotisen arviointikauden aikana. Muutos on ollut niin mittava, että sitä on pidettävä pikemminkin harppauksena kuin pelkästään nopeutuneena yhtäjaksoisena innovaatiokehityksenä. Aiemmin kehitys eteni lineaarisesti, ja sen mukanaan tuoma automaation ja tehokkuuden lisääntyminen oli suhteellisen ennustettavaa ja kosketti ihmisiä paljolti vain näiden työn kautta. Keskeiset tekniikat viimeaikaisen käyttömahdollisuuksien harppausmaisena kehityksen taustalla ovat olleet Internet ja kannettavat viestimet, jotka ovat herättäneet laajojen kansalaispiirien mielenkiinnon tietointensiivisiin ja kokonaisen elämäntyylin tarpeet kattaviin palveluihin. Tämä uudenlainen kysyntä on aiheuttanut vallankumouksen tietotekniikan markkinoilla.

[ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/fp5/docs/fp5_panels_summary_report_ist_fi_2000.pdf]

Tietotekniikkahype kakkonen päättyi IT-kuplan puhkeamiseen vuonna 2000.

Vuosituhannen vaihteen ennustettuja ongelmia pelättiin etukäteen paljon, mutta niistä onneksi selvittiin säikähdyksellä. Sähköposti, www, kannettavat tietokoneet, langattomat yhteydet, kommunikaattorit ja digikuvaus mullistivat arkipäivän työtä museoissakin.

Uusien työvälineiden lisäksi ajalle oli tyypillistä projektityöskentelyn voimakas lisääntyminen museoalalla. Projekti-käsite oli tullut museoihin vasta tietotekniikan myötä. Usein unohtui, että projektin tärkein tunnusmerkki on sen väliaikaisuus: sillä on alku ja loppu. Euroopan unionin rahoituksesta ei ollut luomaan perusrakenteita tai tukemaan pysyviä toimintoja—vaikka sitä kovasti yritettiin. Kokoelmanhallinnan perustyöstä muokattiin hankkeita, jotta niille saatiin rahoitusta ja tekijöitä. Monien museoammattilaisten työnkuvan muodostivat kasautuvat ikuisuusprojektit hallittavien kokonaisuuksien sijaan.

Omassa työssäni näin, miten laman aikana valmistuneet väliinputoajasukupolven, ”Generation X:n”, edustajat jonottivat pätkätyöläisiksi museoihin. Heidän tuoretta taidehistorian, museologian ja tietoteknistä osaamistaan hyödynnettiin hanakasti museoissa kaikkialla Suomessa: erilaisiin digitointi-, dokumentointi- ja luettelointiprojekteihin palkattiin tekijät kortistosta. Osaajat joutuivat kiertämään vuosia ympäri Suomea keräämässä kokemusta. Monessa museossa kokoelmien tutkimus ja dokumentointi käytännöllisesti katsoen ulkoistettiin—samoin tietotekninen osaaminen ja tekniikan kehityksen seuraaminen. Ne museot, jotka myöhemmin vakinaistivat kiertolaiset, voittivat.

8.1 Hallitusohjelma: Suomi tietoyhteiskunnaksi

Suomi tietoyhteiskunnaksi 1994-95 oli Valtioneuvoston periaatekannanotto suomalaisen tietoyhteiskunnan kehittämiseksi. Kehittämistavoitteista oleellisin museoiden ja niiden kokoelmahallinnan kannalta oli kansalaisten mahdollisuus hyödyntää palveluja avointen tietoverkkojen avulla. Näiden palvelujen suunniteltiin olevan jokaisen kansalaisen tavoitettavissa kirjastojen kautta.

Opetusministeriössä tietoyhteiskuntahankkeet toteutettiin kaksivaiheisesti aloittamalla koulutuksesta ja tutkimuksesta (*Koulutuksen ja tutkimuksen tietostrategia 5/1995*). Toisessa vaiheessa päähuomio oli kulttuurilla. **Kulttuurinen tietoyhteiskunta** -ohjelma

julkaistiin tammikuussa 1995 ja se oli tarkoitus aloittaa v. 1997. *Kulttuurinen tietoyhteiskunta* liittyi useisiin muihin kansallisen tason strategioihin, mm. *Tietohuoltostrategiaan* (Tietohuollon neuvottelukunta), *Suomi tietoyhteiskunnaksi – ohjelman* kansallisiin linjauksiin (VM) ja Tekesin *Kansalliseen multimediaohjelmaan*. [39, s.13.] Se esitteli laajalti kansainvälistä kehitystä ja EU:n tarjoamia mahdollisuuksia. Monet jäljempänä esitellyistä projekteista liittyvät suoraan *Kulttuurisen tietoyhteiskunnankin* toimenpide-ehdotuksiin, esimerkiksi *Kamut* ja *Digitoinnin priorisointi*. Raportissa ei kuitenkaan vielä paneuduta kulttuurihallinnon rakenteiden uudistamiseen, joka tapahtuu n. viisi vuotta myöhemmin Museoviraston ja VTM:n selvitysraporttien ja Museo2000:n ehdotuksia toimeenpantaessa.

Kulttuurisen tietoyhteiskunnan avainsanat näkyvät selvästi tekstissä, joka on lainattu Museoliiton verkkosivuilta:

Kulttuuriperinnön digitointi on mainittu yhtenä tietoyhteiskunnan päätavoitteista sekä hallitusohjelmassa että valtiovarainministeriön ja opetusministeriön tavoiteohjelmissa. Euroopan laajuisesti kulttuuriperintö ja muistiorganisaatioiden hallinnassa olevat tietovarannot nähdään keskeisenä kulttuurisena ja taloudellisena voimavarana eurooppalaisten sisältöjen tuottamisessa maailmanlaajuisiin verkkoihin. Sisältötuotannosta halutaan kehittää merkittävä kilpailutekijä kansallisille ja kansainvälisille markkinoille. [www.museoliitto.fi]

8.2 Valtionohjaus suoritetaan projektein

Yhdeksänkymmentäluvulla käynnistettiin paljon selvitys- ja kehitysprojekteja, jotka osaltaan pyrkivät tavoitteisiin, joita oli asetettu jo vuoden 1985 *Tietotekniikka-*muistiossa. Osa niistä oli paikallisia tai alueellisia hankkeita, jotka rahoitettiin OPM:n harkinnanvaraisin avustuksin. Suurimmat hankkeet liittyivät suoraan kansallisiin tai Euroopan laajuisiin ohjelmiin.

Uutta oli eri muistiorganisaatioiden välisen yhteistyön tiivistyminen mm. Euroopan Unionin uuden *Käyttäjystävällinen tietoyhteiskunta* -ohjelman, *IST:n* myötä. Ohjelman tavoitteita olivat palvelujen tuotannon, standardien ja työmenetelmien yhtenäistäminen. Uusien teknologioiden kehitystä ja yleistymistä pyrittiin edistämään nopeuttamalla laadukkaiden palvelujen ja kiinnostavien sisältöjen tulemistä käyttäjien saataville. *IST-*ohjelman kotimaista tiedotus- ja koordinoitumista varten asetettiin tukiryhmä, jossa kirjastot, arkistot, museot, alan tutkimus ja järjestelmätoimittajat olivat edustettuina.

Liitteessä 3 **Tietoyhteiskuntaprojektit** referoin ensimmäisinä aloittaneet muistiorganisaatioiden yhteistyöprojektit, **Muistin** ja **KAMUT1&2**. Niiden jälkeen esittelen hankkeet, joissa Museoliitto on ollut vahvasti mukana, **Myytin** ja **Tietostrategiakoulutuksen**. Seuraavana vuorossa ovat **Otkultti** ja sen ideoista alkunsa saanut **SMOL**. Viimeisenä Valtioneuvoston Sisältötuotanto- hankkeen synnyttämät **Kuldi**, **Priorisointisuunnitelma** ja **NRG**.

Eri viranomaiset asettivat samanaikaisesti projekteja, jotka käsittelivät samantyyppisiä asioita hieman eri näkökulmista. Hankkeiden projekti- ja ohjausryhmissä kiersi varsin rajattu määrä henkilöitä muistiorganisaatioista, kaikki oman alansa kokeneita asiantuntijoita. Hankkeet elivät kuin mustekalat pienessä akvaariossa. Lonkerot sotkeentuivat toisiinsa ja otukset söivät toistensa eväitä, mutta ne tekivät myös yhteistyötä ja vaihtoivat ajatuksia.

8.3 Museo2000 – uuden vuosituhannen museopolitiikkaa

Museo2000:tta oli koottu kirjoittamaan vaikutusvaltainen ryhmä museoalan asiantuntijoita. *Museo 2000 -toimikunta* teki työnsä vuodessa ja sai sen valmiiksi juuri uuden vuosituhannen kynnyksellä. Toisin kuin parikymmentä vuotta aikaisemmin laaditussa *Museopolitiikassa*, tässä oli alusta lähtien huomioitu myös taidemuseot osana museolaitosta. *Museo 2000 -toimikunnan* asiantuntemus oli laajasti ja tasapuolisesti jakautunut. [43, esipuhe.] Tästä huolimatta, taidemuseot halusivat oman, erillisen selvityksensä. Helena Sederholm nimitettiin selvityshenkilöksi ja jo seuraavana vuonna ilmestyi ”Taidemuseoiden erityisluonteesta” [55].

Kuten aikaisempiakin ”poliitikoita” käsitellessäni, poimin Museo2000:stakin lähinnä museoiden kokoelmien hallintaa, tietovarantoja ja niiden digitointia koskevia huomioita. Kolme tuttua aihetta ovat mukana tälläkin kertaa: 1) Tietovarantojen yhdenmukaisuuteen tulee kiinnittää huomiota. (Huom. uusi positiivinen retoriikka), 2) Tekijänoikeuslainsäädännön kehittäminen ja sen kustannukset museoille, 3) Kouluttautumistarpeet. [43, s.58.]

Aiheiden toistumisen oli huomannut *Museo2000 -toimikuntakin*. Harvinaisen suorasanaisesti toimikunta toteaa museoiden muutoskyvyn osoittautuneen hitaaksi. Eri muistioissa tehtyihin esityksiin verrattuna toteutuneita tavoitteita oli hyvin vähän.

Tärkeimmäksi syyksi hitaaseen kehitykseen toimikunta nimeää alalle osoitettujen resurssien puutteen.[43, s.26 - 27]

Raportti muistuttaa useissa kohdin museon perustehtävästä: kokoelmista ja niiden hoidosta. Se haluaa oikeutetusti palata museotyön ytimeen. Toimenpide-ehdotuksista [43, s.58] löytyvät mm. vuosilta 1973 ja 1984²⁴ tutut kokoelmapolitiikat ja valtakunnalliset tallennusvastuut.

Ehdotus, joka aiheutti voimakkaimman reaktion, oli sinänsä hyvin perusteltu ja järkevä ajatus maakunnallisten museokeskusten (maakuntamuseo, aluetaidemuseo) perustamisesta. Tarkoitus oli yhdistää museoiden hallintoa ja vähentää siten hallinnollisia kuluja, jotta sisältöasiantuntijoiden resurssit kohdentuisivat oikeaan museotyöhön. [43, s. 38-40.] Idea ei heti ymmärretty—tai haluttu ymmärtää—ja sen tiimoilta muistan kuulleen useankin kiivassävyyisen ajatustenvaihdon. Aikaa myöten mallia alettiin soveltaa ja nykyään erilaisia museokeskittymiä on mm. Joensuussa, Tampereella ja Mäntässä.

Museovirastoon ja Valtion taidemuseoon (KEHYS) perustettiin seuraavina vuosina kehityskeskukset ohjaamaan ja koordinoimaan erilaisia valtakunnallisia hankkeita. Niiden hedelmät ovat alkaneet kantaa satoa. Uudenlaista yhteistyötä viritellään nykyään jo muutenkin kuin kuntaliitosten tai muistioiden pakottamina.

8.3.1 Museoviraston tiedonhallintakeskus

Museovirastoon perustettiin syksyllä 2002 tiedonhallintakeskus ja sen johtaja, tiedonhallintapäällikkö Vesa Hongisto, valittiin museoalan ulkopuolelta. Erikoissuunnittelija Sirkka Valanto, joka oli vuonna 1997 palkattu ensin ylijohdajan alaiseksi ja myöhemmin siirtyi hallintojohtajan alaiseksi, jatkoi myös työtään uudessa yksikössä. Valanto kertoo, miten helpottavaa oli, kun ei enää ollut yksin taistelemassa tuulimyllyjä vastaan. Hän oli ehtinyt työskennellä kymmenen vuotta eri organisaatioiden tiedonhallintahankkeissa, ennen kuin tuntui siltä, että hänen työnsä vihdoinkin legitimoitiin [22.]

²⁴ *Aluetaidemuseo*-muistio ja *Taidemuseopolitiikka*

Yhtenä tiedonhallintakeskuksen tavoitteena on kehittää ja koordinoita valtakunnallisesti museokokoelmia ja kulttuuriympäristöä koskevan tiedon digitaalista tallennusta ja edistää kulttuuriperinnön saavutettavuutta tietoverkon kautta. Sinne siirrettiin mm. *Myytti*-avustusten jakaminen ja seuranta. Tämän työn pohjalta Hongisto on tehnyt mm. *Museoiden kokoelmien digitointiasteen kartoituksia* jatkaen *Otkultin* perinteitä. Kartoituksissa on myös analysoitu käytössä olevia ohjelmistoja ja niiden tasoa. Ohjelmistojen laaja kirjo käy niistä selvästi esille. [64], [65.]

Kansallisten tehtävien lisäksi tiedonhallintakeskus seuraa kansainvälisiä kulttuuriperinnön digitointi- ja sisällöntuotantohankkeita ja edistää niiden tulosten hyödyntämistä Suomessa.

8.4 Museo-ohjelmistojen kehitys

Museo-ohjelmistojen kehitys jatkui pitkälti niiden ympärille kehittyneiden ”leirien” tulilla. Antikvaria uudistui vuonna 1997. Silloin alkoi Antikvarian uusi vaihe, kun merkkipohjainen ohjelma konvertoitiin OpenRoadiin. Sovellus saatiin toimimaan graafisessa ympäristössä, mikä puolestaan mahdollisti kuvan ja erilaisten dokumenttien liittämisen luettelointitietoihin. Vuonna 1999 valmistui arkisto-Antikvaria, arkistomateriaalin tallennukseen räätälöityine luettelointi-, raportointi- ja kyselynäyttöineen. Antikvarian käyttäjämäärä pysyi ryhmän rakenteen vuoksi hyvin tasaisena koko ajan. [4, liite.]

Liitteen 2 taulukosta **Tietokannat taidemuseoissa** huomaa selvästi, miten voimakkaasti VTM:n VATI-ohjelmisto valtasi alaa taidemuseokentällä. Taulukko ei tee oikeutta Antikvarian levinneisyydelle (taulukossa 4 museota vuonna 1995 ja 5 vuonna 1997), koska suurin osa sen käyttäjäkunnasta oli kulttuurihistoriallisia museoita. Vati taas pysyi yksinomaan taidemuseoiden piirissä.

VATin tarina on kiinnostava, koska mielestäni siinä kulmineituvat kaikki ne odotukset, ongelmat ja tulokset, joita taidemuseoiden tietojärjestelmiltä odotettiin. Vuonna 1995 VATilla oli viisi asiakasta, joista suurin osa oli osallistunut Valtakunnallisen taideteosrekisterin—ja siten myös VATin—tietosisällön suunnitteluun. Kaksi vuotta myöhemmin ohjelmalle tilastoitiin jo 26 käyttäjäorganisaatiota! VATia ostivat sekä ”tyhjältä pöydältä aloittavat” museot ts. sellaiset, jotka vasta aloittivat

tietokonelueteloinnin, että itse räätälöidystä ohjelmasta valmiiseen tietokantasovellukseen siirtyvät organisaatiot.

Hanke oli täydessä vauhdissa, kun tulin projektitutkijaksi VATI/VALTTERI –projektiin alkuvuodesta 1996. Se oli saanut ”viimeisen kerran” OPM:lta rahoitusta ja piti ”saattaa valmiiksi” vuoden loppuun mennessä. Ohjelmiston määrittely, testaus ja koodaus olivat kesken, mutta se oli silti tuotantokäytössä. VTM:oon oli palkattu työllisyysvaroilla useita luetteloijia, jotka varmistivat sen, että keskeneräinen ohjelmisto oli hidaskäyttöön ”kaatui” harva se päivä.

Ohjausryhmään oli koottu auktoriteettia, kokemusta ja asiantuntemusta museoista mutta ei tiedonhallinnan alalta. Nörtit jyrättiin. Varsinaista määrittelytyötä tekevässä projektiryhmässä aluetaidemuseoiden, paikallismuseoiden ja keskustaidemuseon tarpeita tuntui olevan mahdoton sovittaa yhteen. Valtava, alati muuttuva sovelluskehityshanke koostui sekä yksinomaan VTM:n käyttöön tarkoitettujen ohjelmien (kirjasto, leikearkisto, diaari jne), valtakunnallisten ohjelmien (VALTTERI) ja niiden välimuotojen kirjosta (VATI, osoiteteisto), joista ainoastaan VALTTERI oli alkuperäisessä, vuonna 1991 laaditussa viisivuotissuunnitelmassa mukana [23.]

Hankkeen kokoon nähden sen resursointi oli heikko: täysipäiväinen projektipäällikkö ja väliaikainen tutkija. Sen lisäksi ohjelmistojen teknisestä toteutuksesta vastasi yksi henkilö, jonka ainoa asiakas VTM ei suinkaan ollut.

Vuonna 1997 kirjoitetun loppuraportin toimenpide-ehdotuksiin kirjattiin mm. toive museoalan tiedonhallintakeskuksen perustamisesta Museovirastoon [29], [22]. Samana vuonna kiersin VATI/VALTTERI –ohjausryhmän toimeksiannosta ympäri Suomea kaikissa asiakasmuseoissa, ja selvitti niiden tietokantojen ja luetteloinnin tilannetta. Se oli monesti lohduton. Kunnissa lamanjälkeinen pohja oli saavutettu ja resurssit niukat. Museoiden koneet olivat vanhoja ja atk-tukea tuskin lainkaan saatavilla. VALTTERIn vaatima modeemiyhteys puuttui yhä monelta. Kiinteistä, nopeista ja edullisista tietoliikenneyhteyksistä ei päässyt VTM:n lisäksi nauttimaan vielä kukaan muu. Nämä tekijät olisivat riittäneet lannistamaan VALTTERIn. Viimeisen iskun hankkeelle taisi kuitenkin antaa tekijänoikeuslainsäädäntö, joka kielsi teoskuvien jakelun internetissä, vaikka kyseessä oli museoiden väliseen ammattimaiseen käyttöön tarkoitettu tietokanta.

Museokentän vaikea tilanne vakuutti VTM:n johdon ja sain jatkaa VATIn projektitutkijana ja aluetaidemuseoiden teknisenä tukihenkilönä.

VATI perustui auttamattoman vanhanaikaiseen tekniikkaan ja sen rakenne oli hajanainen. Perusluetteloinnissa se täytti tehtävänsä, mutta etenkin raportointi- ja hakuominaisuudet olivat jääneet paljon suunnitelluista. Tietoturva-aukkojakaan ei vanhoissa ohjelmissa olisi ollut mahdollisuus tukkia.

Atk –suunnittelija Juha Inkari ja minä kirjoitimme yhä uudelleen VATIn kehitysehdotuksia VTM:n tietohallinnon koordinoitiryhmälle. Tietohallintopäällikkö Kari Peiposen tuella ja kahden vuoden sitkeän työn tuloksena, saimme vuonna luvan 2000 aloittaa alusta. Projektin työnimeksi tuli Vati2000.

Vati2000 – työryhmän ensimmäinen, tärkeä päätös oli tietosisältöstandardin valinta. CIDOC Documentation Standards Group²⁵, jonka aikaisempiin standardeihin VATI ja VALTTERikin perustui, oli kehitelty jotakin aivan uutta. CIDOC Conceptual Reference Modelin (CRM) lähtökohdaksi otettiin relaatiomallin asemesta uudenlainen oliomalli. Inkari oli seurannut uuden mallin valmistumista ja esitteli sen kehitysryhmälle.

Tietokannan työnimi vaihtui parin vuoden kuluttua tuotenimi *Muusaksi* ja vanhoja asiakkaita alettiin—aiemmasta viisastuneina—ottaa *Muusanettiin* mukaan pilottiprojektien kautta. Ainutlaatuista *Muusassa* oli sen palvelukonsepti: museo osti palvelun, jota se käytti internet –sovellusohjelmalla. Palveluntarjoaja (VTM) hoiti ohjelmistojen ylläpidon, varmuuskopioinnin, järjesti helpdeskin ja käyttäjätunnukset vuosimaksua vastaan, kunhan liittyminen (ja liittymismaksu) käyttöönottoprojekteineen oli kunnialla hoidettu.

VATI –asiakasmuseoille nämä vuodet olivat pysähtyneisyyden aikaa. VALTTERin tietoja ei päivitetty vuoden 1998 jälkeen ja rekisterin ylläpito lopetettiin vuoteen 2000. VATia ei enää myyty eikä vanhoja ohjelmistoja päivitetty. Kaikki liikenevät resurssit käytettiin *Muusan* kehittämiseen. Kehitystyö tehtiin täysin VTM:n ehdoilla. Ajateltiin, että ison laitoksen tarpeita olisi niin paljon, että kun jokin ohjelma ne täyttäisi, se kattaisi myös

²⁵ www.willpowerinfo.myby.co.uk/cidoc/wgdoc1.html

kaikki aluetaidemuseoiden ja paikallismuseoiden tarpeet. Ja täyttihän se—kaikki muut paitsi yksinkertaisuuden tarpeen.

8.4.1 Esine-Vati→ Musketti

Mutta seurataanpa Vatin toisenkin haaran, Museovirastoon myydyin kehitysalustan, Esine-Vatin, evoluutiota. Siirryttyään Museovirastoon kehittämään sen tietohallintoa ja kokoelmatietokantaa vuonna 1997, Sirkka Valanto pettyi löytäessään perin rujan version Vatista. MV:ssa kukaan ei ollut koordinoanut Vatin muutostyötä Esine-Vatiksi, vaan kaikki halukkaat olivat saaneet esittää ohjelmoijalle toiveitaan. [22.] Museovirastossakin päädyttiin lopulta täysin uuden ohjelman kehittämiseen—jo pari vuotta ennen VTM:n ratkaisua.

Kokemuksistaan viisastuneena Valanto teki kaksi Valtterista poikkeavaa ratkaisua: tietojärjestelmän kehitysprojektiin sitoutettiin ensimmäiseksi talon omat työntekijät. Teknisestä toteutuksesta huolehtimaan valittiin ohjelmistotalo yksittäisen ohjelmoijan sijaan. Sitouttamisella oli hintansa. Kun kaikkia kuultiin, tuli ohjelmistosta monitahoinen. Valanto toteaaakin, että moni asia oltaisiin voitu tehdä yksinkertaisemminkin, jos samalla olisi voitu uudistaa organisaation toimintatapoja. [22.]

Vuoden työskentelyn jälkeen esiteltiin **Musketti** kesällä 1998. *Musketin* suunnittelu-aikaan CIDOC CRM ei ollut vielä valmis, joten sen tietosisältömalliin otettiin vaikutteita CIDOCin aikaisemmista standardeista, Museoliiton suosituksista ja MDA:n Spectrumista. [22.] *Muskettia* tukevat ohjelmistot hankkii, ylläpitää ja päivittää sen isäntäorganisaatio (museo itse tai omistajayhteisön atk-osasto); sitä ei voi hankkia palveluna. Tänä vuonna Muskettia käytettiin noin 50 kulttuurihistoriallisessa museossa ja sillä ylläpidetään myös näiden museoiden taidekokoelmia.

Keski-Suomessa jatkoivat sitkeästi Polydocilla räätälöidyt tietokannat, joita käytetään Jyväskylän taidemuseossa, Keski-Suomen museossa, Suomen käsityön museossa ja Saarijärven museossa. Sen suosion takasi lähellä ja helposti saatavilla oleva käyttäjätuki museonjohtaja Simo Kotilaisen muodossa [16]. Lisäksi osaavan käyttäjän on ollut helppo luoda Polydocilla uusiin tarpeisiin soveltuvia tietokantoja erityyppisiä aineistoja varten. Samoin sillä on kohtuullisen helppo luoda räätälöityjä raportteja kulloiseenkin

tarpeeseen. [7.] Kansallisen yhteiskäyttöisyyden kannalta tämän ryhmän tietokannat saattavat olla hankalia, koska niiden pohjana ei ole välttämättä käytetty mitään nykyisin suosittelua standardia.

8.5 Itse räätälöidyn ja valmiin tietokantasovelluksen ero

Tässä vaiheessa lienee parasta selvittää itse räätälöidyn tietokannan ja valmiin tietokantasovelluksen eron. Termit ovat omani ja hiukan kankeat. Yritin löytää kuvaavia käsitteitä tietokantatyypeille ja hiukan häpeillen kyselin entisiltä kollegoiltani, mikä olisi oikea sana. Yllätyksekseni kaikki tunnustivat, ettei sellaisia ollut.

Varhaisimmat tietokannat, toimivatpa ne sitten kaupungin suurella tai minitietokoneella tai amanuenssin henkilökohtaisella tietokoneella, olivat museoiden itse räätälöimiä museokohtaisia tai jopa henkilökohtaisia ohjelmia. Museoissa tutuimpia ”työkaluja” niiden luomiseen olivat *Polydoc*, *Paradox*, *DBase* ja myöhemmin *Access* tai *FileMaker*.

”Työkalulla” tietokannan pääkäyttäjäksi määritelty henkilö sai luotua haluamansa kaltaisen tietokannan. Yleensä pääkäyttäjä otti suunnitelmiansa pohjaksi esim. Museoliiton suosituksen tai muun ”standardin” kannan tietosisältömalliksi. Mikään ei kuitenkaan velvoittanut häntä luomaan tietokenttiä määrättyyn järjestykseen tai määrätyn pituisiksi, tai nimeämään niitä yhdenmukaisesti jonkun käytännön mukaan. Sen vuoksi samallakaan työkalulla laaditut tietokannat, vaikka puhutaankin esim. *Polydoc*-kannoista ja –museoista, eivät yleensä ole yhteneväisiä.

Alla olevassa kuvassa on yksinkertaisella esimerkillä osoitettu, miten erilaisia minimaalisenkin tietokannan sisällöt voivat olla.

TIETOKANTA A

Inventaarionro	
Museo	
Teos	
Taiteilija	

TIETOKANTA B

Omistaja	
Teosno	
Taiteilijanimi	
Taiteilija	

TIETOKANTA C	
Teosnumero	
Hankintavuosi	
Taiteilija	
Teoksen nimi ja valmistumisaika	

Jos tietokannat konvertoitaisiin yhdistelmärekisteriin siirtämällä kunkin tietokannan ensimmäisenä olevat tiedot ensimmäiseksi, toiset toiseksi jne., tulisi siitä aikamoinen sotku. Puhumattakaan siitä, mitä tapahtuisi, jos yhdistelmärekisterin ”vastaanottava” kenttä olisi määritelty lyhyemmäksi kuin tuleva tieto. Sen seurauksena tietoa putoaisi pois. Tai jos kenttä hyväksyisikin vain numeroita: tuolloin tekstin siirtäminen sinne aiheuttaisi virheilmoituksen.

Valmiissa tietokantasovelluksissa (esim. *Antikvaria*, *Vati*, *Muusa* ja *Musketti*) ohjelman tietosisältömalli²⁶ eli tietorakenne on määritelty valmiiksi, ja sitä ei käyttäjä voi itse muuttaa. Samoin käyttöliittymä (=ne ”lomakkeet”, joilla tiedot tallennetaan tai haetaan) on annettu. Joissakin uudemmissa ohjelmistoissa tekstin kokoa tai näytön värejä pääsee muokkaamaan, mutta ei esim. kenttien järjestystä. Koska sovellusohjelmien laatiminen on kalliimpaa kuin työkaluilla itse räätälöityjen ohjelmien, ne suunnitellaan jo alkuvaiheessa laajemmiksi ja useiden eri työntekijäryhmien ja organisaatioiden tarpeita mahdollisimman hyvin vastaaviksi. Sen vuoksi henkilö, jolla on tarkasti rajattu toimenkuva, saattaa kokea, että ohjelmassa on paljon ”turhia” kenttiä.

8.5.1 Omakohtaisia kokemuksia museoiden tiedonhallinnasta tuhatluvun vaihteessa

Osallistuin vuosina 1999 – 2001 Museoalan täydennyskoulutukseen parinkymmenen muun museoammattilaisen kanssa, jotka suunnittelivat museologian tai taidehistorian jatko-opintoja. Kurssin lopputyö oli kehityshanke, josta pro graduni juontaa juurensa. ”*Tietokoneet orjiksi!*” oli kannanotto siihen, että tietotekniikkaa pitäisi hallita eikä päästää niskan päälle. Ajatus olemassa olevan tietotekniikan hyödyntämisestä ja käytettävyydestä oli ohjannut työtäni niiden viiden vuoden ajan, jotka olin kirjoitusajankohtaan mennessä työskennellyt VTM:ssa. Usein tietokantoihin tehtävä

²⁶ Kenttien nimet, järjestys sekä niiden muoto (teksti/numero/valuutta jne.) ja pituus.

luettelointityö koettiin tylsänä ajanhukkana eikä niihin tallennettuja tietoja osattu käyttää hyväksi siinä laajuudessa kuin se olisi ollut mahdollista. Sovellusohjelmien käytettävyydessä oli toki vikaa, mutta niin oli puutteita museoammattilaisten tietokonetaidoissakin. Aina ei osattu edes ajatella tapoja, joilla tietotekniikkaa olisi helpottanut rutiinitöitä.

Toivoin, että kehityshankkeeni olisi virittänyt museoammattilaisia ajattelemaan, mihin kaikkeen tallennettuja tietoa voisi käyttää. Yllätyin siitä, että museoammattilaiset eivät tunnistanee työskentelymetodejaan. Jotta tietokoneesta saisi apulaisen, sille on tunnontarkasti kuvattava, mitä työvaiheita tehden ja kysymyksiä esittäen näyttely syntyy, kokoelma kerätään tai tutkimus syvenee. Tietokone on tyhmä, eikä se tee päätelmiä itsekseen. Vaikka aloitin mielestäni helpoimmasta päästä tiedustelemalla: ”Mitä kysymyksiä teet, kun kokoat teoksia näyttelyyn?” ja ”Mitä tietoja haluat näistä teoksista?”, eivät vastaajat tunnistanee säännönmukaisuuksia toimintatavoissaan. Jos tiettyssä vaiheessa näyttelyn rakentamista *aina* tulee kiire tai näyttelytyöryhmän luettelo *useimmiten* valmistuu vasta avajaisten jälkeen, onhan säännönmukaisuuksia pakko olla!

Koska kehityshankkeen oli tarkoitus johtaa tietokantojen hyödyntämiseen, jätin näyttelysuunnittelun metodiikkaan tutustumisen. Palasin arkipäivän rutiineihin: ripustuslappuihin, vuosittaisiin kartuntayhteenvetoihin ja teoslainoihin. Ehkä voisin helpottaa rutiineja ja säästää aikaa luovaan pohdintaan, josta näyttelyt ja artikkelit nousevat. Kun museoammattilaiset tottuvat teettämään rutiinityönsä tietokoneella, heille varmasti syntyy myös ajatuksia siitä, mitä monimutkaisempiakin kysymyksiä uskaltaisi koneen ratkottavaksi esittää.

9 Datasuositus on tätä päivää

Osana tietoyhteiskuntaohjelmaa laadittiin järjestyksessään **kolmas kansallinen tietoyhteiskuntastrategia** *Uudistuva, ihmisläheinen ja kilpailukykyinen Suomi* vuosille 2007–2015. Strategiassa määriteltiin kansallinen visio ja tahtotila sille, millainen tietoyhteiskunta Suomesta halutaan luoda. Se sisältää hallituskaudelle 2007–2011 ulottuvan konkreettisen toimeenpano-ohjelman sekä 72 toimenpide-esitystä mahdollisine vastuutahoineen. [31.]

Liiketoiminnan ja sisältöjen sähköistyminen -jaoston asiantuntijajäsenenä toimi Vesa Hongisto Museovirastosta. Lieneekö hänen ansiotaan, että hallitus ”---halusi varmistaa digitaalisten kulttuuristen sisältöjen tuotannon sekä runsaan ja monipuolisen tarjonnan.” [31, s.60.]

Museoala, keskustaidemuseota myöten, on sukupolvenvaihdoksen myllerryksessä. Uusi johtajasukupolvi ottanee tietotohallinnon luonnolliseksi osaksi museotyötä tulevina vuosina. Haasteita riittää kokoelmien luetteloinnissa ja arvottamisessa sekä säilytys- ja poistosuunnitelmien toteuttamisessa. Kolmas, alan ulkopuolelta tuleva, museotyöhön väistämättä vaikuttava tekijä on—valtionhallinnon tuottavuusohjelman ja kuntien PARAS- hankkeen lisäksi—kuntaliitokset. Viime vuosien seminaareissa ja käytäväkeskusteluissa on useasti ennustettu museoiden määrän vähenemistä, vähintäänkin kasvukäyrän tasaantumista.

Vuoden 2008 aikana sanomalehdissä oli paljon kirjoittelua tietoteknisten järjestelmien ongelmista. Pitäisikö sitä lohdullisena, että muillakin aloilla järjestelmien suunnittelu ja testaus on ollut puutteellista, kun kehitystyöhön ei ole kohdennettu riittävästi resursseja.

Toisenkin sukupolven museojärjestelmät, kuten *Muusa* ja *Musketti*, alkavat olla elinkaarensa lakivaiheessa. Taidemuseoilta on jo kauan odotettu sisältöjä internetiin. Semanttinen web, ontologiat, *Euroopan digitaalinen kirjasto (European Digital Library, EDL, Europeana)* sekä *Kansallisen digitaalisen kirjaston (KDK)* yhteiset hakujärjestelmät hämmentävät museoammattilasten mieltä.

Tietämys on edelleen museon seinien sisällä ja ammattilaisten päässä. Haluammeko kylvää tiedonjyvämme ja saada ne kasvamaan vai muodostammeko homehduttavan muovikerroksen koettaessamme suojella niitä ympäristön haitallisilta vaikutteilta? Kelpaako ratkaisumme goretex-kaudella?

Etsin vastausta tarkastelemalla nykyistä tilannetta ja ratkaisumalleja OECD:n datasuosituksen näkökulmasta ja joudun turvautumaan asiantuntijoiden apuun.

9.1 OECD:n *Datasuositus*

Muuallakin kuin Suomessa on havahduttu julkisella rahoituksella kerätyn ja digitoidun tiedon näkymättömyyteen. Vuonna 2007 julkaistu OECD **Principles and Guidelines for Access to Research Data** (*Data Principles*) kehottaa kolmeakymmentä jäsenvaltiotaan huolehtimaan siitä, että julkista rahoitusta saanut tieto on helposti kaikkien kansalaisten saatavilla. Suomessa asiaa ajaa Tampereen yliopistoon perustettu *Yhteiskuntatieteellinen tutkimusarkisto* (FSD). Sen johtaja Sami Borg ja arkistonhoitaja Arja Kuula ovat soveltaneet OECD:n suosituksia Suomen oloihin raportissaan **Julkisrahoitteisen tutkimusdatan avoin saatavuus ja elinkaari. Valmisteluraportti OECD:n datasuosituksen toimeenpanomahdollisuuksista Suomessa (OECD:n datasuositus)** [28].

Ennen viranomaiset keräsivät tietoja ja luovuttivat niistä murto-osan kansalaisten käyttöön. Nyt pyritään siihen, että kansalaisilla olisi pääsy mahdollisimman suureen osaan viranomaisten keräämää tietoa, ja että he pystyisivät tuottamaan uutta sekä kommentoimaan olemassa olevaa tietoa viranomaiskannoissa.

Museovirasto uutisoi 15.9.2008 ”Museovirasto avasi kulttuuriympäristörekisterit kaikelle kansalle”. Se oli avannut internetissä Kulttuuriympäristön rekisteri -portaalin, josta löytyy tietoa muinaisjäännöksistä, niiden hoidosta ja niitä koskevista tutkimushankkeista sekä arkeologisista esinelöydöistä. Rekistereiden tietojen luvataan täydentyvän ja päivittyvän Museoviraston viranomais- ja tutkimustoiminnan yhteydessä. [71.]

9.1.1 Yhden taidemuseon kokoelmatietokanta internetissä keväällä 2008

Taidemuseoissa on tehty koko tietoyhteiskunta-ajan lukemattomia projekteja tämän tavoitteen saavuttamiseksi. Työtä ovat vauhdittaneet periaatteellisella tasolla mm.

Otkultti [51] ja *Kuldi* [39] -hankkeet. Konkreettisia toimia tukevat mm. laman aikana aloitettu ”työllistämiprojekti” *Myytti*, tarjoamalla puolet luetteloiden palkkarahoista ja uuden vuosituhatteen *Suomen museot on-line (SMOL)* [73], joka loi museon kokoelmatiedoille maksullisen julkaisukanavan internetiin.

Tietojärjestelmiä ja digitointiavustuksia hankkiessaan museot ovat usein perustelleet tarvettaan tietojen saavutettavuuden paranemisella ja avoimuudella.

Keväällä 2008 kävin järjestelmällisesti läpi taidemuseoiden internetsivustoja, ja tutkin, mitä tietoja niiden kokoelmista löytyi verkosta. Käytin hyväkseni Suomen museoliiton ylläpitämää museot.fi-sivustoa [<http://www.museot.fi/>].

Taidemuseoiden sivustoilla oli lähinnä luonnehdintoja teoskokoelmasta ja siitä, millaisista alakokoelmista se muodostuu. Joiltakin sivuilta löytyi viitetietoja museon toimittamista näyttelyluetteloista ja tutkimusjulkaisuista. Taideteoksista tai taiteilijoista oli tietoa vähän. Visiot kokoelmatietojen saatavuudesta ja kaikki kulttuurilaitokset yhdistävistä palveluista eivät ole vielä muuttuneet todellisuudeksi.

Poikkeuksen niukkuuteen tuovat VTM:n KEHYKsen ja tietohallinnon jo vuosia sitten priorisoima hanke *Taidekokoelmat*-verkkopalvelu. Se julkaistiin vuonna 2007. *Taidekokoelmat* kattaa VTM:n digitoidut kokoelmat kuvineen. [78.] Samoin kuin MV:n *Kulttuuriympäristörekisterin*, *Taidekokoelmat*-palvelun tiedot päivittyvät hiljalleen, kun palvelua ylläpitävän organisaation tietokantoihin tallennetaan lisää tietoa.

Kaupunki – kuvia suomalaisesta kaupungista -hankkeen verkkosivut luotiin alkuvuodesta 2003 ja niitä päivitettiin vielä projektin valmistuttua v. 2006. Kyseessä on Valtion taidemuseon (Kehys ja KKA) vuonna 2002 käynnistämä valtakunnallinen hanke, jonka aikana digitoitiin VTM:n ja lukuisten muiden suomalaisten taidemuseoiden kokoelmiin kuuluvia kaupunkia ja urbaania elämäntapaa käsitteleviä taideteoksia ja arkistomateriaaleja. Hankkeen aloitussivulla luvataan sivuston löytyvän [tekijänoikeuskysymysten ratkettua](http://www.montakertaakaupunkiin.fi) osoitteesta www.montakertaakaupunkiin.fi ja englanniksi www.townandagain.fi. Vuonna 2008 aloitussivulle on lisätty: ”WWW-sivusto on suljettu julkisesta käytöstä 31.12.2007”. [66.]

Keskusmuseon rinnalle ponnistaa yllättäen Polydoc-museoiden ryhmä. Se julkaisi kansainvälisenä museopäivänä 18.5.2008 **Avoim Museo** -sivuston. Sitä ylläpitävät Keski-Suomen, Keuruun, Saarijärven ja Äänekosken museot sekä Jyväskylän taidemuseo ja Suomen käsityön museo. *Avoimen Museon* kautta on pääsy kuitenkin vain Saarijärven ja Suomen käsityön museoiden kokoelmien verkkotietokantoihin. Jyväskylän taidemuseon kokoelmista on kirjalliset luonnehdinnat [63.]

Puoli vuosikymmentä toimineet *SMOL* [73] ja *MuseoSuomi – Suomen museot semanttisessa webissä* [69] -palvelut eivät ole onnistuneet vakuuttamaan taidemuseoita. Teknisesti se olisi jo mahdollista. *SMOL*ista on toimivat rajapinnat mm. Antikvariaan, Muskettiin, Muusaan, Mariaan, Siiriin ja Espoon museoiden järjestelmään. [5.]

Internet-osoitteista www.suomenmuseonline.fi ja www.museosuomi.fi löytyviä tietoja voi selailla altistumatta Stendahlin syndroomalle. Tutkimukseni puhtaaksikirjoitusvaiheessa joulukuun puolivälissä 2008 edellisestä löytyi täsmähaku-toiminnolla maalauksia 8, veistoksia 97 eikä lainkaan grafiikkaa. *Museosuomi* puolestaan ilmoittaa käyttäjystävällisesti jo etusivullaan taideteoksia olevan 115 kappaletta. Ettei tässä vain olisi kyseessä samat 115 (= 8 + 97) teosta, jotka olivat eksyneet *SMOL*inkin sivuille? [69], [73.]

Edellä kuvatun tilanteen vuoksi päädyin provosoivaan väliotsikkooni.

Paitsi OECD, valtiovalta ja ”suuri yleisö”, tietoja kaipaavat myös tutkijat. Valtakunnallisen museohistoriahankkeen seminaarissa Jyväskylässä keskusteltiin mm. museoiden tutkimuksesta. Helsingin yliopiston museologian lehtori Marja-Liisa Rönkkö, joka on tutustunut alan käytäntöihin myös mm. *VTM*:n ylijohtajana, ripittää museoita:

... Yhteistyön tulevaisuus ja vuorovaikutuksen lisääntyminen ovat ratkaisevasti museoiden aktiivisuuden – tai passiivisuuden – varassa ... Museot eivät koskaan yksinään pysty tutkimaan ja julkaisemaan kaikkia omia aineistojaan, joten niiden ”päällä istuminen” tai niillä rahastaminen ei ole eettisesti kestävää. Monenlaisia priorisointeja on tulevaisuudessa tehtävä – äärimmäisenä liikojen kokoelmien hävittäminen – mutta aivan ensimmäiseksi nostaisin tutkijoiden ja median hyvän ja pyyteettömän palvelun.[72.]

9.1.2 Siksi että...

Edellä kertomieni esimerkkien perusteella voi löytää muutaman ilmeisen argumentin sille, että julkisin varoin tuotetut tietovarannot eivät vielääkään ole internetissä.

- 1) **Tekijänoikeudet.** Tekijänoikeusmaksut kaatoivat osaltaan Valtakunnallisen taideteosrekisteri *Valterin* ja aivan ilmeisesti upean Kaupunki-sivuston. Yleensä asiasta käytävää keskustelua pyritään rajoittamaan, koska ”se ei kuitenkaan johda minnekään”. Siksi tyydyn toteamaan, ettei kysymys ole aina pelkästään rahasta, vaan myös siitä valtavasta työmäärästä (siis sittenkin rahasta!), joka tarvitaan tekijänoikeuksien omistajuuden selvittämiseen ennen kuin rahasta voidaan edes alkaa neuvotella.
- 2) **Raha.** Museot ovat 2000-luvulle tullessa oppineet, että internet-sivujen ja multimedian tuotanto on kallista. Se vaatii erikoisosaamista, jota museoilla ei yleensä ole. Samoin henkilökohtainen opiskelijoiden, tutkijoiden ja median palveleminen maksaa. Pitäisikö esim. suunnitelmallinen kokoelmien valokuvaaminen keskeyttää, jotta voitaisiin täyttää väitöskirjaa tekevän tutkijan kuvauspyyntö?
- 3) **Valmiiden tuotteiden ominaisuudet.** Valmiit, suurelta osin julkisella rahoituksella tuotetut, SMOL ja MuseoSuomikaan eivät tunnu taidemuseoista edullisilta ja haluttavilta vaihtoehdoilta. Niistä puuttuu lisäksi museon omistajaorganisaation tarpeet tyydyttävä ratkaisu, jolla museo voisi esitellä vain omaa kokoelmaansa esim. kaupungin verkkosivuilla.

Selvien syiden lisäksi löytyy vaikuttimia pinnan alta. Rönkkö viittaa edellisellä sivulla lainatussa esitelmässään ”tietojen päällä istumiseen”, hankittujen tietojen mustasukkaiseen vartiointiin [72], joka oli osa museoiden—toivottavasti jo mennyttä—**toimintakulttuuria.**

Paitsi kallista, tietojen julkaiseminen internetissä voi olla **hankalaa ja työlästä.** Normalisoimattomasta tietokannasta on vaikea suodattaa salattavaa aineistoa (esim. tietoja teoksen omistushistoriasta, sijaintipaikoista tai henkilötietoja).

Julkaistavaksi haluttu materiaali saattaa olla **vanhassa formaatissa tai vanhentuneella tallennusvälineellä**: ”lerpulla” tai ”korpulla” tiedostona, joka ei aukeakaan nykyisillä tekstinkäsittelyohjelmilla. Mikä työ onkaan ensin etsiä tietokonevanhus, josta vielä löytyy sopivat levyasemat tietovälineen lukemista varten. Sen jälkeen on vielä jäljitettävä tiedon lukemiseen ja siirtämiseen tarvittava ohjelmisto.

En malta olla mainitsematta esteenä **täydellisyyden tavoittelua**. Organisaation asiantuntijamaineen pelätään kärsivän, jos sen sivustoilta löytyy väärää tietoa. Tekijänoikeuksiin vetoaminen on syy, johon on helppo vedota, kun vanhoja, epätäydellisiä tekstitietoja ei haluta laittaa esille ilman kuvaa. Tutkija ei vaadi viimeiseen asti pureksittua tietoa. Ilonaiheeksi riittää, että tieto tiedosta on olemassa ja tutkijan saavutettavissa. Internetissä julkaistava aineisto mielletään liian usein valmiiksi lopputuotteeksi. Nykyisessä interaktiivisessa verkkomaailmassa tieto on raaka-ainetta, jota korjaamalla, yhdistelemällä ja johon lisäämällä siitä voi kasvaa mitä tahansa. ”Oman” tiedon tuntematon ja kontrolloimaton tulevaisuus pelottaa.

Tietovarantojen julkaisemisen ei tarvitse olla kovin monimutkaista; KVG²⁷. Pro graduni ohjaaja, professori Heikki Hanka, kertoi esimerkin vanhan Suomen taideyhdistyksen piirustuskoulun matrikkelin siirtämisestä webiin. Hän ei ollut onnistunut avaamaan 1980-luvulla tallentamaansa tietokantaa, joka oli tehty vanhalla ohjelmaversiolla. Hanka tuli kuitenkin tallentaneeksi tiedoston yliopiston verkkopalvelimelle. Kahden viikon kuluttua osia matrikkelin sisällöstä löytyi Googlen hakutuloksista, ja linkki johdatti hänet yliopiston palvelimella olevaan tietokantaan. Google oli indeksoinut sen automaattisesti ja Hangan käyttöympäristössä sulkeutuneena pysytellyt informaatio tuli vastaan internetissä. [3.]

9.2 Museoiden tietohallinnon nykytilanteesta

Epäilen etteivät Suomen taidemuseot jättäydy Googlen varaan, kun kyseessä on niiden tietovarantojen saatavuus. Kysyn asiaan mielipidettä Museoviraston tiedonhallintakeskuksen johtaja Vesa Hongistolta, koska hänellä on virkansa puolesta laajin perspektiivi sekä suomalaisen että kansainvälisen museoalan tiedonhallinnan

²⁷ ”Kato vaikka Googlesta!”

nykytilaan ja kehityksen suuntiin. Hän siirtyi MV:oon yksityisen yrityksen palveluksesta ja osaa tarkastella alan kehitystä ulkopuolisen silmin ja sisältöasioissa luottaa ammattilaisen sanaan. [5.]

Hongisto tunnustaa, että hänen näköalansa on kulttuurihistoriallinen ja yleinen enemmän kuin taidemuseoiden, mutta lisää, että tietohallinnon kannalta haasteet kaikenlaisissa museoissa ovat hyvin samanlaisia. Hän ei tarjoa lääkkeeksi museoalan pulmiin tutuksi tullutta ”terminologian yhtenäistämistä”. Hongiston erityisosaamista ovat tietojärjestelmien kehittämien, palveluiden ostaminen ja projektien toteuttaminen tehokkaasti. Museoalalla ei tällaista osaamista, Hongiston mukaan, voikaan vielä olla. [5.]

9.2.1 Tietojärjestelmät ovat heterogeenisiä

Museoalalla tietohallinnon suurin ongelma on tietojärjestelmien hajanaisuus. Ammattimaisesti hoidettuja n. tuhannesta museosta on 150 – 200. Näissä käytetään 30 - 50 ohjelmistoa. Koko kentällä on kymmenisen hallitsevaa tuotetta (taidemuseoilla niitä on pari). Niiden lisäksi on nousevia tuotteita, taantuvia tuotteita ja suuri joukko museokohtaisesti räätälöityjä. Monet valmiit järjestelmät ovat liian laajoja pienille museoille, joilta puuttuu kapasiteetti—myös taloudellinen—käyttää niitä. Esimerkiksi Musketti on Hongiston mielestä liian laaja kaikkien käyttöön. [5.]

Ohjelmistot ovat sekä teknisiltä ratkaisuiltaan että tietorakenteeltaan heterogeenisiä. Tilanne heijastuu suoraan museoiden taustaorganisaatioiden erilaisuudesta ja niiden eritaoisesta atk-osaamisesta. [5.] Valtakunnalliset keskusmuseot (MV, VTM, Luonnontieteellinen keskusmuseo) ovat ainoat, joilla on tietohallinto-osastot. Museoilta puuttuu tietojärjestelmien ostamisen taito, jolloin lähdetään pienestä ja helposta liikkeelle. Tuolloin ei huomata ajatella järjestelmän elinkaarta.

Kirjastot ovat ratkaisseet asian toisin: niillä on vain viisi eri ohjelmistoa, joista kullakin on asiakkaana 60–100 kirjastoa. Kirjastojen taustalla on iso organisaatio, jolla on osaamista tietohallinnosta ja hankinnoista. [5.] Perinteet ovat tässä asiassa kirjastojen puolella: Niillä ollut pitkään vakiintunut tapa luokitella ja kuvailla, josta ei ole tarvinnut enää keskustella järjestelmien tilausvaiheessa. Lisäksi kirjastojen toimintaperiaate

avoimina, lainaavina sivistyslaitoksina tukee myönteistä suhtautumista tietojen jakamiseen ja vaihtoon.

9.2.2 Yksilöllisyydestä saa maksaa

”Museoala on köyhänä alana maksanut 30 – 40 järjestelmän kehittämisen. Se on iso summa rahaa! Isompi kuin 3 – 4 järjestelmän kehittäminen yhdessä.”, tiivisti Hongisto tilanteen. Hänen mielestään erityyppisillä museoilla on kuitenkin oikeastikin erilaisia tarpeita järjestelmän suhteen erilaisista aineistoista johtuen: niitä ei pystytä luetteloimaan hyvin yhdellä ja samalla järjestelmällä. Parinsadan ammattimaisesti hoidetun museon kokoiselle ryhmälle voisi riittää 3 – 5 järjestelmää. [5.] Keskenään kilpailevia ohjelmistoja tarvitaan jo senkin vuoksi, ettei niiden kehitys pysähdy.

Nyt olisi aika aloittaa keskustelu siitä, paljonko järjestelmiä tarvitaan ja kuka niitä kehittää. Tehtävän ei tarvitsisi jäädä yksin MV:n tai VTM:n harteille. Yhtä hyvin järjestelmän voi tarjota maakuntamuseo, aluetaidemuseo tai kaupallinen taho. Hongiston mielestä myös ulkomainen, museoille suunnattu ohjelmistotarjonta tulisi käydä läpi [5].

Koko museokenttä, taidemuseoista puhumattakaan, on pieni yksikkömäärältään, henkilökunnaltaan ja taloudellisilta resursseiltaan. Se ei ole houkutteleva markkina vartenotettaville järjestelmän tarjoajille – ainakaan hajanaisena ja riitaisena. Hongiston saamien vastausten mukaan yrityksen olisi saatava tuloja n. 100 000 €/vuosi²⁸, jotta ohjelmiston kehittäminen olisi sille kannattavaa. Toinen yritys tekisi työn 50:lle siihen sitoutuneelle organisaatiolle. Ohjelmistoyritys olisi tyytyväinen, että joku muu huolehtisi yhtenäisyydestä ja kokonaispalveluista. [5.]

Antikvaria-ryhmän toimintamallista voisi katsoa esimerkkiä muillekin ohjelmistojen kehityshankkeille. Siinä museoiden rooli on käyttäjäyhteisöstä huolehtiminen, ja sillä on asiakkaiden tuntemus. Museoiden osaaminen on sisällön puolella. Hongistolla on tämän tyyppisestä toimintatavasta pitkä kokemus. Resurssit kerätään yhteen ja

²⁸ Tieto on vuodelta 2006 tai 2007.

kustannukset jaetaan sovitun mallin mukaan. Tulokseksi saadaan parempilaatuinen ohjelmisto samalla rahalla. [5.]

Palvelutarjonnan saaminen ohjelmistotuotteiden rinnalle on myös tärkeää. Esim pienelle museolle kertaluonteinen, palvelutyönä ostettava kokoelman luettelointi voisi riittää useiksi vuosiksi eteenpäin.

9.2.3 Avoimuus auttaisi yhtenäistämään

Tietojen jakaminen ja vaihtaminen kävisi helpoimmin, jos museoalalla käytettäisiin muutamia ohjelmistoja, jotka nojautuvat yhteiseen tietorakenteeseen. Perusrakenteen määrittäminen on jo tehty (esim. *KAMUT* vuonna 1998).

Hongiston tavoitteena on julkaista MV:n tietokantojen määrittelyt verkossa, mikäli tekijänoikeus sallii. Arkistolaitos on jo julkaissut omansa. Avoimella lähdekoodilla menestyneistä on maailmalla monta esimerkkiä. Humanistillekin tuttuja nimiä ovat Linux ja Linus Torvalds. Moninkertaisen työn tekemisessä ei ole järkeä. Jos joku haluaisi teettää räätälöidyn ohjelmiston, merkittävä osa työstä olisi jo tehty, kun tietorakennetta ei tarvitsisi määrittellä uudelleen. Ohjelmoija poimisi asiakkaan haluamat tietoelementit valmiista mallista. Kehitys tapahtuisi pikkuhiljaa museoiden kautta. Kun ohjelmistojen rakenteet koostuisivat standardin mukaisista tietoelementeistä, museot eivät olisi enää niin toimittajariippuvaisia. Ne voisivat helpommin vaihtaa palveluntarjoajaa.

Tällä olisi vaikutusta pitkällä tähtäimellä. Luonnollinen aika vaihtaa ohjelmistoa tulee kaikilla todennäköisesti eteen 5 - 10 vuoden kuluttua, koska tietotekniikan sykli on n. kymmenen vuotta. Sen jälkeen vastassa on jo muuttunut teknologia: enää ei löydy palvelinta, jossa vanha ohjelmisto pyörisi. Tehdyt investoinnit kannattaa hyödyntää loppuun saakka.

Siirtyminen tietojärjestelmästä toiseen on kuin hyppäisi liikkuvaan junaan. Teknologiset ratkaisut kehittyvät eikä tilannetta voi jäädyttää. Tärkeintä junaan hypätessä onkin vilkaista, mihin suuntaan se kulkee.

9.2.4 Miksi vasta nyt edistytään?

Museoiden tietotekniikka-asioita käsittelevä muistio ilmestyi yli kaksikymmentä vuotta sitten. Miksi asiat ovat edenneet tuskastuttavan hitaasti, vaikka tekniikan vauhti on huimaava? Kyse ei ole pelkästään rahasta, koska uutta tekniikkaa sai hankkia, vaikka se oli kallista. Kun amanuenssi Pakkanen anoi rahaa Suomen taideakatemian johtokunnalta MikroMikkonsa ostamiseen joulukuussa 1984, kyseessä oli 25 000 markkaa. [13.] Kuinka moni museo investoisi tänä päivänä 4 200 euroa yhteen pc:hen?

Toisaalta, odotellessa tekniset asiat ovat tulleet tutummiksi museoissa työskenteleville. Tekniikka on myös halventunut ja kehittynyt. Vasta nyt se alkaa olla kypsä tukemaan monia sellaisia toimintoja, joista on pitkään haaveiltu. Muutama vuosi sitten, kun strategioita laadittiin, langattomat yhteydet, internet kännykässä ja kannettavat tietokoneet olivat visioita. Nyt on olemassa museoidenkin käyttöön sopivia toimivia teknisiä elementtejä. Erilaiset laitteiston vuokraus- ja sovelluspalvelumarkkinat ovat kehittyneet ja niistä alkaa olla kokemusta. Kannettavat tietokoneet, web-käyttöliittymät ja kiinteä tietoliikenneyhteys mahdollistavat etäyhteyden. Tätä mahdollisuutta ei ole ollut pitkään.

Hongisto kehottaa tekemään uusia avauksia ja kokeilemaan uusia tapoja toimia. ”Kaikki ei onnistu, osa on katastrofeja, mutta pitää tehdä. Kun kokeilee ja tekee huolella niin projekteistaan oppii. Keskimäärin päästään voitolle.” Toivottavasti toimintakulttuurimme luontuu näin rämäpäisiin ehdotuksiin.

9.3 Kokoelmaluetteloinnin evoluutio

Tarkastellessani kokoelmien luettelointitapoja aloin vähitellen hahmottaa eri ilmiöiden kehityspolkua. Ensin olemassa olevasta (kirjastot, ulkomaiset museot) sovellettiin itselle sopiva tietorakenne. Kun käyttäjien määrä lisääntyi, kerrottiin muillekin, miten tietorakennetta täytetään ja kirjoitettiin luettelointiohjeistus. Laajenevissa käyttäjäpiireissä huomattiin tarve sopia terminologiasta. Asiasanastojen kerääminen alkoi. Kun samantapaisen tiedon kerääjiä ja käyttäjiä oli tarpeeksi paljon ja yhteistyö lisääntyi, huomattiin käytäntöjen erilaisuuden haittaavaan. Tuli tarve yhtenäistää.

Yhtenäistäminen aloitettiin itsestään selvästi pyramidin huipulta, asiasanojen ja terminologian yhtenäistämisestä. Ongelman lähestyminen kielen kautta oli luonnollisin

tapa museoissa työskenteleville tutkijoille. Yksittäisten museoiden asiasanalistoista on vuosien kuluessa edetty kansallisiin asiasanastoihin ja ontologioihin.

Luettelointiohjeistuksen laatiminen yleistyi, kun kokoelmatietojen tallennus tietokonerekistereihin alkoi. Luettelointiohjeita laadittiin yleensä tietyn järjestelmän yhteyteen ja usein, varsinkin tietokoneistumisen alkuvaiheessa, ne olivat yhdistettyjä laitteiston käyttö- ja tiedon luettelointiohjeita. Ohjelmiston ominaisuudet tuntuivat määräävän työtä enemmän kuin tallennettavasta aineistosta saatava tieto.

Edes yhteisten ohjeiden noudattaminen ei ratkaissut museaalisen tiedon helppoa saatavuutta ja haettavuutta, vaikka siihen 2000-luvulle tultaessa oli edellytykset: museot halusivat tehdä yhteistyötä, tiedot oli tallennettu kokoelmanhallintajärjestelmiin ja tekniikka mahdollisti tiedon yhdistämisen ja levittämisen. Tiedon järjestämistapojen laaja kirjo hankaloitti edelleen niiden koneellista käsittelyä ja ymmärtämistä. Tradition mukaan, teos, esine, oli kaiken keskiössä. Teosta kuvailtiin luokittelemalla sekä liittämällä siihen ominaisuuksia ja yhteyksiä: taiteilijan nimi, teoksen valmistumisvuosi, pääluokka.

Kansainvälinen dokumentointikomitea CIDOC oli paininut saman ongelman kanssa vuosikausia. Senkin työryhmissä oli huomattu ettei terminologian yhtenäistäminen yksin ole ratkaisu. Kansainvälisessä museoyhteisössä ja tietoverkoissa sanastot eivät ratkaise tiedon yhteiskäyttöisyyden ongelmaa, koska asiasanoitus on kieliriippuvainen. Ratkaisu on haettava syvemmillä, yhteisestä semantiikasta eli yhteisistä merkityksistä. Vallitseva paradigma on vaihtumassa CIDOCin luotua aiempaa teoskeskeistä lähestymistapaa moniulotteisemman käsitelmän, CIDOC CRM:n, jossa esineet yhdistetään mm. tapahtumiin, toimijoihin ja käsitteisiin. [12.]

CIDOC CRM on ns. ontologia, jossa määritellään museoalan käsitteiden merkitykset ja keskinäiset suhteet. Yhdistämällä yksittäisiä kokoelmia kuvailevat tiedot CIDOC CRM:ään ilmaistaan näiden tietojen merkitys yksiselitteisesti [12]. Järjestelmästä riippumaton standardoitu käsitteistö mahdollistaa esimerkiksi eri museoiden tietojärjestelmiin tallennettujen tietojen yhdistelyn siinäkin tapauksessa että nämä käyttäisivät erilaista luettelointiterminologiaa. Tiedon järjestymisen tavat ovat kieliriippumattomia. Tietokannat kommunikoivat tiedon ontologian tasolla. Museoalalla tiedon ontologiana on CIDOC CRM.

Lisäedellytyksinä uuden “museaalisen tiedon maailmankatsomuksen” syntymiselle ovat olleet ns. semanttinen web ja uudet formaalit kielet kuten RDF ja OWL, jotka internetin yhteisiä standardeja kehittävä W3-konsortio on luonut. Näiden kielten avulla käsitteistöt kuten CIDOC CRM voidaan esittää sellaisessa muodossa, että perinteisen tallentamisen ja haun lisäksi voidaan tuottaa loogisen päättelyn avulla johdettua tietoa. [12.]

Nyt museotalalla olisi ulottuvillaan työkalut, joilla esinetiedon keräämisen traditiota voidaan kehittää paitsi kansallisesti myös yhdistää se osaksi avointa, maailmanlaajuista kulttuuriperinnön infrastruktuuria.

10 Johtopäätökset

Tutkimusta tehdessäni löysin vastaukset johdannossa itselleni asettamiin kysymyksiin. Vastaukset ovat erilaiset kuin ne, jotka olisin kirjoittanut vuosi tai kaksi sitten. En siis tehnyt tätä matkaa turhaan. Osa niistä vastannee myös tekstissä aloittamaani pohdintaan siitä, miksi niin monet *Tietotekniikka*-muistion tavoitteista jäivät saavuttamatta. Mutta luulena, että *Tietotekniikka*-muistio ei vielä jätä minua rauhaan.

Mikä on johtanut museoalalla kokoelmatietokantojen suureen hajanaisuuteen?

- Aluetaidemuseojärjestelmä

Aluetaidemuseokokeilu ja sen vakinaistaminen hajautti museoalan kehittämisen vastuun ja voimavarat 1990-luvun alkuun saakka ympäri Suomea. Alalla ei ollut keskusohjausta, jossa olisi ollut rahoitusinstrumentti mukana. Paikalliset erot asenteissa ja mahdollisuuksissa ottaa tekniikka käyttöön olivat suuret. Tällaisessa tilanteessa oli luonnollista aloittaa pienin panoksina paikallisista tarpeista ja lähtökohdista. Näin menetellen saatiin paljon erilaisia yhteen museoon tai kaupunkiin hyvin toimivia järjestelmiä, joiden yhteen sovittaminen myöhemmin osoittautui työlääksi.

Yrjö Nurkkalan neuvoa, jonka hän tiivistää esityksensä ”Taidemuseon arkistojärjestelmästä” päätteksi vuonna 1981, oli näissä oloissa vaikea toteuttaa:

Tiedonhallintaan panostetut resurssit ovat pitkävaikutteinen investointi. Siihen liittyvät ratkaisut tulee taidemuseoiden tehtäväkentän hallitsemiseksi suunnitella kokonaisuutena ja toteuttaa vaikka osina. [Pori 1981, 96-97].

- Keskusmuseo

Pirkko K. Koski latelee *Selvityksessä Valtion taidemuseosta*²⁹ tekstiä, joka kuvaa hyvin tilannetta miltei missä tahansa suomalaisessa museossa kymmenen vuotta sitten. Itse en tohtisi tätä kirjoittaa, siksi otan Kosken viime tingassa avuksi. Ensiksi annan Koskisen

²⁹ Koski, Pirkko K. (1999) *Selvitys Valtion taidemuseosta*. OPM:n kulttuuripolitiikan osaston julkaisusarja. Nro2/1999. Helsinki:Edita.

ryöpyttää Keskustaidemuseotoimikuntaa epäselvästä toimeksiannosta keskusmuseota perustettaessa (s.8) ja todeta, ettei muutos säätiöhallinnon kollektiivisesta päätöksenteosta päällikkövirastoksi sujunut kivuitta (s.3). Organisaation ongelmakohtia myöskin ole ollut vaikea löytää: suunnitelmallisuuden puute ja epävarmuus vaikeuttivat yksiköiden toimintaa ja toiminnan pitkäjänteistä suunnittelua (s.6). Selkeästi määritellyt tehtäväjaot ja vastuusuhteet puuttuivat (s.15). Projektityöskentely kaipasi selkiyttämistä. Yksiköissä ei oltu selvillä atk:n kustannuksista, vaan pyydettiin ominaisuuksia tietämättä mitä ne maksavat. (s.16.)

Vastaperustettuun keskustaidemuseoon kohdistettiin valtavia odotuksia. Olihan sitä toivottu niin kauan. Kokoelmatiedon hallintajärjestelmien kehittäjillä oli kuumat paikat: heille oli annettu hoidettavaksi suuri valtakunnallinen tehtävä ja hyvin pienet taloudelliset resurssit. Yhtäällä olivat aluetaidemuseoiden odotukset ja toisaalla VTM:n oma henkilökunta. Kaikkien tarpeet yritettiin toteuttaa laajalla järjestelmällä. Onnistumisen yhtälöstä puuttui mielestäni ennen kaikkea sekä tietoteknistä että johtamisosaamista.

Viime kädessä monet esiintyneistä ongelmista johtuivat valtion tempoilevasta kulttuuripolitiikasta. Määrärahat vaihtelivat vuodesta toiseen eivätkä ne välttämättä olleet linjassa museoille esitettyjen vaatimusten kanssa. Toimintaa rahoittaakseen organisaatioiden täytyi taipua vuorovuosin taiteen monitoimikeskuksiksi, sisällöntuottajiksi tai kulttuurivientirytyksiksi.

- Tietämättömyys tietotekniikasta ja tiedon johtamisesta

Museoiden itsensä niskoille voi kuitenkin nakata sen, että tietotekniikan osaaminen on alusta asti ollut vähäistä eikä sitä ole kartutettu määrätietoisesti. Asenteissa oli vikaa ja padat soimasivat kattiloita. Tiedon ja asiantuntijaorganisaation johtamisessa on puutteita. Näistä syistä museoiden tietohallinto on ollut hyvin hajanaista ja lyhyellä tähtäimellä suunniteltua.

Tilanne on johtanut siihen, että museoissa on 2000-luvulle saakka vain reagoitu; on reagoitu henkilöstöltä, muista museoista tai valtion hallinnon taholta tulevaan paineeseen tietohallinnollisia ratkaisuja tehdessään. Sen sijaan olisi voitu ottaa aktiivinen rooli.

Miten museoiden olemassa olevia tietovarantoja voisi käyttää mahdollisimman tehokkaasti museotyössä?

- Jos minä saisin päättää, teettäisin HETI kevyen ohjelmiston kokoelmatietojen hallintaan.

Sellaista museot ovat kaivanneet jo 25 vuotta. Ohjelmistossa olisi 20 kenttää luettelointiin. Sen malli perustuisi kansainväliseen museoalan ontologiaan ja asiasanat ongittaisiin kotimaisesta. Nimeksi sopisi *Muumi* tai *Mummi* (museoiden minimitietokanta). Se rimmaksi hyvin *Muusan ja Musketin kanssa*.

- *Muumissa* olisi valmiit raportit museoiden ennakoitavissa olevia tarpeita varten: ripustuslaput, infotekstit katalogeihin, hankintaraportit, kartuntaraportit ja pääkirja.

Kun aloitetaan yksinkertaisesta, onnistutaan. Kun on onnistunut tuote, käyttäjät ovat tyytyväisiä. He käyttävät ohjelmaa ja huomaavat sen säästävän aikaa. Toivoakseni he uskaltaisivat myös kiinnostua kokoelmatiedon edelleen jalostamisesta, kun sen esille saamisen ei olisi liian hankalaa.

Tietysti *Mummin* pitäisi saada ”julkaisupalikka”, sovellus, jonka avulla tietokannan tiedot voisi laittaa esille omistajaorganisaation verkkosivuille. ”Hakupalikalla” satunnainen kävijä voisi etsiä tietoa teoksista. Sitten Mummi vain jäisi odottelemaan ”KDK-palikan”³⁰ valmistumista, päästääkseen esittäytymään kansainväliselle yleisölle.

Mihin suuntaan museaalisen tiedon hallintaa (ja siitä vastaavia) tulisi ohjata?

- Kansainvälisten standardien, kuten CIDOC CRM, käyttöön pelkän asiasanoituksen yhdentämisen asemesta.
- Tietoteknisistä asioista pitäisi kertoa mahdollisimman selkeästi ja realistisesti. Uusien asioiden oppimiseen sekä tietoteknisten ja dokumentoinnin käytäntöjen muuttamiseen pitää varata aikaa.

³⁰ Kansallinen digitaalinen kirjasto –hankkeen suunnitelmissa oleva hakuliittymä kansallisten muistiorganisaatioiden kokoelmatietoihin.

11 Lähdeviitteet

Painamattomat Lähteet

- [1] --- Kirjoittajan hallussa olevia muistiinpanoja ja suunnittelumateriaalia Vati- , Valtteri- , Vati2000-, Digitoinnin priorisointi-, Muusa- ja Muusanet- hankkeista.
- [2] Hanka, Heikki (1989) *Matkakertomus. Museon tiedonhallintaseminaari kajaanissa 27.4. – 28.4.1989*. Oulun taidemuseolle kirjoitettu raportti [Julkaisematon käsikirjoitus tekijällä]
- [3] Hanka, Heikki (2006) *Jyväskylän yliopiston taidehistorian professori Heikki Hangan suullinen tiedonanto palaverissa Jyväskylässä 10.10.2006*. [muistiinpanot tekijällä]
- [4] Heiskanen, Merja (2008) *Kuopion kulttuurihistoriallisen museon intendentti Merja Heiskasen kirjallinen tiedonanto 8.12.2008*. [Sähköpostit tekijällä].
- [5] Hongisto, Vesa (2007) *Museoviraston tietohallintopäällikkö Vesa Hongiston haastattelu 9.5.2007*. [Sisältökirja ja haastattelunauha tekijällä].
- [6] Isomäki, Irmeli (2005) *Ateneumin kokoelmaluetteloiden kehitys. Seminaariesitelmä. Taidemuseoiden julkaisu toiminta -seminaari Kiasmassa 20.10.2005*. [Seminaariesitelmän tiivistelmä sekä muistiinpanot tekijällä].
- [7] Kotilainen, Simo (2008) *Suomen käsityön museon johtaja Simo Kotilaisen suullinen tiedonanto 15.5.2008*. [Haastattelumuistiinpanot tekijällä].
- [8] Malme, Heikki (2008) *Ateneumin taidemuseon intendentti Heikki Malmen puhelinhaastattelu 28.1.2008*. [Haastattelumuistiinpanot tekijällä].
- [9] Malme, Heikki (2008) *Ateneumin taidemuseon intendentti Heikki Malmen kirjallinen tiedonanto 26.2.2008*. [Sähköpostit tekijällä].
- [10] Nummelin, Esko (2008) *Porin taidemuseon johtajan Esko Nummelinin kirjallinen tiedonanto 4.12.2008*. [Sähköpostit tekijällä].
- [11] Nurkkala, Yrjö (1981) *Tornion kaupungin "nettivelhon" Yrjö Nurkkalan kirjalliset tiedonannot 2.5.2007, 4.12.2008*. [Sähköpostit tekijällä].
- [12] Nyman, Mika (2008) *Synapse Computing Oy:n tk-johtajan ja CIDOC CRM – työryhmän jäsenen kirjallinen tiedonanto 14.12.2008* [Sähköpostit tekijällä].
- [13] Pakkanen, Veikko (2008) *Kuvataiteen keskusarkiston amanuenssi Veikko Pakkasen puhelinhaastattelu 28.1.2008*. [Haastattelumuistiinpanot tekijällä].
- [14] Pakkanen, Veikko (2008) *Kuvataiteen keskusarkiston amanuenssi Veikko Pakkasen suullinen tiedonanto 8.2.2008*. [Haastattelumuistiinpanot tekijällä].
- [15] Pakkanen, Veikko (2008) *Kuvataiteen keskusarkiston amanuenssi Veikko Pakkasen kirjalliset tiedonannot 5.3., 11.4., 21.11.2008*. [Sähköpostit tekijällä].
- [16] Partanen, Raija (2008) *Keski-Suomen liiton luovien toimialojen projektipäällikkö Raija Partasen puhelinhaastattelu 8.12.2008*. [Haastattelumuistiinpanot tekijällä].
- [17] Seppälä, Marketta (2008) *Näyttelyvaihtokeskus Framen johtaja Marketta Seppälän suullinen tiedonanto 28.2.2008*. [Haastattelumuistiinpanot tekijällä].
- [18] Suomen museoliitto (1976) *Suomen museoliiton kokoelmaselvitys ja pääsihteerin lähetekirje*. Suomen museoliiton laatima selvitys Suomen taidekokoelmista. [Museoliiton arkisto, Annakatu 16 B, 7. Krs, Helsinki].

- [19 Suomen museoliitto (1987) *ATK:n hyväksikäyttö Museoissa*. Suomen museoliiton laatima yhteenveto tammikuussa 1987 tehdystä kyselystä. [Museoliiton arkisto, Museoiden luettelointiohjelmat –kansio. Annakatu 16 B, 7. Krs, Helsinki].
- [20 Suomen museoliitto (1990) *ATK:n hyväksikäyttö Museoissa*. Suomen museoliiton laatima yhteenveto helmikuussa 1990 tehdystä kyselystä. [Museoliiton arkisto, Museoiden luettelointiohjelmat –kansio. Annakatu 16 B, 7. Krs, Helsinki].
- [21 Uusiniemi, Markku (2008) *Valtion taidemuseon tietohallintosektorin atk-suunnittelija Markku Uusiniemen suullinen tiedonanto 28.3.2008*. [Haastattelumuistiinpanot tekijällä].
- [22 Valanto, Sirkka (2007) *Museoviraston erikoissuunnittelija Sirkka Valannon haastattelu 12.6.2007*. [Haastattelunauha tekijällä].
- [23 *Valtakunnallisen taideteosrekisterin suunnitteluun liittyviä suunnittelu- ja valmisteluasiakirjoja*. Suunnitelmat: Dnro 713/401/91, Systeemityösopimus: Dnro 19/035/93, Valtterin suunnittelu- ja valmistelytyöryhmät sekä tietosisältömalli: Dnro 13/09/94, Sopimus YLE:n kanssa 6/40/94. [Ateneum, Päätearkisto, 4. Krs: Kaivokatu 2-4, Helsinki / Tekijällä kopiot käyttämästään arkistomateriaalista].
- [24 Waenerberg et al. *Ateneumin taidemuseossa edelleen käytössä oleva työkappale inventaariokirjasta A I 1- 762, joka on facsimile alkuperäisestä*. [Raija Vuorisen työhuone. Ateneum, Toimisto 2. krs, Kaivokatu 2-4, Helsinki / Tekijällä myös n. 20 valokuvaa inventaariokirjan eri aukeamilta].
- [25 Valtion taidemuseon teostietokanta Muusasta tehty listaus (2008) *Teokset, jotka on hankittu ennen vuotta 1889: Teosnumero, haltija, taiteilija, teosnimi, ajoitus, pääluokka lajiteltuina taiteilijan ja teoksen nimen mukaan* [Listaus tekijällä].
- [26 Vuorinen, Raija (2008) *Ateneumin taidemuseon kokoelmatiedoista vastaavan museoassistentti Raija Vuorisen suullinen tiedonanto 8.2.2008*. [Haastattelumuistiinpanot tekijällä].

Painetut lähteet

- [27 --- (1982) *Porin taidemuseon vuosikertomus 1981. 22. Valtakunnalliset taidemuseopäivät 24.-26.9.1981*. Porin taidemuseon julkaisuja 1. Pori: Porin taidemuseo.
- [28 Borg, Sami, Kuula, Arja (2007) *Julkisrahoitteisen tutkimusdatan avoin saatavuus ja elinkaari valmisteluraportti OECD:n datasuosituksen toimeenpanomahdollisuuksista Suomessa*. Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston julkaisuja 6. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto.
- [29 Ekosaari, Maija, Valanto, Sirkka (1997) *VATI/VALTTERI -projektin loppuraportti ja toimenpide-ehdotus*. Helsinki: Valtion taidemuseo.
- [30 Hansen, Henrik Jarl (1995) *IT på museum: informationsteknologi på de nordiske museer*. Helsinki: Pohjoismainen ministerineuvosto.
- [31 Harjuhahto-Madetoja, Katrina et al (2007) *Suomalaista tietoyhteiskuntaa rakentamassa. Hallituksen tietoyhteiskuntaohjelma 2003–2007. Loppuraportti*. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia
- [32 Hautala, Kristina, Jaukkuri, Maaretta (1976) *Aluetaidemuseokokeilu vuonna 1974. Muistio aluetaidemuseotoiminnan kehittämistä*. Helsinki: Valtion kuvataidetoimikunta.

- [33 Heinonen, Jouko, Lahti, Markku (2001) *Museologian perusteet*. Suomen museoliiton julkaisuja 49. 3. uud. laitos. Helsinki: Suomen museoliitto. pp. 292, 3.
- [34 Hellgren, Timo, Pärssinen, Leena, Suhonen, Maija (1998) *Muisti: kansallisen aineiston digitointi ja verkkokäyttö: yhteishanke opetusministeriön Suomi tietoyhteiskunnaksi -ohjelmaan*. Loppuraportti 30.5.1998 Helsinki: Helsingin yliopiston kirjasto.
- [35 Jaakkola, Hannu (1991) *Analyysi tietotekniikan soveltamisesta Suomen teollisuudessa*. Tampereen teknillisen korkeakoulu. Julkaisuja 70. Tampere: Tampereen teknillinen korkeakoulu.
- [36 Kamut-työryhmä (1997) *KAMUT-tietorakenne: Kirjastojen, arkistojen ja taide- sekä kulttuurihistoriallisten museoiden yhteiskäyttöiset luettelointitiedot. Projektin loppuraportti 19.3.1997*. Helsinki: Kansallisarkisto.
- [37 Kecskeméti, István (2008) *Papyruksesta megabitteihin arkisto- ja valokuvakokoelmien konservoinnin prosessin hallinta*. Jyväskylä studies in humanities 92. arkistolaitoksen toimituksia 3. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- [38 Kina, Susanna (2002) *Avaako internet museoiden ovia? - Kuinka museotoimintaa on hajautettu internetiin keväällä 2002*. [Proseminariesitelmä: Jyväskylän yliopisto, Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos, museologia].
- [39 Kulttuurinen tietoyhteiskunta -asiantuntijatyöryhmä (1996) *Kulttuurinen tietoyhteiskunta strategiset perusteet ja lähtökohdat opetusministeriön toimintaohjelmaksi 1997-2000*. Opetusministeriön työryhmien muistioita 11:1996. Helsinki: Opetusministeriö.
- [40 Kulttuuriperinnön digitointityöryhmä (KULDI) (2003) *Kulttuuriperintö tietoyhteiskunnassa. Strategiset tavoitteet ja toimenpide-ehdotukset. Opetusministeriön julkaisuja 2003:24*. Helsinki: Opetusministeriö.
- [41 Kuvataiteen koulutus- ja museotoimikunta (1973) *Kuvataiteen koulutus- ja museotoimikunnan mietintö*. Komiteamietintö 1973:119. Helsinki: Opetusministeriö.
- [42 Mäkinen, Marketta, Partanen, Raija, toim. (1987) *Valtakunnalliset taidemuseopäivät 27.-29.8.1986. Jyväskylä - Saarijärvi*. Jyväskylä: Alvar Aalto Museo.
- [43 Museo 2000 -toimikunta (2000) *Museo 2000 museopoliittinen ohjelma museopolitisk program*. Komiteamietintö 1999:8, opetusministeriön työryhmien muistioita 31:1999. Helsinki: Opetusministeriö.
- [44 --- (1985) *Museo 4/85*. Museoiden Tietotekniikka -työryhmän muistiolle omistettu numero. Helsinki: Museoliitto.
- [45 Museoasian neuvottelukunta (1984) *Taidemuseopoliittinen ohjelma*. Komiteamietintö 1984, 64. Helsinki: Museoasian neuvottelukunta.
- [46 --- (1983) *Museoiden dokumentointia ja tutkimusta. 22.-24.11.1982 Vaasassa ja Uumajassa järjestetyn seminaarin kotimainen materiaali*. Suomen museoliiton julkaisuja 28. Helsinki: Suomen museoliitto.
- [47 --- (1985) *Museoiden tietotekniikkatyöryhmän muistio*. Opetusministeriön työryhmien muistioita 1985:17. Helsinki: Opetusministeriö.
- [48 Museotoimen aluehallintokomitea (1973) *Museotoimen aluehallintokomitean mietintö*. Komiteamietintö 1973, 13. Helsinki: Valtioneuvosto.
- [49 Museovirasto (1981) *Museopoliittinen ohjelma*. Helsinki: Museovirasto

- [50 Nurkkala, Yrjö (2007, 2008) *Esitutkimus aluetaidemuseon tietopalvelutoiminnan järjestämiseksi. Porin taidemuseon vuosikertomus 1981. 22. Valtakunnalliset taidemuseopäivät 24.-26.9.1981. Porin taidemuseon julkaisuja 1.* Pori: Porin taidemuseo.
- [51 Opetuksen, tutkimuksen ja kulttuurin tietoyhteiskuntaneuvottelukunta Otkultti (2000) *Oppimisen, luovuuden ja osaamisen Suomi II.* Helsinki: Opetusministeriö. pp. 35.
- [52 Anttiroiko, Ari-Veikko ja Savolainen, Reijo (2000) "Kuntien strategise tulkinta- ja tietoprosessit". Pantzar, Eero, toim. *Informaatio, tieto ja yhteiskunta. Raportti Tiedon tutkimusohjelman II tutkijaseminaarista 8. - 9.6.2000. 4/2000.* Suomen akatemian tiedon tutkimusohjelman raportteja. Tampere: Tampereen yliopisto, Tietoyhteiskunnan tutkimuskeskus.
- [53 Reitmaa, Sinikka (2002) *Myytti, suomalainen askel museokokoelmien sähköisessä tallennuksessa – projektin tarkastelua digitalisoituvassa maailmassamme.* [Proseminariesitelmä: Jyväskylän yliopisto, Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos, museologia].
- [54 Saarikivi, Sakari (1975) "Suomen kuvataidemuseot". Artikkelijassa *Muuttuva Museo*, Helsinki: Oy Gaudeamus Ab.
- [55 Sederholm, Helena (2001) *Taiteen tulkkina: selvitys taidemuseoiden erityisluonteesta.* Kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osaston julkaisusarja nro 5/2001. Helsinki: Opetusministeriö.
- [56 Suomen museoliitto (1983) *Kulttuurimateriaalin luokitusjärjestelmä. Suomen museoliiton suosituksia 2/83.* Helsinki: Suomen museoliitto. [Museoliiton kirjasto].
- [57 Suomen museoliitto (1987) *Taideteosten luettelointitiedot ja kirjoituohje automaattista tietojenkäsittelyä varten. Suomen museoliiton suosituksia 2/87.* Helsinki: Suomen museoliitto. [Museoliiton kirjasto].
- [58 Suomen museoliitto (1984) *Taideteosten luettelointikortti. Suomen museoliiton suosituksia 1/84.* Helsinki: Suomen museoliitto. [Museoliiton kirjasto].
- [59 Svenström, Anna (2006) *Etsitään edullista ja toimivaa. Digitaalinen luettelointiohjelma Etelä-Pohjanmaan paikallismuseoille.* [Proseminariesitelmä: Jyväskylän yliopisto, Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos, museologia].
- [60 Valtakunnallisen taideteosrekisterin tietosisältöryhmä (1993) *Valtakunnallisen taideteosrekisterin tietosisältömalli ja luettelointiohjeet.* Helsinki: Valtion taidemuseo.
- [61 Ylönen, Riitta (1995) "ATK:n käyttö Suomen museoissa 1995," ATK-Julius 1995. Helsinki: Suomen Museoliitto.

Internet -lähteet

- [62 --- (2008) *Ajankohtaisseminaari museoiden kokoelmanhallinnasta. Seminaari Suomen kansallismuseossa 14.-15.2008. Järjestäjänä Suomen Museoliitto.* [Seminaariesitelmän oheismateriaali sekä muistiinpanot tekijällä].
Saatavana myös: tiivistelmä seminaarista <http://www.museoliitto.fi> ->koulutus ->ajankohtaisseminaari
- [63 --- (2008) *Avoin museo.* Portaali keskisuomalaisten museoiden tietoihin ja kokoelmiin. [Tiedot haettu 11.12.2008]. Saatavana: <http://www.avoinmuseo.fi>.

- [64 Hongisto, Vesa (2005) *Museoiden kokoelmien digitointi v. 2005*. Museoviraston tiedonhallintakeskuksen raportti. Saatavana: <http://www.nba.fi/tiedostot/08d5db28.pdf>
- [65 Hongisto, Vesa (2006) *Myytti-avustusten käyttö*. Museoviraston tiedonhallintakeskuksen raportti. Saatavana: <http://www.nba.fi/tiedostot/75bfc310.pdf>
- [66 --- (2005) *Kaupunki - Kuvia suomalaisesta kaupungista*. [Tiedot haettu 11.12.2008]. Saatavana: <http://www.fng.fi/fng/rootnew/fi/kehys/kaupunki/default.htm>
- [67 --- (1998) *Muisti - projektin verkkosivut*. [Tiedot haettu 16.3.2007]. Saatavana: <http://www.lib.helsinki.fi/memory/>
- [68 --- (2005) *Museohistoria- projektin verkkosivut*. [Tiedot haettu 1.11.2008]. Saatavana: <http://www.museoliitto.fi> ->projektit ->museohistoria
- [69 --- (2004) *MuseoSuomi- verkkosivut*. [Tiedot haettu 15.11.2007]. Saatavana: <http://www.museosuomi.fi>
- [70 Museovirasto; Kaukonen, Marianne (2007) *Museotilasto 2006*. [Tiedot haettu 7.5.2008]. Saatavana: http://www.nba.fi/fi/kulttymparistorekisteri_auki
- [71 --- (2008) *Museoviraston Kulttuuriympäristön rekisteriportaalin*. [Tiedot haettu 30.9.2008]. Saatavana: <http://www.nba.fi/fi/tietopalvelut>.
- [72 Rönkkö, Marja-Liisa (2007) *Museoiden tutkimuksen merkityksestä Museonäyttelyt yhteiskunnan peilinä*. Esitelmä. Valtakunnallisen museohistoriahankkeen seminaari I, 22.-23.1.2007 Jyväskylä
- [73 --- (2004) *Suomen museot on-line (SMOL)*. [Tiedot haettu 11.12.2008]. Saatavana: <http://www.suomenmuseonline.fi>
- [74 Salonharju, Inkeri (1999) *Kirjastot, arkistot ja museot yhteistyössä. Pääkirjoitus. "Tietolinja" 3/99*. [Tiedot haettu 16.3.2007]. Saatavana: <http://www.lib.helsinki.fi/tietolinja/0399/pk0399.html>
- [75 --- (1986) *SAMOREG -projektin loppuraportti ja luettelointiohjelstusta*. [Tiedot haettu 1.12.2008]. Saatavana: <http://remus.meta.se/samoreg/rapport.html>
- [76 Schaumann, B. O (1873) *Katalog öfver Finska Konstföreningens samling af taflor och skulpturarbeten*. Helsinki: Finska konstförening. [Tiedot haettu 15.11.2008]. Saatavana: <http://www.fng.fi/fng/rootnew/fi/kka/kka-etusivu.htm>
- [77 Suominen, Jaakko et al (2000) *Suomen tietotekniikan kronologia*. [Tiedot haettu 5.11.2007]. Saatavana: <http://www.tuug.fi/~jaakko/tutkimus/kronologia.html>
- [78 --- (2007) *Taidekokoelmat -verkkopalvelu*. Valtion taidemuseon verkkosivuilla oleva hakutoiminto Muusa-musojärjestelmästä peräisin oleviin luettelointitietoihin [Tiedot haettu 1.12.2008]. Saatavana: <http://www.fng.fi>
- [79 Tikkanen, J. ; Waenerberg, T (1889) *Luettelo Suomen taideyhdistyksen kokoelmista*. Helsinki: Suomen taideyhdistys [Tiedot haettu 15.11.2008]. Saatavana: <http://www.fng.fi/fng/rootnew/fi/kka/kka-etusivu.htm>

12 Liitteet

Jyväskylän yliopisto

Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos

LIITE I TIETOSISÄLTÖMALLIT

Olen koonnut allaolevaan taulukkoon esimerkkejä eri aikoina käytetyistä tietorakenteista. Ensimmäiset kaksi, B.O. Schaumannin luettelo vuodelta 1873 ja Ateneumin teoskortti, joka oli käytössä viimeistään 1950-luvulla, olivat "paperisovelluksia". Silti niissä on aivan samoja tietoja kuin myöhemminkin. Ensimmäisten tietokonerekisterien mallit Porista ja Jyväskylältä niputin samaan sarakkeeseen, koska ne ovat identtiset.

Tiedot on ryhmitelty tunnistetietoihin, taiteilijan ja teoksen tietoihin sekä mittoihin, valokuva- ja näyttelytietoihin. Seuraavalle sivulle ryhmittelin ns. luottamuksellisia tietoja konservoinnista, hankintatiedoista ja sijainnista.

Väriraidat havainnollistavat hajontaa saman asian luetteloinnissa (elinaika vs. syntymä- ja kuolinaika sekä mitat) tai osoittavat terminologian ja "asiasanoituksen" harmaan alueen--tässä taulukossa se on tosin vihreä. Vihreällä alueella olevat sanalliset määritelmät kertovat, minkä nimiseen kenttään tietoja tallennettiin. Esim. Ateneumin korttiin merkittiin tekniikan kohdalle tietoja, jotka nykyään jaettaisiin pää- ja erikoisluokkaan ja materiaalitietoihin.

Tietosisältö- mallin "keksijä"	Katalog 1873	AT kortti	Pori tm Aalto museo	Museoiden tietotekn muistio	Taidemus minimitiedot	AT Polydoc	ML suositus	Antikvaria	Valteri	Vati
Tietoelementit		1950?	1981 1984	1985	1986	1986	1987	1992	1992	1992
Musco / Haltija	J			teosno	X	X	X	x	x	x
Muscon tunnus				teosno			X	x	x	x
Omistaja	J					X	x	x	x	x
Kokoelma	J			teosno	X	X	X	x	x	x
Teoksen numero	X	x	x	X	X	X	X	x	X	x
Taiteilijan nimi	X	x	x	X	X	X	X	x	X	x
sukupuoli					X	X	x	x	x	x
elinaika		x	x	X	X					
Syntymäaika	X					X	X	x	x	x
kuolinaika	X					X	X	x	x	x
kansalaisuus	X	x	x	X	X	X	X	x	x	x
Teoksen nimi	X	x	x	X	X	X	X	x	X	x
Teoksen kaikki nimet								?	x	x
Muut nimet, käännökset							x	?	x	x
valmistumisvuosi	X	x	x	X	X	X	X	x	X	x
Tekopaikka/maa	j							x	x	x
Pääloukka	X	tekn	tekn	luokittelu		X	luok.tiedot	x	X	x
Erikoisluokka	X	tekn	tekn	luokittelu		X	luok.tiedot	x	X	x
Tekniikka		x	x	X	X			x	x	x
Tekn & mater.						X	X			
Materiaali		tekn	tekn					x	x	x
Pohjamateriaali		tekn	tekn					x	x	x
Pintakäsittely		tekn	tekn						x	x
Merkinnät	Sign.						x	x		
Muut merkinnät	J*					x	x			
Vedosmerkinnät						x	x			
Asiasanat						x		x	x	x
Aihe	J				"luokitus"	X	luok.tiedot	x	x	x
Tyyli						X	x	x	x	x
Koulu[kunta]/ryhmä						X	x	x	x	x
Kuvaus ja aihe				X				x		
Mitat	X	x*	x	X**	X		X	x	X	x
Mitat ja paino						X				
Paino				X				x	x	x
Kesto								x	x	x
Valokuvan negatiivin säilytyskoodi		x	x						x	x
Kuva/negano numero				X			X	x	x	x
Valokuva/dia						X				
(Dia)kuva, on / ei	X	x	x	X						
Lainaustiedot				X			x	x		x
Näyttelyt	X			X		X	x	x	x	x
Kirjallisuusviitteet	X			X		X	x	x	x	x
lisätieto / huomautukset		x	x	X		x	x	x	x	x

Ekosaari: Tietokoneet museotyössä

LIITE 2 TIETOKANNAT TAIDEMUSEOISSA

Taulukko 2 Kuvaa kokoelmien hallintaan käytettyjen ohjelmistojen yleistymistä taidemuseoissa.

Yritin kerätä siihen ne 69 taidemuseota, jotka mainitaan Museotilastossa. Vaikka tilasto julkaistaankin xls-muodossa, ei siitä ole aivan yksinkertaista tehdä ”taidemuseohakua”. Olen työssäni moittinut museotilastojen epämääräisyyttä, mutta niin vain on, että minultakin on hukkunut kaksi museota jonnekin. Näin on siitäkkin huolimatta, että mukana on Ahvenanmaan taidemuseo, jota ei Museotilastoon rekisteröidä. Taidanpa pyytää anteeksi 1970- luvun tilastojen laatijoilta.

Museotyyppi t= taidemuseo, k= kulttuurihistoriallinen museo, a= aluetaidemuseo.

Teosten ja esineiden lukumäärät ovat niin kuin ne on museotilastossa ilmoitettu. Joidenkin museoiden kohdalla teosten lukumäärä oli epäselvä, joten selvitin sitä mm. internetistä ja kyselemällä. Lukumäärä 99 tai 999 ilmoittaa näissä tapauksissa kokoelman suuruusluokkaa, onko taideteoksia kokoelmissa muutamia kymmeniä vai satoja.

Kaikkien museoiden tiedoissa ei teosten ja esineiden lukumääriä ole eroteltu, mutta esim. Lahden taidemuseon kohdalla valtavan teosvolyymin takana on julistekokoelma. Ilman sitä museon teoskokoelma olisi samaa luokkaa kuin esim. Helsingissä, Tampereella tai Jyväskylässä.

ML 1/87 ja ML 2/90 ovat museoliiton tekemiä atk-selvityksiä. Vuonna 1995 julkaistiin Kulttuurisen tietoyhteiskunta –ohjelman kunniaksi ATK-Julius. Pari vuotta sen jälkeen selvitti Museovirasto kokoelmahallintaohjelmien tilannetta. Kymmenen vuotta myöhempään tilastoon olen kerännyt aineistoa mm. omista muistiinpanoistani, ohjelmistotoimittajilta ja Museoviraston tiedonhallinnasta.

MUSEO	mustyp	teoksia	esine-	ML 1/87	ML 2/90	atkjulius 95	MV 21.3.1997	2008
Äänekosken taidemuseo	t	764						Polydoc
Aboa Vetus & Ars Nova museo	t	578	40160				FileMaker	Vati
Aineen taidemuseo, Tornio	t	2841		kortistoohj	kortistoohj	Vati	Vati	Cumulus
Ålands konstmuseum	t	999					Vati	Vati
Amos Andersonin taidemuseo, Helsinki	t	6000			oma sovellus tulossa	Vati	Vati	Muusa
Cygnæuksen galleria	t	99					Musketti	Musketti
Didrichsenin taidemuseo, Helsinki	t	1000					Vati?	Vati?
Eemil Halosen museo	t	800	1300				Paradox	Paradox
Emil Cedercreutzin museo ja kulttuurikeskus	oma xls	3847	15000				Dbase	Dbase
EMMA-Espoon modernin taiteen museo	t	4900						
Etelä-Karjalan taidemuseo, Lappeenranta	a	2296			Antikvaria-yhteistyö	Antikvaria	Antikvaria	Antikvaria
Gallen-Kallelan Museo, teoksia ei luettu erikseen	t, k	7386	7386				OvalImage	OvalImage
Gösta Serlachiuksen taidemuseo	t	2200		dBase III	dBase III	dBase III	Vati	Muusa
Hämeenlinnan Taidemuseo	a	6079				Access	Vati	Muusa
Heinolan tm	t	792						
Helsingin kaupungin taidemuseo	a	8295			oma sovellus tekeillä	Tamujärjestelmä	Tamu	Tamu
Hiekan taidemuseo, Tampere	t, k	200	6671			Tool book	Tool book	Tool book
Hyvinkään taidemuseo	t	1615				Vati	Vati	Muusa
Imatran kaupungin tm	t	1475				Vati?	Vati	
Järvenpään taidemuseo	t	384	2035					
Joensuun taidemuseo	a	3401			Antikvaria	Antikvaria	Antikvaria	Antikvaria

LIITE 2 TIETOKANNAT TAIDEMUSEOISSA

Jyväskylän taidemuseon kohdalla on huomattava, että se perustettiin vasta vuonna 1998, kun Alvar Aalto – museo keskittyi arkkitehtuurimuseoksi ja sen aikaisemmin hallinnoima taidekokoelma siirrettiin taidemuseoon. Tämän vuoksi kaikki paitsi viimeisen sarakkeen tieto koskee myös Alvar Aalto –museota, joka tunnetaan tietotekniikan pioneerina Porin rinnalla.

MUSEO	mustyp	teoksia	esine-	ML 1/87	ML 2/90	atkjulius 95	MV 21.3.1997	2008
Jyväskylän taidemuseo (AAM)	a	9600		Polydoc	Polydoc	Polydoc	Polydoc	Polydoc
K.H.Renlundin museo	t	1164					Paradox	Vati, Muusa
Kajaanin taidemuseo	t	755			Antikvaria	Antikvaria	Antikvaria	Antikvaria
Kankaanpään kaupunginmuseo	k,t	379	24000				oma sovellus	Cumulus
Kemin taidemuseo	a	2171						
Keravan taidemuseo	t	1282						
Keuruun museo	k,t	625	2000					
Kouvolan tm	t	1045					Vati	Vati, Muusa
Kuopion taidemuseo	a	5822			Polydoc	Polydoc	Vati	Polydoc, Vati, Muusa
Lahden taidemuseo/ julistemuseo (63000 julistetta)	a	71964		esi-Antikvaria	Antikvaria		Antikvaria	Antikvaria
Lapinlahden taidemuseo	t	2158						
Lapuan taidemuseo	status?	1						Muusa
Lönnströmin taidemuseo, Rauma	t	289				Vati	Vati	Vati
Matinpalo museo		99						
Mikkelin taidemuseo	a	5540		esi-Antikvaria	dBase	dBase	KuvaMinttu	KuvaMinttu
Nelimarkka-museo, Alajärvi	a	2390				Paradox	Vati	Muusa
Nelin-Cronströmin taidekoti		99						
O. Jauhaisen tmuseo		99						
Orimattilan taidemuseo		99						Muusa
Oulun taidemuseo	a	3904			Antikvaria-	Antikvaria	Antikvaria	
Pohjanmaan museo, Vaasa	a	5757				Vati	Vati	Muusa
Porin taidemuseo	a	2367		teostallennusohj	teostallennusohj, dBase	dBaseIII, Paradox	Vati	Muusa
Porvoon kaup Walter Runebergin veistoskokoelma	t	120						
Porvoon kaup Yrjö A. Jäntin taidekokoelma	t,k	1000						
Raision taidemuseo	t	3365	600					
Rauman Taidemuseo	t	744			Paradox	Paradox	Vati	Muusa
Reitzin Säätiön kokoelmat	säätiö	99						
Riihimäen Taidemuseo	t	2352					Vati	Muusa
Rovaniemen taidemuseo	a	3316			enenn antikvaria?		KuvaMinttu	Cumulus
Saarjärven museo	k,t	1870	20100		oma arvaus		Polydoc	Polydoc
Sara Hildénin taidemuseo, Tampere	t	4395			Paradox tulossa	Paradox	Vati	Muusa
Särestöniemimuseo, Kittilä	t	1405	4208					Cumulus
Taidekoti Kirpilä	oma xls	99					Oma sovellus	Oma sovellu
Tampereen taidemuseo + nymu	a	14000			paradox	Paradox; Vati	Vati	Muusa
Tikanojan taidekoti, Vaasa	t	1072					Vati	Muusa

Ekosaari: Tietokoneet museotyössä

LIITE 2 TIETOKANNA T AIDEMUSEOISSA

MUSEO	mustyp	teoksia	esine-	ML 1/87	ML 2/90	atkjulius 95	MV 21.3.1997	2008
Turun taidemuseo	a	6000					Vati	Muusa
Tuusulan museot, Halosenniemen museo, Martta Wendelin	oma xls	2544						Muusa
Valtion taidemuseo, Helsinki	vkm	31197		Infostar; Polydoc	Datastar; Polydoc		Vati	Muusa
Valtion taideteostoimikunta	ei museo	999					Vati	Muusa
Vantaan taidemuseo	t	3978			Word perfecct; kuvatallennus		Vati	Muusa
Varkauden tm	t	1520			kortisto-ohjelma	kortisto- ohjelma	Vati	VATI
Veturitali-Salon taidemuseo	t	1595					Vati	Muusa
Vilho Lampi -museo	oma xls	99					Antikvaria (OTM)	Muusa (OTM)
Villa Gyllenberg	oma xls	99						
Visavuori-museo, Emil Wikström, Kari Suomalainen	oma xls	13000	7500					
Wäinö Aaltosen museo, Turku	t	6000					Vati	Muusa
Ohjelmia museoissa yht.	67			7	21	23	47	49

Ekosaari: Tietokoneet museotyössä

LIITE 2 TIETOKANNAT TAIDEMUSEOISSA

.

LIITE 3 TIETOYHTEISKUNTAPROJEKTIT

Muisti.....	7
Kamut 1 ja 2.....	8
Myytti	9
Museoliiton tietostrategiakoulutus	9
Otkultti.....	10
SMOL 2000	11
KULDI 2000-2003	12
Digitoinnin priorisointi 2000 -2001	14
Kulttuuriperinnön digitointitoimisen Kansallinen NRG-työryhmä	15

Muisti

Projektin virallinen nimi	Muisti: Kansallisen aineiston digitointi ja verkkokäyttö
Kesto	1995-1998
Lyhyt nimi	Muisti
Taustalla	OPM / <i>Suomi tietoyhteiskunnaksi</i>
Edeltäjä	-
Seuraaja	<i>KDK</i>
Verkkosivut	http://www.lib.helsinki.fi/memory/

Muisti-projekti oli Suomessa ensimmäinen laatuaan, jossa kirjasto-, arkisto- ja museolaitos yhdistivät voimansa. Hanke selvitti olemassa olevien kokoelmien siirtämistä digitaaliseen muotoon ja niiden verkkokäyttöä.

Projekti tuotti Muisti-viititetietokannan ja paikallisia kuvatietokantoja, jotka sisältävät tekstiä, kuvia, käsikirjoitusmateriaalia ja karttoja. Yhteisen kiinnostuksen kohde oli aineistotyyppistä riippumattoman metadatakuvailun kehittäminen.

Toinen tärkeä yhteistyöalue oli kotimainen sanastotyö. Yleisen suomalaisen asiasanaston (YSA) käyttöä laajennettiin kirjastoympäristöstä arkistolaitoksen yhteisluetteloon. YSAan perustuvien sanastojen käyttöönottoa suunniteltiin myös museoissa. Kulttuurihistorialliset museot toteuttivat MASAn (Museoalan asiasanasto) ja Designmuseo kumppaneineen Taideteollisuuden asiasanaston. Valitettavasti taidemuseot eivät ole kymmenen kuluneen vuoden aikana saaneet liitettyä omaa osuuttaan sanastoihin.

Muistin luoma laajan yhteistyön konsepti on yhä ajankohtainen. Uusimmat hankkeet, kuten Kansallinen digitaalinen kirjasto (KDK), jotka liittyvät kansainvälisiin digitointiohjelmiin (European Digital Library, EDL, Europeana) rakentavat Muistin varaan.

Kamut 1 ja 2

Projektin virallinen nimi	Kirjastojen, arkistojen ja museoiden tietojärjestelmien yhteiskäyttöisyyden edistämiseen nimitetty työryhmä
Kesto	1996 -1997
Lyhyt nimi	KAMUT
Taustalla	OPM / <i>Suomi tietoyhteiskunnaksi</i> , Tietohuollon neuvottelukunnan <i>Tietohuollon kehittämissstrategia</i>
Edeltäjä	-
Seuraaja	<i>Kamut 2</i>
Verkkosivut	Kamut 1:n sivut olivat joskus Kansallisarkistossa (www.narc.fi), enää niitä ei löydy. Kamut 2: www.nba.fi/tiedostot/8c050dc5.pdf

Kamut 1 -hankkeessa olivat mukana Kansallisarkisto, Museovirasto, Valtion taidemuseo, Helsingin yliopiston ja kaupungin kirjastot, Turun maakuntakirjasto, -arkisto ja -museo sekä Turun kaupungin tietopalveluosasto ja SKS:n kirjallisuusarkisto. KAMUT valmisti edellytyksiä eri organisaatioiden yhteiselle luettelotoiminnalle laatimalla minimivaatimukset yhtenäisten kuvailutietojen esittämiseksi.

Taidemuseoiden atk-työryhmä1 (1985-86) ja Valterin tietosisältötyöryhmä2 (1992-93), joiden työstä olen kertonut edellisissä luvuissa, olivat tehneet taidemuseoiden osuuden Kamuissa miltei valmiiksi vuosia aikaisemmin. Liite 1 Tietosisältömallit.

Kamut -tietorakennetta sovellettiin mm. Muisti-projektissa. Sen suosituksia on osittain noudatettu myös esim. Museoviraston kehittämässä museoaineistojen luettelointijärjestelmässä Musketissa. Kamut 2 halusi Muistiorganisaatioiden tietovarannot yhteiskäyttöön. Toteuttamismahdollisuudet ja toimenpidesuositus, 2003. Sille oli määritelty kahtalainen tavoite: Toisaalta piti pyrkiä selvittämään, mitä uusia teknologioita muistiorganisaatiosektorille voisi löytyä tietovarantojen yhteiskäytön mahdollistamiseksi. Kamut 2 teki selvityksen semanttisesta webistä, ontologioiden antamista mahdollisuuksista sekä metadatatieteologioista. Hankkeen toisena tavoitteena oli kartoittaa muistiorganisaatioiden tiedonhallinnan nykytilanne. Molempien selvitysten pohjalta oli tarkoitus laatia suositukset jatkotoimenpiteiksi. Hanke ei sellaisenaan saanut jatkorahoitusta.

¹Maija-Riitta Kallio, Lahden taidemuseo; Yrjö Nurkkala, Ainen taidemuseo; Jukka Partanen, Alvar Aalto -museo; Marketta Seppälä, Porin taidemuseo; Marja Supinen, Ateneum

² Esko Nummelin, Porin taidemuseo; Yrjö Nurkkala, Aineen taidemuseo ; Päivimarjut Raippalinn/Raija Partanen, Alvar Aalto -museo; Kristiina Nivari, KKA

LIITE 3 TIETOYHTEISKUNTAPROJEKTIT

Myytti

Projektin virallinen nimi	Myytti
Kesto	1997 – 2008 (jatkunee tämän jälkeenkin)
Lyhyt nimi	Myytti
Taustalla	OPM / Myyttirahoitus, Museovirasto ja Museoliitto
Edeltäjä	-
Seuraaja	Myytti jatkuu edelleen.
Verkkosivut	http://www.nba.fi/fi/myytti ja http://www.museoliitto.fi/index.php?k=7969

Myytti on vuonna 1997 käynnistetty projekti, joka on jatkunut keskeytymättä näihin päiviin saakka. Sen tavoitteena on saada museoiden kokoelmat luetteloiduksi sähköiseen muotoon. Kyseessä on sekä tekstitiedon tallentaminen että teosten digikuvaaminen ja kuvien liittäminen teostiedon yhteyteen. Museoiden aineistojen sähköiseen muotoon saattamista esitettiin jo Tietotekniikka -muistiossa vuonna 1985. Myytti-rahoitukseen ovat oikeutettuja valtionosuutta saavat museot.

Museoviraston tietohallintopäällikkö Vesa Hongiston mielestä Myytti-rahoituksella on museoissa tehty paljon arvokasta työtä, mutta rahoituksen tuottavuus ei ole ollut hyvä. Ammattitaito ei kartu museoon, koska digitointi tehdään tilapäistyövoiman turvin.

Museoliitto ja Museovirasto ovat kumpikin tehneet tilastoja Myytti-projektin tuloksista.

Museoliiton tietostrategiakoulutus

Yhdeksänkymmenluvulla museoalan tietotekninen koulutus kehittyi suunnitelmallisemmaksi mm. kulttuurinen tietoyhteiskunta –ohjelman ansiosta. Aikaisemmin varsinkin museokohtaisiin tietokantoihin perehdyttiin kokeneemman työtoverin opastuksella tai käyttäjä joutui opiskelemaan asiat itse yrityksen ja erehdyksen kautta. Laajimmin levinneiden ohjelmistojen, esim. Antikvaria ja Vati, käyttäjille alettiin järjestää valtakunnallista koulutusta, ensin ohjelmistotoimittajien (Antikvaria-ryhmä, VTM) kustantamana. Myöhemmin tietoyhteiskuntakoulutusta koordinoi Museoliitto opetusministeriön myöntämin tietostrategiavaroin. Museoliiton järjestämään tietostrategiakoulutukseen osallistui 1990- luvun lopulla vuositasolla keskimäärin 360 henkilöä. [ML:n myytti www-sivut].

Mm Otkultin raportissa vuodelta 1999 kehoitetaan jatkamaan tietoyhteiskuntakoulutuksen rahoitusta.

Otkultti

Projektin virallinen nimi	Otkultti : <i>Oppimisen, luovuuden ja osaamisen Suomi II / Opetuksen, tutkimuksen ja kulttuurin tietoyhteiskuntaneuvottelukunta</i>
Kesto	1998 – 1999
Lyhyt nimi	Otkultti
Taustalla	Valtioneuvosto / Opetuksen, tutkimuksen ja kulttuurin tietoyhteiskuntaneuvottelukunta
Edeltäjä	-
Seuraaja/Seuraus	- - - Suomen Museon on-line (SMOL)
Verkkosivut	http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2000/liitteet/Oppimisen_Suomi.pdf?lang=fi

Otkultista käsittelen ainoastaan sen museojaoston osuutta. Museojaoston puheenjohtajana toimi Museoviraston ylijohdaja, valtionarkeologi Henrik Lilius. Keskeisenä tavoitteenaan museojaosto esitti loppuraportissaan museokokoelmien ja kulttuuriympäristöjen digitaalisten luetteloiden aikaansaamista kauden 2000-2004 aikana sekä museokokoelmien saattamista nykyistä paremmin niin tutkijoiden kuin suuren yleisön saataville. Konkreettisena toimenpiteenä jaosto esitti toteutettavaksi museoiden yhteisen internet-pohjaisen hakujärjestelmän, Suomen museokokoelmat on-linen, joka keräisi yhteen museoissa hajautetusti sijaitsevan kansallisen kulttuuriperinnön.

Otkultti kartoitti myöskin maan museoiden digitointiastetta. Näitä tietoja ja muuta Otkultin toimittamaa materiaalia Museo2000 –toimikunta käytti hyväkseen laatiessaan suosituksiaan. Museojaoston mukaan kokoelmien luetteloinnissa tulisi priorisoida kansallisen ja paikallisen identiteetin kannalta keskeisiä aineistoja, mikä edellyttäisi valtakunnallista ja museoryhmittäistä tallennusvastuun määrittelyä.

→ Museoliitto digitoinnin priorisointisuunnitelman

→ Kehyksen kokoelmakartoitus 2002-2004 ja siihen liittyvä koulutus kokoelmapolitiikoista.

→ KDK 11/2007 – 2011

SMOL 2000

Suomen museokokoelmat on-linen valmistelu aloitetaan tämän vuoden aikana toteuttamisselvityksen tekemisellä... (Sirkka Valanto, OPM:n tiedote 15.6.2000)

Eräs MV:n päätavoitteista on ollut kehittää suomen museoille portaali, jonka kautta suurimpien kulttuurihistoriallisten että erikoismuseoiden kokoelmatietoihin pääsee tutustumaan. Suomen Museot On Line (Finnish Museums Online – FMO –

(http://www.suomenmuseotonline.fi/SIR/smol/museot_etusivu.html).

Tällä hetkellä tietoja on vielä rajoitettu määrä, mutta lähitulevaisuudessa SMOL on tärkein väylä suomalaisiin kokoelmiin. Useimpiin museoiden kokoelmanhallintajärjestelmiin on jo rajapinnat valmiina ja aivan lähitulevaisuudessa portaalin kautta pitäisi päästä käsiksi huomattavaan määrään kokoelmien esineistöä. Tällä hetkellä SMOLIN käyttöliittymä on vain suomeksi, mutta se käännetään myös ruotsin ja englannin kielille. Tietosisältöä ei kuitenkaan ryhdytä kääntämään. Tulevaisuuden kieliteknologia saa hoitaakseen monikielisen pääsyn kokoelmiimme.

[Sirkka Valanto 8/2006 CIDOCin kokouksessa]

KULDI 2000-2003

Projektin virallinen nimi	Kulttuuriperinnön digitointi
Kesto	2000 - 2003
Lyhyt nimi	KULDI
Taustalla	Opetusministeriö asettama Valtioneuvoston sisältötuotantohankkeen alatyöryhmä
Edeltäjä	-
Seuraaja/ Seuraus	- - - > Digitoinnin priorisointi
Verkkosivut	http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2003/kulttuuriperinto_tietoyhteiskunnassa__strategiset_tavoitteet_ja

Kulttuuriperintö tietoyhteiskunnassa. Strategiset tavoitteet ja toimenpide-ehdotukset. Opetusministeriön julkaisuja 2003:24 , ISBN 952-442-514-9 (nid.) 952-442-520-3 (PDF)]

Kulttuuriperinnön digitoinnin edistämistä pohtineessa työryhmässä olivat edustettuina museot, arkistot ja tieteelliset kirjastot. Sen tehtävänä oli edistää kulttuuriperintöaineistojen digitointia, niiden saatavuutta ja tätä aineistoa hyödyntävän sisältötuotannon syntymistä.

KULDI nosti esiin tuttuja ikuisuusaiheita: asiasanoituksen erot laitosten kesken ja välillä, jota käsittelivät myös mm. KAMUT ja Muisti, sekä tekijänoikeuteen liittyvät ongelmat. KULDI puhui digitoinnin osaamis- ja koordinoitikeskusten puolesta, kuten vuonna 1999 päivitetty museopolitiittinen ohjelma MUSEO2000kin. Kuldi nostaa ensimmäisenä museoalaa koskevana muistiona esiin digitoidun aineiston pitkäaikaissäilytyksen ongelmat .

Työryhmä selvitti kulttuuriperinnön digitoinnin tilaa asettamisvuonna 2000. Museoiden tilanteesta todetaan:

Museoiden kokoelmista on sähköisesti luetteloitu noin 20%, taidekokoelmista noin 80% ja luonnontieteellisistä kokoelmista noin 10%. Valokuvien tietoja on luetteloitu hakujen piiriin 10%, ja kuvakokoelmista on digitoitu noin 5%. Digitoituja aineistoja on huomattavasti vähemmän kuin sähköisesti luetteloituja aineistoja. [Kulttuuriperintö tietoyhteiskunnassa--Strategiset tavoitteet ja toimenpide-ehdotukset. Opetusministeriön julkaisuja 2003:24, s. 16]

Selvitys erotteli, toisin kuin monet muut raportit, ”sähköisesti luetteloidut” ja ”digitoidut” aineistot toisistaan. Edellisellä tarkoitettiin tekstimuodossa tietokoneelle siirrettyä tai alunperinkin

Ekosaari: Tietokoneet museotyössä

LIITE 3 TIETOYHTEISKUNTAPROJEKTIIT

sähköisessä muodossa olevaa (teksti-)tietoa. Asiayhteydestä päätellen ”digitointi” merkitsi dokumentin (myös tekstimuotoisen) digitaalista tallentamista kuvamuotoon, kuten Muisti – projektissa oli tehty.

Kuldi –työryhmän mielestä piti turvata taloudelliset resurssit kulttuuriperinnön digitointiin, johon tarvitaan valtion pitkäaikaista ja pysyvää rahoitusta riittävän henkilöstön, laitteiden ja ohjelmistojen hankkimiseksi. Raportissa muistutettiin myös EU:n tarjoamien rahoitusmahdollisuuksien hyödyntämisestä.

Kuldin strategiaan tavoitteisiin [s.10] kirjattiin periaate aineiston saatavuudesta, jolla usein perusteltiin erilaisia tietojärjestelmä- ja luettelointihankkeita:

”Jotta digitoitu kulttuuriperintö säilyy kaikkien vapaasti käytettävissä olevana kansallisomaisuutena, tulee museoissa, arkistoissa ja kirjastoissa olevan aineiston digitointi tapahtua julkisin varoin. Julkisin varoin digitoidut aineistot tuodaan maksuttomasti verkon kautta kaikkien saataville.”

→KDK, opec

Kuten OTKULTTI KULDIkin kehotti sähköisesti tallennettavien aineistojen priorisointiin ja suunnitelmalliseen digitointiin.

Digitoinnin priorisointi 2000 -2001

Projektin virallinen nimi	Museokokoelmien digitoinnin priorisointi
Kesto	2000 – 2001 ; suositus edelleen voimassa (v.2008)
Lyhyt nimi	Digitoinnin priorisointi
Taustalla	Opetusministeriö asettaman Valtioneuvoston sisältötuotantohankkeen alatyöryhmä Kulttuuriperinnön digitointityöryhmä (Kuldi) / Museokokoelmien priorisointi -työryhmä
Edeltäjä	Kuldi --->
Seuraaja/ Seuraus	--
Verkkosivut	http://www.museoliitto.fi/index.php?k=7970

Opetusministeriön asettaman Kulttuuriperinnön digitointityöryhmän (Kuldi), puheenjohtajana toimi Suomen Museoliiton pääsihteeri Anja-Tuulikki Huovinen, joten lienee ollut luonnollista, että Museoliitto alkoi koordinoida priorisointisuunnitelman laatimista.

Museovirasto ja Valtion taidemuseo valmistelivat ehdotuksia, joiden pohjalta Keskusteltiin kolmessa Museoliiton järjestämässä seminaarissa. Museoiden yhteisiä teemoja pohdittaessa lähtökohtana pidettiin museoiden ja kulttuurin monimuotoisuutta. Teemat pyrittiin valitsemaan siten, että museot kokisivat ne omikseen ja lähtisivät laajasti mukaan hankkeeseen.

Osallistuin itse kahteen ensimmäiseen seminaariin VTM:n edustajana ennen kuin sinne perustettiin taidemuseoasiainsihteerin virka. Kokouksissa keskusteltiin vilkaasti ja priorisointikohteiksi valittiin lähes kaikki ehdotetut aiheet. Priorisoinnin tarkoituksena tuntuikin olevan ennen kaikkea kannustaa museoita pohtimaan luettelointityön prosesseja ja tekemään työtä suunnitelmallisesti. Se, minkä aineiston digitoinnista (maisema, miljö, arkkitehtuuri, koti, uskonto, isänmaa, muotokuvat ...) museo aloittaisi, taisi olla toissijaista. Työryhmän ehdotus museokokoelmien digitoinnin priorisoinniksi lähtökohdiksi sai kuvaavan nimen: Suomi-neidon muuttuvat kasvot - vaihtuvia näköaloja suomalaisuuteen.

Kulttuuriperinnön digitoitotoimisen Kansallinen NRG-työryhmä

Opetusministeriö asetti EU:n jäsenvaltioiden digitoitotoimien koordinoitua varten kansallisen NRG-työryhmän (National Representatives Group - NRG). Työryhmän tehtävänä on valmistella ja tehdä esityksiä NRG:n kokouksissa esille tulevista asioista, huolehtia tiedottamisesta muistiorganisaatioille sekä toimia yhteistyössä muiden kulttuuriperinnön digitoinnin alalla olevien verkostojen ja hankkeiden kanssa. Työryhmän toimikausi päättyy 31.12.2005.

<http://www.minedu.fi/etusivu/arkisto/2003/1812/tyoryhmat.html>

Suomessa tällainen ryhmä (KULDI) toimi epävirallisesti maaliskuusta 2002 alkaen, mutta Kuldin toimikauden päätyttyä opetusministeriö päätti asettaa marraskuussa 2003 virallisen Kansallisen NRG-työryhmän digitoitotoimien koordinoitua varten. Sen tehtävänä on 1) valmistella ja tehdä esityksiä NRG:n kokouksissa käsiteltävistä asioista, 2) huolehtia tiedottamisesta muistiorganisaatioille, 3) toimia yhteistyössä muiden kulttuuriperinnön digitoinnin alalla olevien verkostojen ja hankkeiden kanssa. Työryhmä raportoi toiminnastaan säännöllisesti opetusministeriölle.

Puheenjohtajana toimii Vesa Hongisto Museoviraston tiedonhallintakeskuksesta ja jäseniksi on kutsuttu edustajia mm. Helsingin yliopiston kirjastosta, Suomen museoliitosta, Kansallisarkistosta, SKS:sta, Suomen valokuvataiteen museosta ja luonnollisesti opetusministeriöstä. Valtion taidemuseota edustavat Erkki Anttonen ja Elina Heikka. Työryhmä kokoontuu pari kertaa vuodessa valmistelemaan Suomen osalta aina kulloisessakin EU-puheenjohtajamaassa pidettäviä NRG:n kokouksia.

Ekosaari: Tietokoneet museotyössä

LIITE 3 TIETOYHTEISKUNTAPROJEKTIT